

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SADEDDİN TEFTÂZÂNÎ'NİN ŞERHU'L
AKÂİD İSİMLİ ESERİNDEKİ
HADİSLERİN TAHRÎCİ VE
DEĞERLENDİRMESİ**

EMİNE KÖSE

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ABDULLAH TAHA İMAMOĞLU

EDİRNE 2022

Tezin Adı : Sadeddîn Teftâzânî'nin Şerhu'l Akâid İsimli Eserindeki Hadislerin Tahrîci ve Değerlendirmesi

Yazar : Emine KÖSE

ÖZET

Sadeddîn Teftâzânî'nin *Şerhu'l Akâid* adlı şerhi, Necmeddîn en-Neseî'nin Kelâm alanında telif ettiği meşhûr '*Akâ'idü'n-Neseî*' adlı risâle üzerine yazılmıştır. Söz konusu eser üzerine, onlarca şerh yazıldığı halde hiçbirisi Teftâzânî'nin telifi olan *Şerhu'l Akâid* kadar şöhret kazanamamıştır.

Kelâmî konuları kısa ve anlaşılır şekilde özetlemesi, mezheplerin görüşlerine mukâyeseli olarak yer vermesi şerhin, yüzyıllarca medrese müfredatında okutulmasını ve klasik eserlerden biri olmasını sağlamıştır. Eserde yer verilen kelâmî konular ve bu konularla ilgili olan hadisler sebebiyle kaleme alınacak olan bu tahrîc çalışmasının amacı, bir nebze de olsa Hadis ve Kelâm ilimlerine katkı sağlamaktır.

Bu tez, giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Teftâzânî devrindeki sosyal ve siyâsî ve ilmî yaşam üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde Teftâzânî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise eserdeki hadislerin tahrîci yapılacaktır. Sonuç bölümünde de söz konusu bu hadisler değerlendirilerek sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teftâzânî, Şerhu'l Akâid, Şerh, Tahrîc, Hadis, Akâidü'n-Neseî.

Name of Thesis : Takhrij and Evaluation of the Hadiths in Sadeddîn Teftâzânî's Book Named Sharh al-Aqâid.

Author : Emine KÖSE

ABSTRACT

Taftâzânî's "Sharh al-Aqâid" commentary which he wrote in the field of Kalâm is a work on the nature of written famous text called Nasafî "Aqâid an-Nasafî. Although many commentaries were written on this text, they all never became famous than the work of Taftâzânî's "Sharh al-Aqâid" commentary.

The fact that it summarizes the theological issues in a short and understandable way and gives place to the views of the sects in a comparative way has ensured that the commentary was taught in the madrasa curriculum for centuries and became one of the classical works. The purpose of this tahrîc study, which will be written due to the theological issues included in the work and the hadiths related to these issues, is to contribute to the sciences of Hadith and Kalam, albeit a little.

This thesis consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, the social, political and scientific life in the Teftâzânî period will be emphasized. In the first part, information about Teftâzânî's life, scientific personality and works will be given. In the second part, the narration of the hadiths in the work will be takhrijed. In the conclusion part, these hadiths will be evaluated and presented.

Key Words: Taftâzânî, Sharh al-Aqâid, Sharh, Takhrij, Hadith, Aqâid an-Nasafî.

ÖNSÖZ

Hadis ilmi, İslâmî ilimlerin hepsini etkileyen bir daldır. Bu etki, isnad tetkîki, rivâyet ve bu rivâyetlerdeki râvîlerin durumları, tenkîd-tercîh ölçüleri ve tasnîf üslupları ile ilgilidir. Tüm bunlar rivâyet ve isnad sayesinde nahve girmiş, lügat meselelerine dâhil olmuş ve ilmin her alanında yerini almıştır.¹ Ancak bu ilimler içerisinde rivâyetleri kullanmaya ihtiyaç duyan ilim ile hadis kaynakları arasındaki ilişkiyi ele alan dal ise tahrîctir. Zira tahrîc ilmi, rivâyetleri isnad ve kaynak yönünden denetleyerek istifâdeye sunar. Bu anlamda Müslüman ulemâ tahrîc eserleri te'lîf etmeye gayret etmiş ve bu çalışmalardan oluşan tahrîc literatürü büyük bir önem kazanarak hadis sahasında sesini duyurmayı başarmıştır.

Bu çalışmada da, Necmeddîn en-Neseî'nin (ö. 537/1142) *'Akâ'idü'n-Neseî'*si üzerine kaleme alınan şerhlerin en meşhûru olan, Sadeddîn Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Şerhu'l Akâid*'indeki hadisler, konularına göre tasnîf edilerek tahrîc edilecektir. Zira İslâm medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *Şerhu'l Akâid*, önemli akâid meselelerini işlemesi ve bu meselelerle ilgili Eş'arî- Mâtürîdî görüşleri özet bir şekilde sunması bakımından temel eserler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla hem şöhreti hem de içerdiği meselelerden ötürü bu eserde yer verilen hadislerin kaynaklarının tespit edilmesi ve sıhhat derecelerinin belirlenmesi gerek Hadis ilmine gerekse de Kelâm ilmine katkı sağlayacak olması bakımından önemlidir.

Çalışma süresince emeğini ve zamanını benden esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU'na, düzeltme ve tavsiyelerinden dolayı Dr. Seyit Ali GÜŞEN ve Doç. Dr. Muhammet ALTAYTAŞ'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yardımlarından ötürü arkadaşım Ümran Savaşan'a ve her zaman bana destek olan âileme de müteşekkirim.

Emine KÖSE

Edirne 2022

¹ Subhî Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 278.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
Araştırmanın Önemi	1
Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SADEDDİN TEFTÂZÂNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ ve İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1. Sadeddîn Teftâzânî'nin Hayatı.....	7
1.1.1. İsmi, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi	7
1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi	7
1.1.3. Ailesi	8
1.2. Sadeddîn Teftâzânî'nin Hocaları	9
1.3. Öğrencileri	10
1.4. Sadeddîn Teftâzânî'nin Vefâtı	11
1.5. Eserleri	11
1.6. İlmî Şahsiyeti	15
1.7. Şerhu'l Akâid'in Genel Tanıtımı	16
1.8. Eserin Literatür İçindeki Yeri	18
1.9. Şerhu'l Akâid Üzerine Kaleme Alınan Tahrîc Çalışmalarının Değerlendirilmesi.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

ŞERHU'L AKÂİD'DE YER ALAN HADİSLERİN KELÂM İLMİNİN

KONULARINA GÖRE TASNİFİ ve TAHRÎCİ

2.1. İlahiyyât	23
2.1.1. Halku'l Kur'ân Meselesi	23

2.1.2. Allah'ın Benzerinin Olmaması	25
2.1.3. Ru'yetullah.....	27
2.1.4. Hidâyet-Dalâlet	33
2.2. Nübüvvât.....	34
2.2.1. Peygamberler	35
2.2.2. Miraç	41
2.2.3. Kerâmet.....	43
2.2.4. Kâhini Tasdik Etmek	49
2.2.5. Halîfeler	50
2.2.6. İmâmet	53
2.2.7. Sahâbe.....	58
2.3. Sem'ıyyât	66
2.3.1. Büyük Günahlar	66
2.3.2. Büyük Günah ve İmân Meselesi	70
2.3.3. Ölüler İçin Yapılan Hayırlar	78
2.3.4. Âhiret Ahvâli	87
2.3.5. Kıyâmet Alâmetleri.....	106
2.4. Kelâm İlmiyle İrtibatlı Diğer Meseleler.....	109
2.4.1. İmân	109
2.4.2. İmân-İslâm İlişkisi	113
2.4.4. Müçtehid'in Hata Yapması ve İsâbet Etmesi.....	129
2.4.5. Mest Üzerine Mesh	132
2.4.6. Nebîz Meselesi.....	134
2.5. Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Bakımından Değerlendirilmesi.....	136
SONUÇ	138
EKLER.....	140
KAYNAKÇA.....	147

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
b.	: bin
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	: hazırlayan
h.	: hicri
.	: Ölüm tarihi
s.	: sayfa
s.a.v	: sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik
t.y.	: basım tarihi yok
y.y	: basım yeri yok
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
yay.	: yayınlayan
nşr.	: neşreden
trc.	: tercüme eden
hz.	: hazreti
a.g.md.	: adı geçen madde
a.g.t.	: adı geçen tez

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Sünnet’i kuşaktan kuşağa aktaran rivâyetler zinciri olarak hadisler yalnızca muhaddislerin ilgilendiği bir alan olmamıştır. İçeriğinde İslâmiyet’i barındıran hangi kitap olursa olsun hadisten bağımsız değildir. Eserinde hadislere yer veren âlimler de her zaman rivâyetleri bir muhaddis duyarlılığı ile değerlendirememişlerdir.² Bunun farkında olan hadis âlimleri çeşitli kaynaklardaki hadisleri, hadis ilmi bakımından tetkik etmek ve hadislerin temel kaynaklardaki durumunu tespit edebilmek için çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmanın konusu ve en temel amacı ise, yapılan bu çalışmalardan istifade ederek, Sadeddin Teftâzânî’nin *Şerhu’l Akâid* isimli eserinin hadislerini tahrîc edip, eserdeki hadislerin temel kaynaklarda bulunup bulunmadığını ortaya koymak ve bu hadislerin sıhhatini tespit etmektir.

Araştırmanın Önemi

İslâmiyet’in kaynaklarından olan hadislerin, dînin doğru anlaşılmasındaki ve yaşanmasındaki payı büyüktür.³ Hadisler bu paya sahip olmalarından ötürü, çeşitli mezheplerin kendi görüşlerine mesned bulabilmek gâyesiyle başvurdukları bir kaynak olmuştur. Ancak literatürde yer alan bazı rivâyetler sahîh iken bazıları hasen, garîb, zayıf ve uydurmadır. Uydurma rivâyetler ise insanları dînî açıdan yanlış yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla aslî kaynaklarda hangi hadisin bulunup, hangi hadisin bulunmadığını belirlemek amacıyla, tahrîc çalışmalarının yapılması mühimdir. Bu sebeple Ulûhiyyet, Nübüvvet, Kıyâmet gibi kelâmın temel meseleleri

² Ali Budak, *Tahrîc Literatürü ve Hadis Tenkidindeki Yeri*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2008, s. 5.

³ Mustafa Bilgen, *Abdurrahmân es-Safûrî’nin (v. 894/1488) Nüzhetü’l-Mecâlis ve Müntehabü’n-Nefâis İsimli Eserindeki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi (Bâbu’l-İhlâs’tan Bâbu’t-Takvâ’ya Kadar)*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 5.

hakkında Mâtürîdî ve Eş'arî mezheplerinin görüşlerinin sentez olarak verildiği *Şerhu'l Akâid*'de yer alan hadislerin, aslî kaynaklardan yararlanarak, sıhhat derecelerinin tespiti, hem kelâm ilmi hem de hadis ilmi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışmada en genel ifâdeyle Teftâzânî ve *Şerhu'l Akâid*'i konu olarak tercih edildiği için, Birinci bölümde öncelikle mütekellim Teftâzânî'nin yaşamı, eserleri, hocaları ve ilmî şahsiyeti hakkında bilgi verilecek ardından eseri *Şerhu'l Akâid*, içeriği ve literatürdeki önemi açısından tanıtılacaktır. Teftâzânî ve eseri hakkındaki bilgiler aktarılırken konu ile ilgili çalışma ve tezlerden, makalelerden, Arapça ve Türkçe eserlerden, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nden istifâde edilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise *Şerhu'l Akâid*'de zikredilen hadislerin tahrîci ele alınacaktır.

İkinci kısımda eserdeki hadisler sırasıyla İlahiyyât, Nübüvvât, Sem'ıyyât şeklinde ana ve ilgili alt başlıklara tasnîf edilecek daha sonra el-Mektebetü's-Şâmile programı yardımıyla aslî hadis kaynaklarında yer alıp almadıkları araştırılacaktır. Rivâyetler hakkında sıhhat incelemesi yapılırken öncelikle Kütüb-i Sitte ve bu eserlere ilâve olarak Dârimî'nin (ö. 255/868) *es-Sünen*'i, İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta*'ı, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i tercih edilecektir. Hadisler söz konusu ana kaynaklarda zikredilmiyorsa İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sahîh*'i, Hâkim'in (ö. 405/1011) *el-Müstedrek*'i, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *es-Sünen*'i, Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, *el-Mu'cemü's-Sağîr*'i, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünen*'i ve *Şu'abü'l-îmân*'ı gibi çeşitli hadis kaynakları da tercih edilecektir. Tespit edilen rivâyetlerin arapça metinleri, isnadları ve tercümeleri zikredilecektir. Hadislerin senedinde bulunan râvilerin biyografî ve durumları hakkında istifâde edilecek kaynaklar İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-Ta'dil*'i, İbn Sa'd'ın (ö. 230/846) *et-Tabâkat*'ı olmasının yanı sıra gerek ricâl bilgisi gerekse de rivâyetler hakkındaki bilgiler hususunda Azîmâbâdî'nin *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'u, Bedreddîn el-Aynî'nin *Umdetü'l-Kârî fi*

Şerhi Sahîhi'l-Buhârî'si, Mübârekpûrî'nin *Tuhfetü'lahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî'si* de faydalanılacak kaynaklar arasındadır. Hadis tahrîc yöntemi ve hadislerin sıhhat tespiti açısından da Mustafa Bilgen'in *Abdurrahmân es-Safûrî'nin (v. 894/1488) Nüzhetü'l-Mecâlis ve Müntehabü'n-Nefâis İsimli Eserindeki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi (Bâbu'l-İhlâs'tan Bâbu't-Takvâ'ya Kadar)* adlı tezinden de istifâde edilecektir.

Bu çalışmada ayrıca *Şerhu'l-'Akâ'id* üzerine daha önce kaleme alınmış tahrîc çalışmaları arasında yer alan Kâsım b. Kutluboğa'nın *Buğyetü'r-Râşid fî tahrîci ehâdîsi şerhi'l-'Akâ'id*'i, Celâleddin es-Süyûtî'nin *Tahrîcü ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*'i ve Ali el-Kârî'nin *Ferâ'idü'l-kalâ'id 'alâ ehâdîsi şerhi'l-'Akâ'id*'i de hadislerin sıhhat hükmünün tespiti ve ricâl durumlarının beyânı açısından esâs alınacaktır. Ancak bu çalışmanın zikredilen çalışmalardan farkı ise kelâm ilminin konularının sıralamasına göre tasnîf edilen rivâyetlerin ilgili oldukları kelâm meseleleri hakkında mezheplerin görüşlerinin mukâyeseli ve muhtasar biçimde işlenmesi ve yine ilgili rivâyetler hakkındaki çeşitli âlimlerin hükümlerinin de mukâyeseli şekilde verilmesi olacaktır. Bunun yanında mezkûr tahrîc çalışmalarının hepsini bünyesinde toplaması da bu çalışmanın başka bir özelliğidir.

Hadislerin hükümleri konusunda ise muttefekun aleyh olanlar ve Sahihayn'ın birinde yer alıp ve metni hakkında herhangi bir tenkit bulunmayanlar sahîh kabul edilecektir. Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği hadisler hâricinde bir rivâyet değerlendirilirken Tirmizî başta olmak üzere Heysemî, Süyûtî, Münzirî, Irâkî, Zehebî, Şu'ayb el-Arnaût, gibi âlimlerin görüşleri tercih edilecektir. Ayrıca bazı hadislerde tarîk araştırması yapılmakla birlikte genellikle rivâyetlerin diğer tarîkleri ismen zikredilecektir. Hadislerin sıhhat derecelerini belirlerken verilen ana tarîklerin hükümleri esâs alınacaktır. Sonuç kısmından sonra ekler bölümünde tüm hadislerin konularıyla ve sıhhat hükümleriyle gösterildiği genel bir tablo yer alacaktır. Devamında bu rivayetlerin genel oranlarını, İmam Süyûtî ve Tirmizî'ye göre rivâyet oranlarını, sahâbe râvî oranlarını gösteren başka tablolar da eklenecektir.

Bu çalışmada yer alan isimlerin imlasında genellikle *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* dikkate alınacak, ancak gerektiği yerlerde i'rab kuralları gözetilerek isimlerin yazımına da dikkat edilecektir. Adı zikredilen her kişinin (râvîler dışında) ilk geçtiği yerde vefât tarihinin verilmesine de dikkat edilecektir. Çalışma yapılırken kullanılan kaynaklar dipnotta yazılacaktır. İlk yazılan eser ve müellif tam isimleriyle yazılırken, tekrarlarında bunların kısaltılmış şekli yazılacaktır. Ayrıca Hadis ilmine ait terimlerin anlamları hususunda Abdullah Aydınlı'nın *Hadis İstılahları Sözlüğü* de referans alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SADEDDİN TEFTÂZÂNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ ve İLMÎ

ŞAHSİYETİ

Bu kısımda öncelikle Teftâzânî devrinin siyâsî ve ilmî hayatı, Teftâzânî'nin yaşamı, hocaları, öğrencileri, eserleri ve ilmî şahsiyeti üzerinde durulacaktır. Ardından *Şerhu'l-'Akâ'id*'in tanıtımı yapılacak ve önemi üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise *Şerhu'l-'Akâ'id* üzerine yazılmış olan tahrîc çalışmaları değerlendirilecektir.

Teftâzânî Devrinde Siyâsî ve İlmî Hayat

Sadeddîn Teftâzânî'nin (d. 722/1322-ö. 792/1390) doğup büyüdüğü Horasan şehri, İlhanlılar (653/1256-753/1353), Muzafferîler (717/1318-800/1398), Timurlular (771/1370-807/1405) gibi birçok devletin yönetimi altına girmiş ve birçok târihî olaya da tanıklık etmiştir.⁴ Nitekim Teftâzânî'den önce vukû' bulan Moğol istilası (656/1258) sırasında Mâverâünnehir, İran, Irak ve Anadolu şehirleri büyük zarar görmüş, kaynakların rivayetlerine göre milyonlarca kişi öldürülmüştür. Tarihçiler arasındaki yaygın kanaate göre İslâm tarihinde Moğol istilâsı ile mukayese edilebilecek başka bir felâket yoktur. Moğollar İslâm kültür ve medeniyetini tahrip etmişler ve İslâm ülkelerini harabeye çevirmişlerdir. İslâm kültür mirasına dair kıymetli eserler yakılmış veya nehirlere atılmıştır.⁵ Bu felaket sebebiyle ilmî ve kültürel anlamda bir duraklama sürecine girilmiştir.

H.7./13. asrın ortalarında gerçekleşen bu felaketten geriye kalanlar Hindistan ve Anadolu gibi çeşitli bölgelere sığınmışlardır. Hatta Uzakdoğu, eski ilmî ve kültürel hayatına hiç kavuşamamıştır. Ancak Moğollar, bu istilalar dolayısıyla Müslüman olma sürecine girmişler ve Müslüman olduktan sonra İslâm'a ve ulemaya hizmet

⁴ Osman Gazi Özgüdenli, Horasan, *DİA*, c. VIII, s. 234-241.

⁵ Osman Gazi Özgüdenli, Moğollar, *DİA*, c. XXX, s. 228.

etmişlerdir. Yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelere karşın ilmî hareketler 8./14. asırda yeni bir canlılık göstermiştir.⁶

İlhanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra yönetimi devralan Muzafferîler hükümdarları içerisinde, özellikle âlim bir hükümdar olan Şücâ' (ö. 786/1384), ulemâyı korumuş ve saygı göstermiş, medreseler inşâ ettirerek ilim hayatının gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır.⁷ Ayrıca ulemânın o bölgelerde ilmî faaliyetlerde bulunmaları da kolaylaştırmıştır. Tüm bu çabalar sonucunda İran ve çevresinde, Teftâzânî'nin çağdaşları veya hocaları sayılan Adududdîn el-Îcî (ö. 756/1355), Kutbuddîn er-Râzî (ö. 766/1365), Şemsuddîn el-Kirmânî (ö. 786/1384) ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) gibi kıymetli şahsiyetler yetişmiştir. Söz konusu âlimler pek çok öğrenci yetiştirmiş ve kaleme aldıkları eserlerle de sonraki nesillere örnek olmuşlardır.

İlmin yeniden canlılık kazanmaya başladığı böyle bir dönemde yetişen Teftâzânî, küçük yaşlarda adından söz ettirmiş ve kendisi ile İslâm dünyasında yeni bir devir başlamıştır.⁸ Kendisinin ve eserlerinin şöhreti her tarafa yayılmıştır. O kadar ki kendisi ile çağdaşı meşhûr kelâm âlimi Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413) arasında cereyân eden ilmî tartışmalar bile devrin hükümdarı Timur'a kadar ulaşmıştır. Nitekim Timur, idâresi altına aldığı ülkelerin âlimlerini Semerkant'a davet etmiş ve burada ilmî tartışmaları dinlemiştir.⁹ Semerkant'ta hükümdar Timur'dan büyük ilgi gören Teftâzânî ve Cürcânî'nin arasında geçen intikam-gazap münazarasının ve Bakara sûresinin 7. âyeti hakkındaki tartışmalarının bu hükümdar tarafından zevkle izlendiği kaynaklarda yer almaktadır.¹⁰

⁶ Abdullah Ali Husayn, *et-Teftâzânî ve mevkifuhu mine'l-ilâhiyât*, (Câmi'âtu Umî'l-Kurâ, Külliyyetu'd-da'vâ, Yayınlanmış Doktora Tezi), Mekke 1995, c. I, s. 92.

⁷ Rıza Kurtuluş, Muzafferîler, *DİA*, c. XXXI, s. 419-420.

⁸ H. Murat Kumbasar, "Teftâzânî'nin Eserleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum 2006, s. 146; Nihat Tarı, *Teftâzânî ve Sa'dîni Adlı Şerhi*, (Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 2015, s. 46.

⁹ Halil Özcan, "Sa'deddîn et-Taftazânî ve İrşadu'l-Hâdi Adlı Eseri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13, sayı: 20, Şanlıurfa 2008, s. 213.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, el-Bedrû't-tâlî' bi-mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi', *Dâr'ul Ma'rife*, Beyrut [t.y], c. II, s. 305; Nihat Tarı, *a.g.t.*, s. 49-50; Halil Özcan. *a.g.m.*, s. 214.

1.1. Sadeddîn Teftâzânî'nin Hayatı

1.1.1. İsmi, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi

Teftâzânî hakkında kaleme alınan eserlerin ekseriyeti asıl adının, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî olduğu yönünde birleşir.¹¹ İbn Hacer el-Askalânî kaleme almış olduğu *ed-Düreru'l-Kâmine*'sinde, onu bu isimle zikrettiği gibi¹² fıkıh âlimi Zeyne'l-Âbidîn b. Nüceym el-Mısırî de, fıkıh usûlüne dâir olan *Menâr* kitabına yazdığı şerhte, onun adını bu şekilde verir. Ancak on yedinci asrın ulemasından Ali el-Kârî el-Herevî *Tabakātu'l-Hanefî*'sinde, tam tersi olarak, onun ismini Ömer, babasının adını ise Mes'ud olarak söyler.¹³ Eserin elimizde bulunan nüshalarında da bu şekilde yer almaktadır. Muhtemelen bu yanlışlık eserin basımı sırasında yapılmıştır.¹⁴

Yaşamı hakkındaki kaynaklar, Teftâzânî'ye ait bir künyeden bahsetmemektedir. Bu hususta sadece Şevkânî (ö. 1250/1834), künyesinin "Ebû Saîd" olduğunu söylemiştir.¹⁵

Kaynaklarda kendisine atfedilen lakaplar arasında hüsrev-i dânişmendân, pâdişâh-ı ulemâ, Allâme, Allâme-i Sâni, Sa'd gibi unvanlar yer almaktadır.¹⁶ Ayrıca bulunduğu şehirlere nisbetle kendisi için birçok nisbe kullanılmıştır. Bunlar, dünyaya geldiği Teftâzân kasabasına nisbetle "Teftâzânî", Semerkant'ta bir süre ikâmet ettiği "Semerkandî", Herat'ta bir müddet kaldığından "el-Herevî" ve Horâsan bölgesinde sürekli yer değiştirdiğinden "Horâsânî" nisbeleridir.¹⁷

1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

¹¹ Şükrü Özen, Teftâzânî, *DİA*, c. XL, s. 299.

¹² Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-Sâmine*, thk. Muhammed Abdülmüid Han, 2. Baskı, Dâiretu'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd 1972, c. VI, s. 112.

¹³ Âlî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Esmâru'l-ceniyye fî esmâi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulmuhsin Abdullah Ahmed, Merkezu'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İlmiyye, Irak 2009, c. II, s. 537-539.

¹⁴ Nihat Tarı, *a.g.t.*, s. 34.

¹⁵ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, c. II, s. 304.

¹⁶ Şükrü Özen, *a.g.md.*, s. 299.

¹⁷ Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 212.

Teftâzânî'nin doğum yeri, Horasan'ın Nesâ şehri yakınlarında bulunan Teftâzân köyüdür.¹⁸ Doğum tarihi konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Süyûtî, *Buğyetü'l-Vuât*'ında, Teftâzânî'nin doğum tarihini, İbn Hacer'den 712/1312 olarak naklederken¹⁹ Şevkânî bunu 722/1322 olarak tespit eder.²⁰ Yaygın kanaat de Şevkânî'nin tespitiyle uyusmaktadır. Nitekim Bağdatlı İsmâil Paşa *Hediyyetü'l-Ârifin*'de ve Abdülhay el-Leknevî *el-Fevâidü'l-Behiyye*'sinde onun doğum tarihini 722/1322 olarak ifâde eder.²¹

1.1.3. Ailesi

Sadeddîn Teftâzânî'nin ailesi hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak *Şerhu't-Tasrîfi'l-İzzî* isimli eserinin önsözünde babasını kadı sıfatıyla zikretmektedir. Kefevî'nin, Teftâzânî'nin sandukası etrafında bulunan levhaya dayanarak, verdiği bilgiye göre dedesi Şemseddin el-Gâzî, babası Burhâneddin Ömer'dir. Akda'l-kudât unvanının babasına nisbet edilmesinden onun bu mevkiye geldiği, dedesi için zikredilen ifâdelerden de kendisinin sûfi olduğu anlaşılmaktadır.²² Teftâzânî'nin ataları hakkında birkaç isim ve künye dışında kaynaklarda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak çeşitli kaynaklarda Şemsüddîn Muhammed b. Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 807/1405) isminde bir oğlu, Kutbuddîn Yahyâ b. Muhammed b. Mes'ûd Kutbuddîn et-Teftâzânî (ö. 887/1482) adında bir torunu ve bu torununun Şeyhülislam Ahmed b. Yahya b. Muhammed b. Mes'ûd et-Teftâzânî (ö. 916/1510) isminde bir oğlu olduğu bilgisi yer almaktadır.²³

¹⁸ Şerafettin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 8.Baskı, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2015, s. 221.

¹⁹ Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî Tabakâti'l-luğâviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Ebu'l-Fazl İbrâhim, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut [t.y], c.II, s. 285.

²⁰ Şevkânî, *el-Bedrî't-tâli*, c. II, s. 303.

²¹ Sa'düddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, trc. Talha Hakan Alp, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 15.

²² Şükrü Özen, a.g.md., s. 300.

²³ Nihat Tarı, a.g.t., s. 38.

1.2. Sadeddîn Teftâzânî'nin Hocaları

Her alanda eser telîf eden Teftâzânî'nin, kendilerinden ders aldığı hocalarının başında, Adudüddîn el-Îcî (ö. 765/1355) ve Kutbüddîn er-Râzî et-Tahtânî (ö. 766/1365) gelmektedir.²⁴

Ebû'l-Fazl Adududdin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdilgaffâr adıyla bilinen el-Îcî, 680/1281 senesinde Şiraz yakınlarındaki Îc kasabasında doğmuştur. Büyük bir kelâm bilgini olarak yetişen el-Îcî, zamanının ünlü âlimlerinden olan Çârperdî (ö. 746/1346) ve Kutbüddîn Şirâzî'den (ö. 710/1311) ders almıştır.²⁵ Yetiştirdiği öğrenciler arasında, Sadeddîn Teftâzânî'nin yanı sıra, Şemseddin el-Kirmânî (ö. 786/1384), Seyyid Şerîf Cürcânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd el-Affî el-Kazvîni gibi âlimler sayılmaktadır.²⁶ *el-Mevâkıf, Cevâhiru'l-kelem, el-'Akâidu'l-Adudiyye, er-Risâletu'l-Adudiyye fi'l-vad', el-Fevâidu'l-giyâsiyye* Adudüddîn el-Îcî'nin başlıca eserleridir. ²⁷ Teftâzânî'nin bir diğer hocası, Şiraz'lı Kutbüddîn er-Râzî et-Tahtânî'dir (ö. 766/1365). Adudüddîn el-Îcî'den ders alan bu âlim, özellikle aklî ilimlerde ön plana çıkmasına rağmen naklî ilimlerde de eserler te'lîf etmiştir.²⁸ Kutbüddîn er-Râzî et-Tahtânî'nin mantık ilmine dâir *Tahrîrü'l-Kavâ'idü'l-Mantukiyye fî şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye, Levâmi'u'l-Esrâr şerhu Metâli'i'l-Envâr*, tefsire dâir *Hâşiye ale'l-Keşşâf*, fıkıh ilmine dâir *Şerhu'l-Hâvi's-Sagîr, Şerhu Miftâhi'l-'Ulûm, Risâle fî Tahkîki'l-Külliyât* gibi eserleri bilinmektedir.²⁹

Bu iki âlim dışında, Ziyâuddîn Abdullah b. Sa'dullah b. Muhammed b. Osmân el-Kazvîni (ö. 780/1376)³⁰ ve Nesîmüddin Ebu Abdullah'ında (ö. 801/1398) Teftâzânî'ye hocalık ettiği kaynaklarda yer almaktadır.³¹

²⁴ Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 214-215.

²⁵ Durmuş Özbek, *Sa'duddîn Teftâzânî ve Nübüvvet Görüşü*, Sebat Ofset, Konya 2002, s. 58-61.

²⁶ Sa'düddîn et-Teftâzânî, *İrşâdü'l-Hâdî*, nşr. Abdu'l Kerim ez-Zübeydî, Dâru'l Beyân el-Arabî, Cidde 1985, s. 27.

²⁷ Sa'düddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsîd*, thk. Abdurrahman 'Umeyra, 2. Baskı, Alemu'l-kutub, Beyrut 1998, c. I, s. 91-94.

²⁸ Suyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, c. II, s. 281.

²⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsîd*, c. I, s. 92-93; Hüseyin Sarioğlu, Râzî Kutbüddin, *DİA*, c. XXXIV, s. 486-487.

³⁰ İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr bi enbâi'l-'umr fi't-tarih*, thk. Hasan Habeşî, Dâru İhyau't-Turasi'l İslâmiyye, Mısır 1969, c. I, s. 183.

³¹ el-İmâm Şihâbüddîn Ebu'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed İbnu'l İmâd el-'Akkaî el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fî ehbâri men zeheb*, thk. Abdulkadir Arnavût-Mahmûd Arnavût, 1. Baskı, Dâru İbn

1.3. Öğrencileri

Teftâzânî'nin öğrencileri arasında *Hâşiye 'alâ şerhi Kutbiddîn er-Râzî lî Metâli 'i'-envâr* ve *Rabî 'ul'cinân fî'l me'ânî ve'l-beyân* isimindeki eserlerin müellifi Hüsameddin Hasan b. Ali el-Ebîverdî (ö. 816/1413)³²; *el-Îzâh fî şerhi Îzâhi 'l-me'ânî, Hâşiye 'alâ'l Keşşâf, Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye, Şerhu 'l-Mevâkıf fî'l-keîâm* isimindeki eserleri kaleme alan Burhânuddin Haydar b. Muhammed b. İbrâhim eş-Şirâzî el-Herevî (ö. 854/1450)³³; talebeleri içerisinde yalnızca kendisine tüm eserlerini düzeltme icâzetini verdiği Mevlâna Celâleddin Yusuf el-Evbehî (ö. 792/1389)³⁴ ve hem Teftâzânî hem de Seyyid Şerif Cürçânî'den dersler almış olan Alâuddin Ali b. Musa Koçhisarlı (841/1437) zikredilebilir.³⁵ Bu isimlerin dışında kaynaklarda Teftâzânî'nin Muhammed b. Atâullâh er-Râzî el-Herevî (ö. 829/1425)³⁶, el-Mevlâ Kara Dâvud³⁷, Fethullâh eş-Şirvânî (ö. 857/1453)³⁸, Haydar el-Hevafî (ö. 820/1417), Şemsuddîn el-Kerîmî (ö. 861/1456), Celâluddîn Yûsuf b. Ruknuddîn (ö. 792/1389), Mirâk es-Seyrâmî (ö. 823/1420), Lutfullah es-Semerkindî ve Hamza b. İvaz gibi daha pek çok isme de hocalık yaptığı yer almaktadır.³⁹

Kesîr, Dımaşk 1986, c. IX, s. 23; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifîn esmâu'l-muellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut [t.y], c. II, s. 176.

³² Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 216; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifîn*, c. I, s. 287.

³³ Teftâzânî, *Şerhu 'l-Mekâsîd*, c. I, s. 113; İsmâil Çiftçioğlu, *a.g.m.*, s. 91.

³⁴ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 63-66; Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 216.

³⁵ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 63-66; İsmâil Çiftçioğlu, *a.g.m.*, s. 93.

³⁶ Ebü'l-Mehâsin Cemâluddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *ed-Delîlü's-şâfi 'ale'l-Menheli's-sâfi*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, Mektebetu'l-Hâncî, Câmî'atu Ummi'l-Kura, Merkezu'l-bahsi'l-'ilmî, Riyâd 1375, c. II, s. 654-655; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifîn*, c. II, s. 185-186; Saffet Köse, Herevî Muhammed b. Atâullah, *DİA*, c. XVII, s. 226-227.

³⁷ Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. I, s. 1063; Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 63-66; Şerafettin Gölçük, *a.g.e.*, s. 223.

³⁸ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut [t.y], c. I, s. 68; Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 216.

³⁹ Nihat Tarı, *a.g.t.*, s. 45-46.

1.4. Sadeddîn Teftâzânî'nin Vefâtı

Teftâzânî'nin doğum tarihi gibi vefât tarihi de ihtilaflıdır. Süyûtî bu tarihi 791/1389 olarak zikrederken⁴⁰ Bağdatlı İsmâil Paşa onun vefât tarihini 792/1390 olarak kaydeder.

Ancak yaygın görüş ise Teftâzânî'nin 792/1390 senesinde Semerkant'ta vefât etmesi ve bir müddet sonra naaşının Serahs'a taşınmasıdır.⁴¹

1.5. Eserleri

Teftâzânî, İslâmî ilimler sahasında Fıkıh, Tefsîr, Hadis, Tasavvuf, Kelâm ve Arap Dili ve Belâğâtına dâir eserler kaleme almıştır.

Teftâzânî'nin Tefsîr alanındaki eserlerinin başında *Şerhu'l-Keşşâf* olarak da bilinen, *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf* yer almaktadır. ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* isimli tefsirine yazmış olduğu bir haşiyedir.⁴² Bazı kaynaklarda Tefsîr sahasında bu eseri dışında, döneminin Farsça'sı açısından olduğu kadar ilk tasavvufî tefsirlerden olması bakımından da önem taşıyan, *Keşfü'l-Esrâr ve 'Uddetü'l-Ebrâr*'ıda kaleme aldığı bilgisi yer almaktadır. Ancak söz konusu eserin Teftâzânî'ye değil, Reşidüddîn Ahmed b. el-Meybûdî'ye (ö. 520/1126'dan sonra) ait olduğu şeklindeki görüş ağırlık kazanmıştır. Muhtemelen zikrettiğimiz bu müellifin, yaşamı hakkında fazla bilgi bulunmadığı için, kaynaklar bu eserin Teftâzânî'ye ait olabileceğini söylemişlerdir.⁴³

Teftâzânî'nin Kelâm sahasındaki eserlerinin başında ise, kendisinin de bizzat şerhini kaleme aldığı *el-Makâsıd* yer almaktadır. Altı ana başlıktan oluşan bu eserin ilk dört bölümünde nazarî ve kurgusal konulara yer verilirken, beşinci bölümünde ilahiyât meselelerine, altıncı bölümünde ise sem'î meselelere (sem'iyât) yer

⁴⁰ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, c. II, s. 285.

⁴¹ H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 146.

⁴² Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, c. II, s. 303; Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 79

⁴³ Rıza Kurtuluş, *Keşfü'l-Esrâr, DİA*, c. XXV, s. 319.

verilmiştir.⁴⁴ Teftâzânî'nin Kelâm sahasında, bu eserinden başka, Necmeddin en-Neseî'nin (ö. 537/1142) '*Akâ'idü'n-Neseî*'si için kaleme aldığı ünlü şerhi *Şerhu'l-Akâ'id*'ide bulunmaktadır. *Neseî*'ye yapılan şerhlerin en meşhuru ve üzerinde en çok durulanı olma vasfına sâhip olan bu eserde Eş'arî ekolüne mensup olan Teftâzânî, Mâtürîdî olan Neseî'yi yer yer tenkit ederek Eş'arîliği savunmuş, yer yer de Mâtürîdî fikirleri benimsemiştir.⁴⁵ Bu iki eseri dışında, Kelâm alanında Teftâzânî'nin *Gâyetu Tehzîbi'l-keîâm fî tahrîri'l-Mantık ve'l-Kelâm*'ı⁴⁶; Adûduddîn el-Îcî'nin, *el-Akâid*'i üzerine kaleme aldığı *Şerhu'l-Akâidi'l-Adûdiyye*'si⁴⁷; küçük bir Kelâm risâlesi olan *Risâle fî tahkiki ma'ne'l-îmân*'ıda bulunmaktadır.⁴⁸

Teftâzânî'nin İslâmî İlimler sahasında eser te'lîf ettiği diğer bir alan ise Fıkıh ve Usûlüdür. Bu alandaki eserleri, Sadrüşşerî'â'nın (ö. 747/1346) *Tenkîhu'l-usûl* isimli metnine ve yine Sadrüşşerî'â'nın bu metni için *et-Tavdîh fî halli gavâmidî't-Tenkîh* adında kaleme aldığı şerhi üzerine yazdığı bir hâşiyeye olan *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh*⁴⁹ ve İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Muhtasaru'l-Müntehâ*'sına Adudüddîn el-Îcî'nin yazdığı şerhin, hâşiyesi olan *Hâşiyeye 'alâ Şerhi Muhtasari Müntehe's-sûl ve'l-emel*'idir.⁵⁰ Söz konusu iki eserden başka Fıkıh alanında Teftâzânî'nin, Şâfî fikhının kolay ezberlenebilir bir üslûpla özetlendiği *Miftâhu'l-fikh*'ı⁵¹; Herat'ta verdiği fetvalarından müteşekkil olan *el-Fetâva'l-Hanefiyye*'si⁵²; Sirâcuddîn Muhammed b. Mahmûd b. Abdırreşid es-Secâvendî el-Hanefî'nin eserine yazmış olduğu şerhi *Şerhu'l-Ferâidi's-sirâciyye*'si bulunmaktadır.⁵³

Teftâzânî'nin Arap Dili ve Belâğâtına dâir eserlerinin arasında ise 16 yaşında iken⁵⁴ İzzüddîn ez-Zencânî'nin (ö. 655/1257) Sarfla ilgili risâlesine yazdığı *Şerhu*

⁴⁴ Mustafa Sinanoğlu, *el-Makâsid*, *DİA*, c. XXVII, s. 420-421; Bu eserin müstakil baskısı için bkz. Sa'düddîn et-Teftâzânî, *el-Makâsid*, haz. İrfan Eyibil-Ahmet Kaylı, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

⁴⁵ Yusuf Şevki Yavuz, *Akâidü'n-Neseî*, *DİA*, c. II, s. 218-219.

⁴⁶ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 72; H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 153.

⁴⁷ Yusuf Şevki Yavuz, *el-Akâidü'l-Adûdiyye*, *DİA*, c. II, s. 216.

⁴⁸ Azer Abdurrahmanov, *Şerhu'l - Makâsid Adlı Eserine Göre Teftâzânî'de Bilgi Teorisi* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilimdalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s. 18.

⁴⁹ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, c. II, s. 303; Şükrü Özen, *a.g.md.*, s. 305.

⁵⁰ Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. II, s. 1853; Hulusi Kılıç, İbnü'l-Hâcib, *DİA*, c. XXI, s. 57.

⁵¹ Şükrü Özen, *a.g.md.*, s. 306.

⁵² Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. I, s. 496; H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 156.

⁵³ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 83; Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 222.

⁵⁴ İbnü'l-Îmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, c. VIII, s. 547; Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 88-89.

Tasrîfi 'z-Zencânî''si⁵⁵; İsim, fiil ve harf konularını işlediği⁵⁶ nahve dâir eseri *el-İrşâd*'i⁵⁷; Hatîb el-Kazvîni'nin (ö. 739/1338) *Telhîsü'l-Miftâh*'ına yazdığı *Şerhu'l-mutavvel*'i⁵⁸; *el-Mutavvel*'i muhtasar bir şekilde şerh ettiği *Muhtasarü'l-Mutavvel*'i⁵⁹; Ebû Yakûb es-Sekkâkî'nin Arap grameri ve belâgatına dâir yazdığı *Miftâhu'l-'ulûm*'unun, me'ânî ve beyân konularının işlendiği üçüncü kısmı için kaleme aldığı *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm*'u⁶⁰; uzun bir cümlede temel nahiv kâidelerinin hemen hepsinin gösterildiği tek sayfadan ibaret risâlesi *et-Terkîbü'l-ğarîb ve't-tertibü'l-'acîb*'i⁶¹; Carullah Ebü'l-Kasım Mahmud b. 'Ömer ez-Zemahşeri'nin *el-Kelâmu'n-Nevâbiğ* (*Nevâbiğu'l-keîâm*)'ına yazdığı şerhi *en-Ni'amü's-sevâbiğ fî şerhi'l-Kelîmi'n-nevâbiğ*'i⁶²; Kertler dönemindeki siyasî ve edebî inşa türüne örnek teşkil etmesi ve Teftâzânî'nin bilinen tek Farsça metni olması açısından önem taşıyan *Nâme*'si⁶³ bulunmaktadır. Zikredilen bu eserleri dışında bu alanda Teftâzânî'ye âidiyeti kesin olarak belli olmayan *Bostan Tercümesi* de vardır. Bu eser Elias John Wilkinson Gibb'e göre, Sa'dî'nin (ö. 691/1292) *Bostân* isimli eserinin Teftâzânî tarafından yazılmış Türkçe'ye manzum çevirisidir. Ancak eserin ilk tercümesi, aynı sene Hoca Mes'ûd b. Ahmed tarafından da yazılmıştır. Bu tercüme, muhtemelen isim benzerliği dolayısıyla yanlışlıkla Teftâzânî'ye nispet edilmiştir.⁶⁴

Teftâzânî'nin İslâmî İlimler sahasında eser te'lîf ettiği diğer bir alan ise Hadis ilmidir. Bu alandaki eserleri, Hadis alanında kaleme almış olduğu müstakil eseri *el-Erbâîn*⁶⁵ ve bu eserden ayrı olarak Nevevî'nin eserine yazdığı *Şerhu hadîsi'l-Erbâîn li'n-Nevevî*'dir.⁶⁶

Teftâzânî Tasavvuf sahasında ise *er-Redd ale zındıkati İbn Arabî* ve *Risâle fî Vahdeti'l-vücûd*'u kaleme almıştır. *er-Redd ale zındıkati İbn Arabî* hakkında

⁵⁵ Fahameddin Başar-İlyas Gökhan-Ömer Hakan Özalp, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s. 592.

⁵⁶ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 89-90; H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 148.

⁵⁷ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, c. II, s. 203; İbnu'l İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, c. VIII, s. 548.

⁵⁸ Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. I, s. 474-476; İbnu'l İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, c. VIII, s. 547.

⁵⁹ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 84-86; Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 219.

⁶⁰ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, c. II, s. 303; Mehmet Sami Benli, *Miftâhu'l-Ulûm*, *DİA*, c. XXX, s. 20-21.

⁶¹ Şükrü Özen, *a.g.md.*, s. 307.

⁶² H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 151-152.

⁶³ Şükrü Özen, *a.g.md.*, s. 307.

⁶⁴ Adnan Karaismailoğlu, *Bostân*, *DİA*, c. VI, s. 307.

⁶⁵ H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 157.

⁶⁶ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 80.

Süleyman Uludağ, *Fazîhatü'l-Mülhidîn* ismiyle Teftâzânî'ye nisbet edilen ve İbn 'Arabî'nin (ö.638/1240) *Füsûs*'una red için kaleme alınan bu eserin Teftâzânî'ye değil, 'Alaüddin Buhârî'ye (ö. 841/1437) ait olduğunu söyler. Ancak kaynaklara göre *Fazîhatü'l-Mülhidîn* ismiyle olmasa bile Teftâzânî, İbn 'Arabî'nin *Füsûs*'unu tenkit etmiştir.⁶⁷ Diğer eseri matbu' olan *Risâle fî Vahdeti'l-vücûd*'da ise Muhyiddin el-Arabî'ye karşı çıkmakta ve onun görüşlerini eleştirmektedir. Hatta bu eserin, Teftâzânî'nin yazdığı iddia edilen reddiye ile aynı eser olması muhtemeldir.⁶⁸

Teftâzânî Mantık ilmine dâir eserler de te'lif etmiştir. Bu alandaki eserleri, Necmuddîn b. 'Ali el-Kazvînî'nin Mantıkla ilgili olan *eş-Şemsiyye*'sine yazdığı *Şerhu'ş-Şemsiyye fî'l-mantık*⁶⁹; Mantık alanında kaleme aldığı *Zâbitatü intâci'l-eşkâl*⁷⁰; Esîrüddîn el-Ebherî'nin (ö. 663/1265) muhtasar mantık eseri *İsagoji fî'l-mantık* üzerine kaleme aldığı *Şerhu İsâğûcî*'dir.⁷¹

Zikredilen eserler dışında Teftâzânî'nin çeşitli konulara dâir kaleme aldığı eserler de vardır. Bunlar arasında 'Adudüddîn el-Îcî'nin *el-Fevâidü'l Ğiyâsiyye*'sine yazdığı *Şerhu fevâidi'l Ğiyâsiyye*⁷², *Risâletü'l-İkrâh*⁷³ ve *Şerhu'l Mukaddime fî Âdâbi'l Bahs* bulunmaktadır.⁷⁴ Teftâzânî'nin bunlardan başka diğer eserleri kadar tanınmayan *Risâle fî hürûci'l-Mehdî*, *Nüzûl-i Îsâ*, *Ehlü's-seğâir ve'l-kebâir*, *Def'u'n-nusûs ve'n-nukûs* ve *Risâletü'l-hudûd* isimlerinde eserleri vardır.⁷⁵ Ayrıca Teftâzânî'ye nisbet edilen ancak kendisine ait olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen *Hâşiye 'ale'l Vâfiye Hiye'ş-Şerh 'ale'l Mütevassıt 'ale'l Kâfiye* ve *Şerhu'l Bürde* isimlerinde eserler de vardır.⁷⁶

⁶⁷ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 78; H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 158.

⁶⁸ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 91; Azer Abdurrahmanov, *a.g.t.*, s. 24.

⁶⁹ Durmuş Özbek, *a.g.e.*, s. 87; Halil Özcan, *a.g.m.*, s. 220.

⁷⁰ H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 159.

⁷¹ Abdülkuddûs Bingöl, Ebherî Esîrüddin, *DİA*, c. X, s. 76.

⁷² Ümmügülsüm Ateş, *Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin Meâda Dâir Görüşleri*, (Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2017, s. 20.

⁷³ Ümmügülsüm Ateş, *a.g.t.*, s. 20.

⁷⁴ H. Murat Kumbasar, *a.g.m.*, s. 159.

⁷⁵ Azer Abdurrahmanov, *a.g.t.*, s. 25.

⁷⁶ Ümmügülsüm Ateş, *a.g.t.*, s. 21.

Teftâzânî te'liflerini genellikle önceki asırlarda kaleme alınan eserlere şerh ve hâşiye yazmak sûretiyle oluşturmuştur. Bazen de geniş eserleri ihtisar ederek veya nazım şekline sokarak bu çalışmalarına devam etmiştir.⁷⁷

1.6. İlmî Şahsiyeti

Büyük İslam âlimlerinden biri olan Teftâzânî İslâmî ilimlerin birçok sahasında temâyüz etmiş biridir. Hadis, Kelâm, Fıkıh, Arap dili ve edebiyatı, Mantık gibi birçok alanda eserleri bulunmaktadır. Ulemâ nezdinde yayılmış şöhreti olan Teftâzânî küçük yaşlarda ilim hayatına başlamıştır. Hafızlığını erkenden bitirmiş, daha sonra diğer ilimlerle meşgûl olmuştur. Kısa sürede birçok alanda seçkin bir konuma gelmiştir.⁷⁸

H.8./14. asrın büyük âlimlerinden olan Teftâzânî, "*Doğuda ilim onunla son buldu*", "*Kendisinden sonra yerine kimse geçemedi*"⁷⁹ sözlerine mazhar olmuştur. Bu iltifâtın sebebi ise Moğol İstilâsı'ndan sonra Doğu'da ilmî faâliyetlerin kesintiye uğraması, ilmî müesseselerin önemini yitirmesi ve 'allâme şahsiyetlerin kalmamasıdır. Böyle bir zamanda Teftâzânî yetişmiştir.⁸⁰ Küçük yaşlarda adından söz ettiren Teftâzânî ile İslâm dünyasında yeni bir devir başlamıştır. Kelâm alanında müteahhirûn dönemi Gazzâlî (ö. 505/1111) ile başladığı gibi diğer ilimler için de ayrı şahıslar ve tarihler mütekaddimûn-müteahhirûn sınırını belirler.⁸¹ Fakat bütün İslâmî ilimler ve yaşanan ilmî durgunluk göz önüne alındığında Moğol istilâsı'ndan sonra İslam dünyasındaki durgunluğa son verdiği için kendisinden önceki âlimlere "Mütekaddimûn", kendisinden sonraki âlimlere ise "Müteahhirûn" denilmiştir.⁸²

Adudüddîn el-Îcî, Kutbuddîn er-Râzî gibi kıymetli İslâm âlimlerinden dersler almış, kendisi de yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Teftâzânî'nin kaleme aldığı eserler

⁷⁷ Şükrü Özen, a.g.md., s. 300.

⁷⁸ Osman Keskiner, *Dede Cöngî Kemâleddin İbrahim b. Yahyâ Âmâsî'nin "Hâşiye `Ala Şerhi'l İzzî fi't-Tasrîfi Li't-Teftâzânî" Adlı Eserinin Tahkiki*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2016, s. 10.

⁷⁹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. VI, s. 112.

⁸⁰ H. Murat Kumbasar, a.g.m., s. 146.

⁸¹ Nihat Tarı, a.g.t., s. 46.

⁸² H. Murat Kumbasar, a.g.m., s. 146.

ilim adamlarınca çoğaltılarak dünyanın her tarafına yayılmıştır. Teftâzânî bir ara Türkiye'yi de ziyâret etmiş, Osmanlı âlimleriyle görüşmüştür. O tarihten itibaren eserleri ilmî müesseselerde okunmaya başlamıştır.⁸³

1.7. Şerhu'l Akâid'in Genel Tanıtımı

Şerhu'l-Akâ'id, Mâtürîdî bilginlerden Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) *'Akâ'idü'n-Nesefî* adlı risâlesine 768/1367 senesinde Teftâzânî tarafından yazılmış şerhtir. Teftâzânî başta olmak üzere Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî ve Ebû Abdullah eş-Şeyh Zeynüddin gibi birçok âlim tarafından şerhedilmiştir. Bunlar arasında en meşhuru Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akâ'id*'idir.⁸⁴ İslâm dünyasında en yaygın ve en çok rağbet gören eserlerden biridir. *'Akâ'idü'n-Nesefî* her kesimden insanın anlayabileceği kelâmî ve felsefî tartışmalardan uzak, kısa ve basit bir risâle iken Teftâzânî'nin bu şerh çalışmasıyla tanınır hâle gelmiştir.⁸⁵

Talha Hakan Alp, Teftâzânî'nin Eşarîliğini göz önünde bulundurarak metnin, Mâtürîdî mezhebinin esaslarına uygun olarak kaleme alınmış olmasını, iki mezhep arasında mukâyese fırsatı yakalanmış olması dolayısıyla, kitap için bir avantaj olarak görmektedir.⁸⁶ Bunun yanında Alp, Teftâzânî'nin, Ehl-i Sünnet mezhepleri arasındaki bir kısım ihtilâfî, lafzî ihtilâflar seviyesine indirerek, tevfik yolunu benimsemesini de, takdîr edilecek başka bir yön olarak değerlendirmektedir.⁸⁷

Söz konusu eserde temel akâid konuları İlâhiyyât, Nübüvvât, Sem'ıyyât şeklinde ele alınmıştır. Teftâzânî eserin birinci bölümünde kelâm ilminin doğuşu, eşyanın hakikati, bilgi edinme yolları, kâinâtın ve maddenin mâhiyeti meselelerini; ikinci bölümünde Allah'ın selbî, sübûtî, ezeli, fiilî sıfatları, rü'yetullah, kulun fiilleri, irâde, ecel, rızık konularını; üçüncü bölümünde âhirete imân, kabir, cennet, cehennem,

⁸³ Abdurrahim Çölgeçen, *Sa'düddin Mes'ud b.Ömer b.Abdullah et-Teftazani Ve Bazı Kelâmî Görüşleri*, (Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1997, s. 6.

⁸⁴ Mustafa Sinanoğlu, Şerh, *DİA*, c. XXXVIII, s. 564.

⁸⁵ Ümmügülsüm Ateş, *a.g.t.*, s.10.

⁸⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 21.

⁸⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 22.

büyük günah, imân bahislerini; dördüncü bölümünde peygamberlere imân, mu'cize, meleklere iman, kitaplara iman, kerâmet konularını; beşinci bölümünde hilâfet meselelerini; altıncı bölümünde ise sahâbe, velî, kâhinlik, deccâl konularını işlemektedir.⁸⁸

Şerhu'l-'Akâ'id'in Kalküta 1828; Delhi 1870; Leknev 1876; İstanbul 1879; Kahire 1987 baskıları da mevcuttur.⁸⁹

Şerhu'l-'Akâ'id üzerine kaleme alınan şerh, hâşiye ve ta'likler Neseffî metnine yazılan şerhlerden fazla olup sayıları elli civârındadır. Bunlar arasında Muslihüddin el-Kastalânî, Hayâlî, Siyalkûtî, Bihiştî ve Ramazan Efendi'nin hâşiyeleri meşhûrdur.⁹⁰

Şerhu'l-'Akâ'id'de yer alan hadislerin tahrirleri için kaleme alınmış eserler de bulunmaktadır. Bunlar arasında Kâsım b. Kutluboğa'nın *Buğyetü'r-râşid fî tahrîci ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*'ini, Celâleddin es-Süyûtî'nin *Tahrîcü ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*'ini, Ali el-Kârî'nin *Ferâ'idü'l-kalâ'id 'alâ ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*'ini , Vahîdüzzamân el-Mevlevî'nin *Ahsenü'l-fevâ'id fî tahrîci ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*'ini sayabiliriz.⁹¹

Ömer b. Mustafa et-Tarablusî ile Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî *Şerhu'l-'Akâ'id*'i, *İdâ'etü'd-düçünne fî 'akâ'idi Ehli's-sünne* ismiyle nazma çevirmişlerdir.⁹²

Eserin Türkçe'ye çevirileri arasında Muhammed Râsim el-Malatî (*Kesfü'l-Akâid*), Sarı Abdullah Efendi (*Tercüme-i Şerh-i Akâid*), Mustafa Mânevî (*Lübbü'l-Akâid*), Ömer Ziyâeddin (*Şerh-i Akâid Tercümesi*), Giritli Sırrı Paşa (*Şerh-i Akâid Tercümesi; Nakdü'l-keâm fî akâidi'l-İslâm*), Süleyman Uludağ (*Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi: Şerhu'l-Akâid*), Talha Hakan Alp (*Şerhu'l-Akâid*), Ali Haydar Doğan

⁸⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 3-5.

⁸⁹ Durmuş Özbek, a.g.e., s. 72-75.

⁹⁰ Mustafa Sinanoğlu, Şerh, s. 564.

⁹¹ Şükrü Özen, a.g.md., s. 305.

⁹² Şükrü Özen, a.g.md., s. 305; Yusuf Şevki Yavuz, *Akâ'idü'n-Neseffî*, s. 219.

(*Şerhu'l-Akâid Nesefti Tercümesi*) tarafından kaleme alınan tercümeleler zikredilebilir.⁹³

Eserin bazı kısımlarını Ignatius M. d'Ohsson *Tableau général de l'Empire Othoman* içinde Fransızca'ya, J. T. Plant Birgili *Risale oder Elementarbuch der Muhammedanischen Glaubenslehre* içinde Almanca'ya çevirmiştir. Eserin tamamı ise Earl Edgar Elder tarafından *A Commentary on the Creed of Islam* ismiyle İngilizce'ye tercüme edilirken, Muhammed Yûsuf Tâûlvî tarafından da Urduca şerh ve tercüme edilmiştir.⁹⁴

1.8. Eserin Literatür İçindeki Yeri

İslami ilimler sahasında herhangi bir kitabı açıklama amacıyla kaleme alınan eserler mevcuttur. Bunların başında şerh çalışmaları gelmektedir.⁹⁵ Dinî ilimlerde önemli bir yeri olan şerh kültürü hem övülmüş hem de eleştirilmiştir. Şerh kültürüne dâir eleştiriler genel olarak şerh yönteminin ilk dönem fikir ve inanç zenginliğini daraltması, anlam ve içerik yerine lafızlarla meşgûl olunması, yeni bilgiler üretmek yerine var olan üzerine uzun ve gereksiz ilâvelere kayması, aklî ilimlerden ziyâde naklî ilimleri ön plana alması gibi olumsuz değerlendirmelerdir. Şerh kültürü ile ilgili olumlu değerlendirmelerin merkezinde ise şerhlerdeki detayların ilimde noksanlığa değil, ancak olgunluğa ve çeşitliliğe sebep olacağı fikridir.⁹⁶ Bunun yanında şerh geleneği, bilimsel ve edebî bir metot olduğu kadar sosyo-kültürel bakımdan da kurumsallaşma isteğinin bir sonucudur. Zira şerhlerde, bir konu hakkındaki pek çok fikir içinden daha doğru ve faydalı olan fikirler öne çıkarılmaktadır.⁹⁷

Şerh geleneğinin meşhûrlarından ve kelâm tadrîsinin klasiklerinden olan *Şerhu'l-Akâ'id*, medreselerde kelâm dersinde takip edilen temel eserlerdendir. Bu eser gerek muhtevâsı, gerek dili, gerek tadrîsâtaki yeri ve gerekse savunduğu fikirler

⁹³ Şükrü Özen, a.g.md., s. 305.

⁹⁴ Şükrü Özen, a.g.md., s. 305.

⁹⁵ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1987, s. 144.

⁹⁶ M. Sait Özervarlı, "Osmanlı Kelâm Geleneğinden Nasıl Yaralanabiliriz?", *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları: Tespitler- Problemler-Teklifler, Sempozyum [Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2001]*, İstanbul 2007, s. 205-207.

⁹⁷ Harun Çağlayan, "Şerhu'l-Akâid ve Kelâmî Değeri Üzerine Bir Deneme", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13, sayı: 14, Yozgat 2018, s. 16.

bakımından hem benzerlerine kıyasla farklılıklar barındırmakta hem de İslâm dünyası açısından büyük bir değer taşımaktadır. Bu sebeple eser hakkında yapılacak bir çalışma Müslüman düşünce ve kelâm literatürü bakımından önemlidir.⁹⁸

En bilinen şekliyle *Şerhu'l-'Akâ'id*, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Neseî'nin akâid risâlesi olan *'Akâ'idü'n-Neseî* üzerine Teftâzânî tarafından kaleme alınmış şerhtir.⁹⁹ Teftâzânî'den başka *'Akâ'idü'n-Neseî*'yi Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî, Ebû Abdullah eş-Şeyh Zeynüddin (*el-Kavlü'l-vefî*), Mollazâde Ahmed b. Osman el-Herevî (*Hallü'l-me'âkid*), İbnü'l-Gars Muhammed b. Muhammed el-Hanefî, İbnü'l-Harem el-Endelüsî (*ed-Dürre*), İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2310), Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Abdullah b. Muhammed el-Makarrî, Melâmî şeyhlerinden Muhammed Nûrû'l-Arabî ve Şâbâniyye tarikatının önde gelenlerinden Karabaş Velî gibi çeşitli isimler şerh etmişlerse de *'Akâ'idü'n-Neseî*'ye yapılan şerhlerin en meşhuru ve üzerinde en çok durulanı, Teftâzânî'nin *Şerhu'l-'Akâ'id*'idir.¹⁰⁰ Eserin bu şöhretinin sebebi ise üslûbudur.

Üzerine yazıldığı akâid metninden daha meşhûr olması içeriğinden ziyâde üslûbuyla ilgilidir.¹⁰¹ Nitekim *Şerhu'l-'Akâ'id*, Teftâzânî'nin diğer eserlerine kıyasla daha sade bir içeriğe sahiptir.¹⁰² Bu bağlamda O, imâmet, tekfir, ru'yetullah, tekâfu-i edille (delillerin eşitliği) gibi ihtilâflı konularda ayrıntıya girmekten ve kesin hüküm vermekten uzak durmuştur.¹⁰³ Hatta Mâtürîdî ve Eş'arî görüşler değerlendirilirken felsefî meselelere fazla girilmediği de görülmektedir.¹⁰⁴ Bu bağlamda nakle daha yakın bir çizgide olduğu görülse de, tartışmalardaki üslûbu sebebiyle yöntem açısından akli esâs aldığı söylenebilir.¹⁰⁵

Yine *Şerhu'l-'Akâ'id* diğer kelâm eserlerinde olduğu gibi gereğinden fazla nakli bilgi içermemektedir. Başka bir ifâdeyle eser, meseleleri işlerken, hacmine oranla, az

⁹⁸ Harun Çağlayan, *a.g.m.*, s. 16-17.

⁹⁹ Mustafa Sait Yazıcıoğlu, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreselerinde İlm-i Kelâm ve Genel Eğitimdeki Yeri", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4, Ankara 1980, s. 274.

¹⁰⁰ Yusuf Şevki Yavuz, *Akâidü'n-Neseî*, s. 218-219.

¹⁰¹ Harun Çağlayan, *a.g.m.*, s. 18.

¹⁰² Şükrü Özen, *a.g.m.*, s. 304.

¹⁰³ Harun Çağlayan, *a.g.m.*, s. 24.

¹⁰⁴ Harun Çağlayan, *a.g.m.*, s. 18.

¹⁰⁵ Yusuf Şevki Yavuz, *Akâidü'n-Neseî*, s. 218.

sayıda hadis barındırmaktadır. Bu sebeple nübüvvet ve âhîret bahislerindeki hadis rivâyetlerine, aklî ve nazarî bilgilere başvurmanın gerekli olduğu bilgi, cevher-araz gibi meselelerde rastlanılmaz.¹⁰⁶

Eserin kelâm sahasındaki şöhretinin bir diğer sebebi ise itikâdî mezheplerin fikirlerini doğrulama veya reddetme bağlamında kesin ifâdelere yer vermemesidir.¹⁰⁷ Başka bir deyişle Tefâtânî, kimi zaman Mâtürîdî çizgide kimi zaman da Eş‘arî çizgide durarak farklı fikirleri harmanlamış, bu fikirler arasında mukâyeseler yaparak meseleleri aktarmıştır.¹⁰⁸ Bu bağlamda *Şerhu’l-‘Akâ’id*, Mâtürîdî ve Eş‘arî fikirleri uzlaştırarak hem hakikatın farklı yüzleri olabileceğini hem de farklılıkların bir arada bulunabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca eserin, meseleleri mukâyeseli biçimde aktarması ve Tefâtânî’nin yaşadığı dönemin felsefî kültürünü bilmesi, eserin bir kelâm klasiği olmasının yanında bir kelâm felsefesi yapma girişimi olarak da görülmesini mümkün kılar.¹⁰⁹

Son olarak *Şerhu’l-‘Akâ’id*’de ana metin ve şerh birbirinden ayrıdır. Bu tür şerhlerde ana metin; sayfa başı, ortası veya sonunda verilmektedir.¹¹⁰ Tefâtânî ana metni, gereksiz detay ve kısaltmalardan arındırarak sade ve belirgin bir biçimde sunmakta ve sonrasında konu ile ilgili görüşlerine yer vermektedir. Bu sâyede eser hem sadeliğe hem de verilen örneklerle akıcı bir ifâde üslûbuna sahip olan nâdir eserler arasında yerini almıştır.¹¹¹

¹⁰⁶ Harun Çağlayan, *a.g.m.*, s. 24.

¹⁰⁷ Harun Çağlayan, *a.g.m.*, s. 37.

¹⁰⁸ Osman Demirci, *Osmanlı Medreselerinde Kelâm Öğretimi (İznik, Bursa, Edirne, İstanbul)*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 418.

¹⁰⁹ Harun Çağlayan, *a.g.m.*, s. 40-41.

¹¹⁰ Sedat Şensoy, Şerh, *DİA*, c. XXXVIII, s. 556.

¹¹¹ Şükrü Özen, *a.g.md.*, s. 304.

1.9. Şerhu'l Akâid Üzerine Kaleme Alınan Tahrîc Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Söz konusu eser üzerine yapılmış tahrîc çalışmalarının başında, kaleme aldığı pek çok eserle meşhûr olan İmam Süyûtî'nin *Tahrîcû ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id* adlı çalışması gelmektedir.

Tahrîcû ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id'inde Süyûtî, Teftâzânî tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-'Akâ'id*'deki hadisleri sırasıyla tahrîc etmiştir. Bu tahrîc çalışmasında tahrîc ettiği her bir hadisi numaralandırmıştır. Toplam 73 hadis tahrîc etmiştir. Etrâf çalışmalarına benzer şekilde bazı hadislerin tam metinlerini zikretmek yerine yalnızca baş taraflarına yer vermiştir. Sonra hadis ilminde meşhûr olan temel kaynaklardaki yerlerini, sahâbe râvîlerini de belirterek, göstermiştir. Daha sonra ise hadislerin başka tarîkleri varsa bunlarında râvîlerini ve kaynaklardaki yerlerini belirterek tahrîc etmiştir. Hadislerin isnâdlarına bakarak sıhhat derecelerini belirleyip hükümlerine de yer vermiştir. Ayrıca söz konusu hadisler temel kaynaklarda yer almayıp tanınmayan kitaplarda rivâyet edilmişse de Süyûtî, bunları da yine aynı yöntemle tahrîc ederek bu çalışmasına kaydetmiştir. Ancak Süyûtî'nin tahrîc ettiği her hadis merfû' olmayıp, bu hadisler arasında mevkûf hadisler de bulunmaktadır. Yine bu hadislerin hepsi sahîh olmayıp hasen ve zayıf (ve dahî mevzû') hadisler de mevcuttur. Hatta Süyûtî bazen, bazı hadisler için *lâ asle leh* (Hadisin bilinen bir senedinin olmaması) ve *lâ yu'raf* ifâdelerini kullanmıştır.¹¹² Ayrıca eserinin sonuna hadislerin ilgili oldukları konuların fihristini de ilâve etmiştir.¹¹³

Şerhu'l Akâid üzerine yapılan başka bir tahrîc çalışması da Ali el-Kârî'nin *Ferâ'idü'l-kalâ'id 'alâ ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id* adlı eseridir. Söz konusu eserde Ali el-Kârî, Teftâzânî tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-'Akâ'id*'deki hadisleri sırasıyla tahrîc etmiş, tahrîc ettiği her bir hadisi numaralandırmış ve her bir hadisi farklı sayfada zikretmiştir. Toplam 72 hadis tahrîc eden el-Kârî, birçok hadisin tam

¹¹² Abdullah Aydın, *a.g.e.*, s. 86.

¹¹³ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tahrîcû Ehâdîsi Şerhi'l-Mevâkıfi li'l-Cürcânî ve Tahrîcû Ehâdîsi Şerhi'l-Akâidi li't-Teftâzânî*, thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî, 1. Baskı, Mektebetü Dâru'l Aksâ, Kuveyt 1985, s. 49-81.

metnine yer vermiştir. Sonra bu hadislerin, temel kaynaklardaki yerlerini, râvîlerini, varsa başka tariklerini belirtmiştir. Bunun yanında hadisler, tanınmayan eserlerde rivâyet edilmişse de yine aynı yöntemle tahrîc ederek bu çalışmasına kaydetmiştir. Ayrıca el-Kârî, hadislerin isnadlarını inceleyerek sıhhat dereceleri konusunda hüküm vermiş, Tirmizî, Zehebî, Heysemî, Dârekûtnî gibi birçok âlimin de hükmünü eserinde belirtmiştir. Bunların yanında eserinin sonuna hadislerin ve ilgili oldukları konuların fihristini de ilâve etmiştir.¹¹⁴

Şerhu'l Akâid üzerine kaleme alınan bir diğer tahrîc çalışması da İbn Kâsım b. Kutluboğa'nın *Buğyetü'r-râşid fî tahrîci ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*'idir. El yazması biçiminde olan eserinde Kâsım b.Kutluboğa, hadisleri sırasıyla, numaralandırmadan, tahrîc etmiştir. Hadislerin tam metinlerini zikretmeyen İbn Kâsım, 70 hadis tahrîc etmiştir. Ana kaynaklarda yer alan hadislerin yerlerini, râvîlerini, varsa diğer tariklerini de zikretmiş, temel kaynaklar dışında, tanınmayan eserlerde rivâyet edilen hadisleri de aynı yöntemle tahrîc etmiştir. Bunun yanında bazı rivâyetlerde râvîlerin durumları hakkında bilgiler verirken hadislerin sıhhat dereceleri hususunda da hükümler vermiş, Ali el-Kârî, Tirmizî, Zehebî gibi pek çok âliminde sıhhat hükümlerini bu çalışmasına kaydetmiştir.

Şerhu'l Akâid üzerine kaleme alınan bir diğer tahrîc çalışması ise Vahîdüzzamân el-Mevlevî'nin *Ahsenü'l-fevâ'id fî tahrîci ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*'idir. Ancak kaynaklarda bu esere ulaşılammıştır. Bu eserin günümüze ulaşmadığı tahmin edilmektedir.

¹¹⁴ Ali el-Kârî, *Ferâ'idü'l-kalâ'id 'alâ ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*, thk. Hasan Selman, 1. Baskı, el-Mektebu'l İslâmî, Beyrut 1990, s. 5-128.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞERHU'L AKÂİD'DE YER ALAN HADİSLERİN KELÂM

İLMİNİN KONULARINA GÖRE TASNİFİ ve TAHRİCİ

Bu kısımda *Şerhu'l-'Akâ'id*'de yer alan hadisler konularına göre sınıflandırılarak tahrîc edilecektir. Ardından tahrîc edilen bu hadisler kaynak ve sıhhat açısından değerlendirilecek ve tablo hâlinde sunulacaktır.

2.1. İlâhiyyât

İlâhiyyât, Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili konuların genel ismidir.¹¹⁵ Bu bölümde de Allah'ın sıfatları, Allah'ın görülmesi, Allah'ın kelâm sıfatıyla ilgili olan Halku'l Kur'ân tartışması ve Allah'ın kulunu hidâyete erdirmesi veya dalâlete düşürmesi meseleleri ile ilgili rivâyetlerin tahrîci ele alınacaktır.

2.1.1. Halku'l Kur'ân Meselesi

Mutezile ve Ehl-i Sünnet arasında tartışılâgelen bu husus kelâm-ı lafzî'nin (insanların zihnindeki ses ve harfler) kadîm olup olmadığına değil, kelâm-ı nefsî'nin (anlamı) kabul veya reddine dayanır. Nitekim bu kayda uygun olarak örnek verilen

¹¹⁵ Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *Sistemâtik Kelâm*, 1. Baskı, TDV Yayınları, Malatya 2015, s. 111; Yusuf Şevki Yavuz, *Usul-i Selâse*, *DİA*, c. XLII, s. 212.

hadîs-i şerîfte “Allah’ın kelâmıdır” (Allah’ın kelâm sıfatı ezeldir) ibâresi yer almaktadır.¹¹⁶

١ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ " الْقُرْآنَ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ مَخْلُوقٍ ،
وَمَنْ قَالَ : إِنَّهُ مَخْلُوقٌ فَهُوَ كَافِرٌ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ " ¹¹⁷

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) *el-Mevzûât* isimli eserinde bu hadisi benzer lafızlarla Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَنْبَاءَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَحْمَدَ السَّمَرْقَنْدِيُّ قَالَ أَنْبَأَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ مَسْعَدَةَ قَالَ أَنْبَأَنَا حَمْرَةُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ
أَنْبَأَنَا أَبُو أَحْمَدَ بْنِ عَدِيٍّ الْحَافِظُ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ حُمَيْدٍ عَنِ
جَرِيرِ بْنِ الْأَعْمَشِ عَنِ أَبِي صَالِحٍ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ " الْقُرْآنَ
كَلَامَ اللَّهِ لَا خَالِقَ وَلَا مَخْلُوقَ، وَمَنْ قَالَ غَيْرَ ذَلِكَ فَهُوَ كَافِرٌ " ¹¹⁸

(Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî) > İsmâil b. Ahmed es-Semerkindî > İsmâil b. Mes‘ade
> Hamza b. Yûsuf > Ebû Ahmed b. ‘Adî el-Hâfız > Ahmed b. Muhammed b. Harb >
İbn Humeyd > Cerîr b. el-‘Ameş > Ebû Sâlih > Ebû Hureyre > Rasûlullah (s.a.v)
şöyle buyurdu:

“*Kur’ân Allah’ın kelâmıdır ve yaratılmış değildir. Her kim onun yaratıldığını ileri sürerse o kâfir olur.*”

¹¹⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 179; Ebû Muhammed Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî el-Buhârî, *el-Bidâye fî usûli'd-dîn (Mâtürîdiyye Akâidi)*, trc. Bekir Topaloğlu, İFAV, İstanbul 2015, s. 75-80; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 179-183. Bu konu hakkındaki çalışmalar için bkz. Serdar Demirel, “Erken Dönemde Zihinsel Dönüşüm Bağlamında Halku'l Kur'an Meselesi”, *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, c. 5, sayı: 2, İstanbul 2020, s. 120-135; Abdullah Arca, “Kelamullah ve Halku'l-Kur'an Bağlamında Fahreddin Razî'nin Mutezile Eleştirisi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, sayı: 20, Diyarbakır 2018, s. 315-327; Bayram Çınar, “İbn Rüşd'ün Halku'l-Kur'an Teorisine Yaklaşımı”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 16, Bingöl 2020, s. 104-113.

¹¹⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 43.

¹¹⁸ Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, 1. Baskı, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966, c. I, s. 107-108.

İbnü'l Cevzî bu hadisi Ebû Hureyre dışında Câbir, İbn Mesud ve Ebu'd-Derdâ'dan da nakletmiştir.¹¹⁹

Bu hadisi Ebû Hureyre'den İbn Adî (ö. 365/976) de *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl* adlı eserinde rivâyet etmiştir. İbn Adî senedde yer alan Ahmed b. Muhammed b. Harb'ın "kizb" (yalancılık) ve "vaz'u'l hadîs" (hadis uydurma) ile meşhûr olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

İbnü'l Cevzî hadisin "mevzû" (uydurma) olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim b. Hibbân (ö. 354/965) İbn Adî'nin söylediklerine katılarak Muhammed b. Harb'ın "yeda'u'l hadîs" (hadis uyduran) ve "kezzâb" (yalancı) olduğunu ifâde etmiştir. Dârekutnî (ö. 385/995) "metrûk" hükmünü vermiştir. Yine senedde yer alan İbn Humeyd'in ismi Muhammed b. Humeyd b. Hibbân olup Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) ve İbn Vâre (ö. 270/884) onu yalanlamışlardır. Sâlih b. Muhammed ise yalancılıkta İbn Humeyd kadar yetenekli bir kimse görmediğini dile getirmiştir.¹²¹ Süyûtî de bu hadise "mevzû" hükmünü vermiştir.¹²²

Sehâvî (ö. 902/1497) de *el-Mekâsîdül-Hasene*'de bu rivâyetin asılsız olduğunu ve bütün tariklerinin bâtil olduğunu söyler ve hadis imamlarından yaptığı nakillerle tam olarak bu anlamda itibara alınabilecek ne merfû' ne de mevkûf bir rivâyet olmadığını ifâde eder.¹²³ Ancak Sehâvî gerek merfû' gerekse mevkûf rivâyetlerde Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olmadığına dâir bilgilerin yer aldığını da belirtir.¹²⁴

2.1.2. Allah'ın Benzerinin Olmaması

Cenâb-ı Allah'a hiçbir şey benzemez. Hiçbir şey ona mûmâsil (denk) olamaz. Mûmâselet (denklik), ancak tüm vasıflarda ortaklığın bulunmasıyla gerçekleşir. İki şey (diğer vasıflarda da müşterek olmakla birlikte) tek bir vasıfta bile ortaklığı

¹¹⁹ Ali el-Kârî, *Ferâ'idü'l-kalâ'id*, s. 20 (muhakkikin dipnotu).

¹²⁰ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz, 1. Baskı, el-Kütübî'l İlmîyye, Beyrut 1997, c. I, s. 330-332.

¹²¹ Ebû'l-Ferec İbnü'l Cevzî, *el-Mevzûât*, c. I, s. 107-108.

¹²² Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayfî es-Süyûtî eş-Şâfî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Mevâkıfi li'l Cürcânî ve Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, 1. Baskı, Mektebetü Dâru'l Aksâ, Kuveyt 1985, s. 50.

¹²³ Ali el-Kârî, *Ferâ'idü'l-kalâ'id*, s. 21.

¹²⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 179.

sağlayamazlarsa mümâselet gerçekleşmez. Diğer bir deyişle iki şeyin benzer olmasının ölçüsü, biri için câiz olan vasıfların diğeri içinde câiz olmasıdır. Eş‘arîler’e göre mümâseletin ölçüsü ise, birbirinin yerini tutabilmeleridir.¹²⁵ Ancak bu durum Allah’ın sıfatları ile mahlûkâtın sıfatları arasında bulunmamaktadır, bu sebeple bu iki grup sıfat birbirinin benzeri değildir.¹²⁶ Mezkûr hadiste de yer alan “*Buğdayı buğdayla misli misline*” ifâdeleri de bu meseleye örnektir.

٢ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ

مِثْلًا بِمِثْلٍ¹²⁷

Ubâde b. Sâmit ’ten (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Buğdayı buğdayla misli misline satınız.*”

Hadisi benzer lafızlarla ve bazı lafızların ziyâdesiyle Müslim (ö. 261/874), Tirmizî (ö. 279/892)¹²⁸, Ebû Dâvûd (ö. 275/888)¹²⁹, Nesâî (ö. 303/915)¹³⁰ ve İbn Mâce (ö. 273/887)¹³¹ Ubâde b. Sâmit’ten gelen farklı senedlerle rivâyet etmişlerdir.

Müslim’deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَمْرُو النَّاقِدُ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَاللَّفْظُ لِابْنِ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ
إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ الْأَخْرَانِ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ

¹²⁵ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 160-161.

¹²⁶ Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 74. Bu konu hakkındaki çalışmalar için bkz. Ebubekir Yalçın, *Ebû’l-Muîn en-Neseî’de Tenzih Düşüncesi*, (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 2019, s. 10-196; Ömer Sadıker, *Ebû Şekûr es-Sâlimî’nin Kelam Anlayışı*, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Adana 2019, s. 267-295.

¹²⁷ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 35.

¹²⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahîh (Sünenü’t-Tirmizî)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1998, Buyû‘, 23.

¹²⁹ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhumejd, el-Mektebetü’l Asriyye, Beyrut [t.y], Buyû‘, 12.

¹³⁰ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen*, thk. Abdulfetâh Ebû Ğudde, 2. Baskı, Mektebü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, Halep 1984, Buyû‘, 43.

¹³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâu’l Kütübî’l Arabiyye, [y.y] [t.y], Ticârât, 48.

أَبِي الْأَشْعَثِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ، وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ، مِثْلًا بِمِثْلٍ، سَوَاءٌ بِسَوَاءٍ، يَدًا بِيَدٍ، فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ، فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ، إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ»¹³²

(Müslim) > Ebû Bekir b. Ebû Şeybe > Amr En-Nâkîd > İshak b. İbrâhîm > Vekîf > Süfyân > Hâlid el-Hazzâ > Ebû Kılâbe > Ebû'l-Eş'as > Ubâde b. Sâmit > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Altın mukâbilinde altın, gümüş mukâbilinde gümüş, buğday mukâbilinde buğday, arpa mukâbilinde arpa, hurma mukâbilinde hurma ve tuz mukâbilinde tuz misli misline, birbirine müsâvî olarak peşin satılırlar. Ama bu sınıflar değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın!”

Bu hadisin Ebû Saîd, Ebû Hureyre, Bilâl ve Enes tarîkleri de mevcuttur, Ubâde'nin hadisine gelince bu hadis “hasen sahîh”tir. Müslim, Ubâde tarîki dışında bu hadisi Ebû Hureyre'den de nakletmiştir. Ayrıca Bilâl'den de Bezzâr (ö. 292/905) bu hadisi rivâyet etmiştir. Bu hadisi Buhârî (ö. 256/870) dışında birçok hadis âlimi nakletmiştir.¹³³

2.1.3. Ru'yetullah

Ru'yetullah konusunda mezhepler arasında ihtilâf bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet Ru'yetullah'ın aklen câiz, naklen de vacip olduğunu, âhirette müminlerin Allah'ı göreceğini, bu ru'yet'in keyfiyetinin de dünyadaki görmeye benzemeyeceğini ve Allah'ın sıfatlarına da helal getirmeyeceğini savunur. Mutezile ise Allah'ın, yarattıklarına benzerliğini çağrıştıracak her türlü düşünceden uzak durmuş, hem Allah'ın gözle görülmesini hem de Ehl-i Sünnet'in bu mesele hakkındaki görüşlerini kesin olarak reddetmiştir. Ayrıca Mutezile, Ru'yetullahı “kalp ile görme” anlamına

¹³² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâu't-T urâsi'l 'Arabî, Beyrut [t.y], Mûsâkaat, 80.

¹³³ Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut [t.y], c. IV, s. 367.

almış, “bilme” olarak da te’vîl etmiştir. Nitekim zikredilen hadisler de bu husustaki ihtilâflarla ilgilidir.¹³⁴

قوله: "اختلف الصحابة في أن النبي صلى الله عليه و سلم هل رأى ربه تعالى ليلة

Sahâbe, Rasûlullah’ın (s.a.v) miraç gecesinde Rabb’ini görüp görmediği konusunda ihtilâf etti. Bu konuya dâir çeşitli rivâyetler vardır.

Allah’ı gördüğüne dâir bazı rivayetler:

٣ - حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ

بَجْرِجٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَهُوَ ابْنُ يَزِيدَ الصَّنَعَائِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأَى عَيْنٍ فَلْيَقْرَأْ: {إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ} ¹³⁶،

وَ {إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ} ¹³⁷، وَ {إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ} ¹³⁸

(Tirmizî) > Abbâs b. Abdülazîm el-‘Anberî > Abdürrezzâk > Abdullah b. Habîr > Abdurrahmân b. Yezîd es-San‘anî > İbn Ömer > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Gözüyle görmüş gibi kıyamet manzaralarını görmek kimi sevindirirse “Tekvîr, İnfîtâr ve İnşikâk” sûrelerini okusun.”

¹³⁴ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 202-204; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 87-92; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 404-406. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Ömer Sadıker, *Ebû Şekûr es-Sâlimî’nin Kelam Anlayışı*, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Adana 2019, s. 318-324; Mehmet Fatih Özerol, “Mutezile Kelâmcısı İbnü’l-Melâhimî’ye Göre Allah’ın Görülmesi Meselesi (Rü’yetullah)”, *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, 2020, s. 173-193.

¹³⁵ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 54; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 52.

¹³⁶ Tekvîr 81/1.

¹³⁷ İnfîtâr 82/1.

¹³⁸ İnşikâk 84/1; Tirmizî, *Tefsîrü’l Kur’an*, 73; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 52.

Tirmizî naklettiği bu hadise “hasen garîb” hükmünü vermiştir.¹³⁹

٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ دُرُسْتِ الْبَصْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ

عُمَرَ قَالَ: حَمَّادٌ: هُوَ عِنْدَنَا مَرْفُوعٌ، {يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ} ¹⁴⁰ قَالَ: "يَقُومُونَ فِي الرَّشْحِ

إِلَى أَنْصَافِ آذَانِهِمْ." ¹⁴¹

(Tirmizî) > Yahyâ b. Dürüst el-Basrî > Hammâd b. Zeyd > Eyyûb > Nâfi > İbn Ömer şöyle buyurdu:

-Hammâd bu hadis bize göre merfû hükmündedir demiştir- 'O gün insanlar âlemlerin rabbi huzurunda hazır olup dikileceklerdir.' (Mutaffifîn:6.) âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kulaklarının yarılarında kadar ter içersinde kalacaklardır."

Senedde yer alan Yahyâ b. Dürüst el-Basrî, “sika” bir râvî olup onuncu nesildendir.¹⁴² Senedin diğer bir râvîsi Hammâd b. Zeyd’in künyesi İbn Dirhem’dir, birçok hadisi bulunan Hammâd, “sika”, “sebt” ve “hucet”tir.¹⁴³ Eyyûb’un künyesi ise İbn Beşîr b. Sa’d b. Nu’mân b. Ekkâl b. Levzân’dır, Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında doğan Eyyûb, Hz. Ömer’den hadis rivâyet etmiş, kendisinden de Zührî hadis rivâyetinde bulunmuştur. “Sika”dır ancak hadisi azdır. Ayrıca Harre Vakasında bulunmuş ve bu olayda yaralanmış, olaydan iki sene sonra 75 yaşında vefât etmiştir.¹⁴⁴ Nâfi’nin künyesi de İbn Cübeyr b. Mut’im b. ‘Adî b. Nevfel b. Abdimenâf b. Kusay’dır.¹⁴⁵ İbn Ömer’in künyesi ise Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abduluzâ’dır, Babası Ömer b. el-Hattâb’ın Müslüman olmasıyla

¹³⁹ Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 2000, c. III, s. 364.

¹⁴⁰ Mutaffifîn 83/6.

¹⁴¹ Tirmizî, Sıfatü'l Kiyâme, 2; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 52.

¹⁴² Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, c. VII, s. 90.

¹⁴³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, 1. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1968, c. VII, s. 286.

¹⁴⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 79.

¹⁴⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 205.

kendisi de Mekke’de Müslüman olmuştur ve babasıyla birlikte Medine’ye hicret etmiştir.¹⁴⁶

Tirmizî naklettiği bu hadise “hasen sahîh” hükmünü vermiştir.¹⁴⁷

Allah’ı görmediğine dâir bazı rivâyetler:

٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ،
أَنْبَأَنَا الْقَاسِمُ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "مَنْ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ أَعْظَمَ، وَلَكِنْ
قَدْ رَأَى جِبْرِيلَ فِي صُورَتِهِ وَخَلَقَهُ سَادًّا مَا بَيْنَ الْأُفُقِ"¹⁴⁸

(Buhârî) > Muhammed b. Abdullah b. İsmâil > Muhammed b. Abdullah el-Ensârî
> İbn ‘Avn > Kâsım > Hz. Âişe şöyle buyurdu: “Her kim Muhammed Rabb’ini
gördü sanırsa, en büyük yalanı irtikâb etmiş olur. Muhakkak olan şudur
ki, Rasûlüllah Cibrîl’i ufkun arasını kaplamış olduğu hâlde hakîkî sûret ve hilkatinde
görmüştür.”

٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَبَّهُ، فَقَدْ كَذَبَ، وَهُوَ
يَقُولُ: {لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ}¹⁴⁹، وَمَنْ حَدَّثَكَ أَنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ، فَقَدْ كَذَبَ، وَهُوَ يَقُولُ: {لَا يَعْلَمُ

¹⁴⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l Kübrâ*, c. IV, s. 142.

¹⁴⁷ Elbânî, *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, c. II, s. 575.

¹⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-Buhârî, *Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasır en-Nasır, 1. Baskı, Dâru Tavkî’n-Necat, [y.y] 2001, Bedi’l Halk, 7; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 52.

¹⁴⁹ En‘âm 6/103.

الغَيْبِ إِلَّا اللَّهُ" 150

(Buhârî) > Muhammed b. Yûsuf > Süfyân > İsmâil > eş-Şa'bî > Mesrûk > Hz. Âişe (r.a) şöyle buyurdu:

“Her kim sana ‘Muhammed (Mîrâc gecesinde) Rabb’ini gördü’ diye tahdîs ederse, yalan söylemiştir. Çünkü Allah: ‘ O’na gözler erişemez O ise bütün gözleri ihâta eder...’ (En‘âm: 103.) buyurur. Yine sana Muhammed’in gaybı bilir olduğunu kim tahdîs ederse, muhakkak o da yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah: ‘De ki: Göklerde ve yerde gaybı Allah ‘tan başka kimse bilmez...’ (Neml: 65.) buyuruyor.”

Suyûtî ise bu mesele hakkında Peygamberimizin bazı rivâyetlerde yer aldığı gibi Allah’ı kalbiyle gördüğünün doğru olduğunu söylemiştir.¹⁵¹

۷- عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبِّكُمْ كَمَا تَرُونَ

القمر ليلة الدر" 152

Cerîr b. Abdullah’tan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Şüphesiz sizler ayın on dördünde dolunayı gördüğünüz gibi rabbinizi göreceksiniz.”

Teftâzânî’ye göre Ru’yetullah aklen câizdir. Naklen de vâciptir. Sem‘î deliller âhirette müminlerin Allah’ı mutlaka göreceklerini göstermektedir. Nitekim zikredilen hadis de sünnetten vârid olan delildir.¹⁵³

Hadisi benzer lafızlarla ve ziyâdesiyle Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce Cerîr b. Abdullah’tan gelen farklı senedlerle rivâyet etmişlerdir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Neml 27/65; Buhârî, Tevhit, 4; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 52.

¹⁵¹ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 52 (muhakkikin dipnotu).

¹⁵² Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 52.

¹⁵³ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 197, 200.

¹⁵⁴ Ebû Dâvûd, Sünnet, 20; Müslim, Mesâcid, 211; İbn Mâce, İftitâhu’l Kitâb, 13.

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ قَيْسٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنظَرْنَا إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً - يَعْنِي الْبَدْرَ - فَقَالَ: "إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ، كَمَا تَرُونَ هَذَا الْقَمَرَ، لَا تُصَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تُغْلَبُوا عَلَى صَلَاةِ قَبْلِ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلِ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا ثُمَّ قَرَأَ: {وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلِ الْغُرُوبِ} 155، قَالَ إِسْمَاعِيلُ: افْعَلُوا لَا تَفُوتَكُمْ 156

(Buhârî) > el-Humeydî > tahdîsen bildirdi ve dedi ki: Bize hadisi > Mervân b. Mu'âviye tahdîsen bildirdi ve dedi ki: Bize hadisi > İsmâil > Kays > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Sizler şu ayı, görülmesinden hiçbiriniz mahrum olmaksızın zahmetsizce görüyor olduğunuz gibi, Rabb'inizi de muhakkak öylece göreceksiniz. Artık güneşin doğmasından ve batmasından evvelki namazların hiçbirinden alıkonmamanıza muktedir olursanız, onu yapınız". Sonra şu âyeti okudu: '...Rabb'ini, güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce hamd ile tesbîh et.' (Kâf: 39.)

İsmâil b. Ebî Hâlid: "Bu namazların vakitlerini geçirmeden kılın" demiştir.

Bu hadis benzer lafızlarla ve ziyâdesiyle Cerîr b. Abdullah'tan nakledilmiştir. Ancak farklı lafızlarla pek çok tarîke sahiptir.¹⁵⁷ Cerîr b. Abdullah dışında bu hadis farklı lafızlarla Ebû Hureyre¹⁵⁸, Ebû Sa'îd el-Hudrî¹⁵⁹, Huzeyfe b. el-Yemân ve Ebû Razîn'den¹⁶⁰ rivâyet edilmiştir. Hadisin Huzeyfe b. el-Yemân tarîkinde yer alan Mücâlid b. Saîd'in zayıf bir râvî olması nedeniyle Süyûtî isnâdına "zayıf" hükmünü vermiştir.¹⁶¹

¹⁵⁵ Kâf 50/39.

¹⁵⁶ Buhârî, Mevâkît, 16.

¹⁵⁷ Ali el-Kârî, *Ferâ'idü'l-kalâ'id*, s. 22.

¹⁵⁸ Buhârî, Rekâik, 52; Müslim, İmân, 299; Ebû Dâvûd, Sünnet, 20.

¹⁵⁹ Buhârî, Tevhit, 24.

¹⁶⁰ Ebû Dâvûd, Ru'yet, 20; İbn Mâce, İftitâhu'l Kitâb, 13.

¹⁶¹ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Tefâzânî*, s. 51.

2.1.4. Hidâyet-Dalâlet

Mutezile'ye göre hidâyet, doğru yolu göstermek, beyân etmek anlamındadır. Ancak Mutezile'nin bu görüşü yanlıştır. Zira Allahû Teâlâ âyet-i kerîmesinde “*Sen asla sevdiğin kimseyi hidâyete erdiremezsin*”¹⁶² buyurmuştur. Eğer hidâyet Mutezile'nin ileri sürdüğü anlamda olsaydı bu âyetin bir önemi kalmazdı. Çünkü Allah Rasûlü sevdiğilerine de kavmine de doğru yolu beyân etmişti. Bu sebeple “ihdâ” fiilinin hidâyeti yaratmak, “idlâl” fiilinin de dalâleti yaratmak şeklinde anlaşılması gerektiğini vurgulamak amacıyla bu hadis eserde zikredilmiştir.¹⁶³

٨ - قال رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اللَّهُمَّ اهدِ لِقَوْمِي"¹⁶⁴

Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Ey Allahım! Kavmime hidâyet et!*”

Kaynaklarda tam bir senedi bulunamayan bu hadisin sahâbe râvîsinin, Süyûtî'nin tahrîc çalışması vesîlesiyle, Sehl b. Sa'd olduğu belirlendi. Ancak Sehl'in rivâyeti asıl hadisten anlam ve lafız itibârıyla farklıdır. Sehl'in hadisini Taberânî (ö. 360/971) mevsûl olarak *el-Mu'cemü'l-kebîr* adlı eserinde rivâyet etmiştir.¹⁶⁵

Hadisin metni şu şekildedir:

وَبِإِسْنَادِهِ: شَهِدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ كُسِرَتْ رِبَاعِيَّتُهُ، وَجُرِحَ وَجْهُهُ، وَهَشِمَتْ

الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ، وَإِنِّي لَأَعْرِفُ مَنْ يَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ، وَمَنْ يَنْقُلُ عَلَيْهِ الْمَاءَ، وَمَاذَا جُعِلَ

عَلَى جُرْحِهِ حَتَّى رَقَّ الدَّمُ، كَانَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ

¹⁶² Kasas 28/56.

¹⁶³ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 229-230; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 154-155; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 244-253. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Mustafa Yalçınkaya, “Hidayet Kavramının Anlam Alanı ve Kelamî Ekollerin Hidayete Bakışı Üzerine Giriş Niteliğinde Bir Değerlendirme”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 25, Iğdır 2021, s. 192-209; İbrahim Bayram, “Ebussuûd Efendi'nin Hidayet-Dalâlet Anlayışı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sayı: 1, Tokat 2017, s. 116-142; Enver Bayram, “Razî'nin Hidayet ve Dalâletle İlgili Ayetleri Yorumlaması ve Bu Hususta Mutezileyle Giriştiği Tartışma (Tefsir-i Kebir Bağlamında)”, *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]*, sayı: 61, 2017, s. 178-196.

¹⁶⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 67.

¹⁶⁵ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 52-53

وَجْهِهِ، وَعَلَيْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَنْقُلُ الْمَاءَ إِلَيْهَا فِي مَجَنَّةٍ، فَلَمَّا غَسَلَتِ الدَّمَ عَنْ وَجْهِ أَبِيهَا أُحْرِقَتْ
 حَصِيرًا، حَتَّى إِذَا صَارَتْ رَمَادًا أَخَذَتْ مِنْ ذَلِكَ الرَّمَادِ فَوَضَعَتْهُ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى رَقَأَ الدَّمَ، ثُمَّ قَالَ:
 "يَوْمَئِذٍ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ كَلَّمُوا وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ مَكَثَ سَاعَةً، ثُمَّ
 قَالَ: "اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ"¹⁶⁶

Sehl b. Sa'd'den rivâyete göre: “*Rasûlüllâh'ın dişi kırılıp yüzü yaralandığında ve başındaki miğfer parçalandığında yüzündeki kanı kimin temizlediğine, kanın temizlenmesi için kimin su taşıdığına ve kanın durması için ne yapılacağına şahit oldum. Rasûlüllâhın kızı Fâtıma babasının yüzündeki kanı temizlerken Hz. Ali (r.a) su taşıyordu. Babasının yüzündeki kanı temizledikten sonra bir hasır yaktı, bu hasır küle dönüştükten sonra bu küle alarak, kanın durması için babasının yüzüne sürdü. Birgün Allah'ın gazâbı peygamber'in yüzünü yaralayanlara karşı şiddetlendi, sonra saat geldi, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Ey Allahım! Kavmimi affet! Çünkü onlar bilmiyorlar.'*”

Hadisin Sehl b. Sa'd tarihinde yer alan Zühre b. Amr et-Temîmî'yi İbn Hibbân, *es-Sikât*'ında zikretmiş, Buhârî, İbn Ebî Hâtim ve Taberânî Zühre'nin adalet ve zabtı ile ilgili herhangi bir kusur belirtmemişlerdir. Ayrıca bu hadisin Abdullah b. Ubeyd tarihine de Beyhakî (ö. 458/1066) *Şuabü'l-İmân* isimli eserinde yer vererek “mürsel” olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷ Ayrıca bu hadisin Abdullah b. Mesud tarihine de vardır.¹⁶⁸

2.2. Nübüvvât

Nübüvvât, İslâm inanç esaslarından biri olan peygamberlik müessesesi, peygamberler ve özellikle Hz. Muhammed'le ilgili konuların genel ismidir.¹⁶⁹ Bu

¹⁶⁶ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, 2. Baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire [t.y], c. VI, s. 162.

¹⁶⁷ Süyûtî, *Tahricu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 52-53.

¹⁶⁸ Ali el-Kârî, *Ferâ'idü'l-kalâ'id*, s. 27.

¹⁶⁹ Yusuf Şevki Yavuz, *Usul-i Selâse*, s. 212.

bölümde de gönderilen peygamberler ve sayıları, Miraç ve keyfiyeti, peygamber olmayan bazı sâlih şahsiyetlerin kerâmetleri, Hilâfet ve İmâmet, sahâbenin fazîleti konuları hakkında zikredilerin hadislerin tahrîci ele alınacaktır.

2.2.1. Peygamberler

Hız. Âdem'in peygamberliği Kitap'la sâbittir. Ona Allah tarafından bir kısım emir ve yasakların bildirildiğini gösteren âyetler onun peygamberliğine delâlet eder. Zira onun zamanında başka bir peygamber olmadığından, bu emir ve yasakların kendisine vahiyle geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca hadis ve icmâ' da onun peygamber olduğunu göstermektedir.¹⁷⁰ Nitekim mezkûr hadis de bunun örneklerinden biridir.

۹- عن أبي أمامة قال: قال رسول الله : "إن آدم نبي" ¹⁷¹

Ebû Ümâme'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Şüphesiz Âdem peygamberdir.”

Hadisi farklı lafızlarla ve bazı lafızların ziyâdesiyle İbn Hibbân, *Sahih*'inde Ebû Umâme'den gelen tarikle rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ زُجَيْبٍ، حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ،

حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ سَلَامٍ، عَنْ أَخِيهِ زَيْدِ بْنِ سَلَامٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ، أَنَّ

¹⁷⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 284-285. Bu konu hakkındaki çalışmalar için bkz. Maşallah Turan, “Hz. Âdem'in Peygamberliği Konusundaki Tartışmaların Kritisini”, *Uluslararası Mardin Artuklu Multidisipliner Çalışmalar Kongresi: Sosyal Bilimler Tam Metin Kitabı (19-21 Nisan 2019)*, Mardin 2019, s. 418-436; Orhan Aktepe, “Hz. Adem'in Peygamberliği”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. I, sayı: 2, Erzincan 2008, s. 248-270.

¹⁷¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 92.

رَجُلًا، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنِّي كَانُ آدَمُ؟ قَالَ: "نَعَمْ، مُكَلِّمٌ"، قَالَ: فَكَمْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ نُوحٍ؟ قَالَ:

"عَشْرَةَ قُرُونٍ"¹⁷²

(İbn Hibbân) > Muhammed b. Ömer b. Yûsuf > Muhammed b. Abdülmelik b. Zenceveyh > Ebû Tevbe > Mu‘âviye b. Sellâm > Zeyd b. Sellâm > Ebû Sellâm > Ebû Ümâme şöyle buyurdu:

“Bir adam: ‘Ey Rasûlüllah Âdem peygamber miydi?’ diye sordu o da: ‘Evet’ buyurdu, Adam: ‘Âdem ile Nûh arasında kaç sene vardı?’ diye sordu o da: ‘on asır’ buyurdu.

Şu‘ayb el-Arnaût (ö. 1928/2016) hadisin isnâdının “sahîh” ve râvîlerinin “sika” olduğunu ayrıca senedde yer alan Ebû Selâm’ın, el-Esved b. Hilâl el-Muhâribî¹⁷³, Ebû’t- Tevbe’nin ise er-Rab‘î b. Nâf‘î’ olduğunu söylemiştir.¹⁷⁴ Yine senedin râvîlerinden Ebû Ümâme’nin künyesi ise Es‘ad b. Zürâre b ‘Udas b. ‘Ubeyd b. Sa‘leb b. Ganm b. Mâlik b. Neccâr’dır.¹⁷⁵

Bu hadisi aynı râvîden farklı bir senedle Taberânî *el-Mu‘cemü’l-kebîr* isimli eserinde rivâyet etmiştir.¹⁷⁶ Aynı râvîden aynı senedle bu hadisi *el-Bidâye ve’n-Nihâye* isimli eserinde rivâyet eden İbn Kesir (ö. 774/1373), hadisin Müslim’in şartına göre sahîh olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷

Bu hadisin ayrıca İbn Abbâs tarîki de bulunmaktadır.¹⁷⁸

حديث نزول عيسى¹⁷⁹

¹⁷² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîh*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût, 1. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1988, c. XIV, s. 69.

¹⁷³ İbn Hibbân, *Sahîh*, c. XIV, s. 69.

¹⁷⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîh*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût, 2. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1993, c. XIV, s. 69.

¹⁷⁵ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, c. III, s. 608.

¹⁷⁶ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, c. VIII, s. 118.

¹⁷⁷ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfîî, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Dâru’l Fikr, [y.y] 1986, c. I, s. 101.

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. I, s. 101.

Hiz. ‘İsâ’nın nuzûlüne dâir hadis.

Muârizlara göre Hiz. ‘İsâ’nın (a.s) hadislerde Hiz. Muhammed’den sonra nâzil olacağı bildirilmiştir. Nitekim zikredilen hadis de bunlardan biridir. Bu durumda peygamberlerin sonuncusu Hiz. Muhammed (s.a.v) değildir. Teftâzânî ise buna cevap olarak şunları söylemiştir: Hiz. ‘İsâ’nın Hiz. Muhammed’den sonra nâzil olacağının hadislerde bildirildiği doğrudur. Ancak Hiz. ‘İsâ’ yine Hiz. Muhammed’e uyacaktır. Zira Hiz. ‘İsâ’nın şeriatının hükmü nesholunmuştur. Ona artık ne vahiy gelecek ne de herhangi bir mesele hakkında hüküm vaz’ edecektir. O, Hiz. Muhammed’in halîfesi olarak yeryüzüne nâzil olacaktır.¹⁸⁰

Konu hakkında Muhammed Enver Şâh Hüseyin el-Keşmîrî (1875-1933) *et-Tasrîh bimâ tevâtere fî nüzûli’l-mesîh* adlı eserinde Abdullah b. el-Mugaffel tarikiyle gelen hadisi nakletmiştir. Kaynaklarda tam bir senedine ulaşılabilen rivâyetin metni şu şekildedir:

١٠ - عن عبد الله بن مغفل رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "ما أهبط الله عز وجل إلى الأرض منذ خلق آدم إلى أن تقوم الساعة فتنة أعظم من فتنة الدجال. وقد قلت فيه قولاً لم يقله أحد قبلي: إنه آدم، جعد، ممسوح عين اليسار، على عينه ظفرة غليظة، يبرئ الأكمه والأبرص، ويقول: أنا ربكم. فمن قال: ربي الله، فلا فتنة عليه، ومن قال: أنت ربي، فقد افتتن. يلبث فيكم ما شاء الله، ثم ينزل عيسى ابن مريم مصداقاً بمحمد على ملته، إماماً مهدياً، وحكماً عدلاً، فيقتل الدجال" ¹⁸¹

Abdullah b. el-Mugaffel’den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Âdem’in yaratılışından Kıyâmet vaktine kadar Allah, Deccâl fitnesinden daha

¹⁷⁹ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 93; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 62.

¹⁸⁰ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 287; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 375-378; Mustafa Akman, “Kelâm Perspektifinden Kıyâmet Alâmetlerinin Mahiyeti”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. 32, sayı: 1, 2021, s. 202-205.

¹⁸¹ Muhammed Enver Şâh Hüseyin el-Keşmîrî, *et-Tasrîh bimâ tevâtere fî nüzûli’l-mesîh*, 3. Baskı, Dârü’l Kur’ânî’l Kerîm, Beyrut 1981, c. I, s. 205.

büyük bir fitneyi yeryüzüne indirmemiştir. Ben size benden önce hiç kimsenin bahsetmediği şeyleri söylüyorum Deccâl hakkında. Kıvırcık bir insandır, sol gözü kördür, gözünün üzerinde görmesine engel bir şey vardır, körü ve cüzzamlıyı iyileştirir. Ben sizin Rabb'iniz miyim, der. Kim bu soruya Rabb'im Allah'tır, diye cevap verirse o fitneden kurtulur. Kim de bu soruya sen Rabb'imsin, derse o fitneye kapılmış olur. Deccâl sizin aranızda Allah'ın dilediği müddetçe yaşar. Sonra İsa, Muhammed'in şeriatını tasdik üzere onun ümmetini irşâd için bir imâm, hidâyet edici, âdil bir hakem olarak iner. Deccâl'i öldürür."

Konu hakkında bu hadis ve bu tarîk dışında farklı rivâyetler ve tarîkler bulunmaktadır. Bu rivâyetler bize Huzeyfe b. El-Yemân¹⁸², Câbir b. Abdullah¹⁸³, Nevvâs b. Sem'ân¹⁸⁴, Ebû Hureyre¹⁸⁵, Kuteybe¹⁸⁶ ve Abdullah b. Amr¹⁸⁷ tarîkleriyle ulaşmıştır.

Muhammed Enver Şâh Hüseyinî el-Keşmîrî hadise "hasen" hükmünü vermiştir.¹⁸⁸

١١ - سئل عن عدد الأنبياء قال رسول الله "مائة ألف و أربع و عشرون ألفاً"¹⁸⁹

Rasûlullah'a peygamberlerin adedi sorulduğunda " *yüz yirmi dört bin*" buyurdu.

Hadislerin bazılarında peygamberlerin sayısı açıklanmıştır. Ancak kesin bir sayı vermemek daha uygundur. Zira kesin bir sayı verildiğinde peygamber olmayan biri peygamberler sınıfından sayılabilir veya peygamber olan biri peygamberler sınıfından çıkarılabilir.¹⁹⁰ Ayrıca başka bir rivâyette bu rakam *iki yüz yirmi dört bin*

¹⁸² Müslim, Fiten, 39.

¹⁸³ Müslim, İmân, 247.

¹⁸⁴ Müslim, Fiten, 110.

¹⁸⁵ Buhârî, Buyû', 102; Müslim, İmân, 242.

¹⁸⁶ Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâu't-Türâsi'l Arabî, Beyrut [t.y], c. XII, s. 35.

¹⁸⁷ Müslim, Fiten, 116.

¹⁸⁸ Muhammed Enver el-Keşmîrî, *et-Tasrîh bimâ tevâtere*, c. I, s. 206.

¹⁸⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 93.

¹⁹⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 287-288; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 326-327; Nüreddîn es-Sâbüni, *el-Bidâye*, s. 102; Mustafa Akçay, *Peygamberlere İman*, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 45-46.

şeklinde yer almaktadır. Lakin Muharric Süyûtî peygamberlerin sayısının iki yüz yirmi dört bin olduğunu bildiren rivâyeti kaynaklarda bulamadığımı söylemektedir.¹⁹¹

Hadisi Ebû Nuaym (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* adlı eserinde hadisi ziyâdesiyle Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ، ثَنَا جَعْفَرُ الْفَرِّيَّابِيُّ،. وَحَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَا: ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ هِشَامِ بْنِ يَحْيَى بْنِ يَحْيَى الْغَسَّانِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْحَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَمْ الْأَنْبِيَاءُ؟ قَالَ: "مِائَةٌ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفًا"، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَمْ الرُّسُلُ؟ قَالَ: "ثَلَاثُمِائَةٌ وَثَلَاثَةٌ عَشَرَ جَمًّا غَفِيرًا"، قُلْتُ: كَثِيرٌ طَيِّبٌ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ كَانَ أَوْلَهُمْ؟ قَالَ: "آدَمُ"، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنِّي مُرْسَلٌ؟ قَالَ: "نَعَمْ، خَلَقَهُ اللَّهُ بِيَدِهِ، وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ" ¹⁹²

(Ebû Nuaym) > Muhammed b. Ahmed. b. Hasan > Cafer el-Firyâbî > Süleymân b. Ahmed > Ahmed b. Enes b. Mâlik > İbrâhim b. Hişâm b. Yahyâ b. Yahyâ el-Gassânî > Babası > Dedesi > Ebû İdrîs el-Havlânî > Ebû Zer şöyle buyurdu: *"Rasûlullah'a kaç tane peygamber olduğunu sordum, yüz yirmi dört bin buyurdu. Kaç tane rasûl olduğunu sordum, toplam üç yüz on bir buyurdu. Rasûllah'a rasûllerin ilkinin kim olduğunu sordum, Âdem buyurdu. Âdem'in nebî mi yoksa rasûl mü olduğunu sordum, Allah onu eliyle yarattı ve kendisinden ona bir ruh üfledi buyurdu.*

Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl* isimli eserinde, senedde yer alan İbrâhim b. Hişâm b. Yahyâ b. Yahyâ el-Gassân'ın "yeda'u'l hadis" ve "kezzâb"

¹⁹¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 287 (muhakkikin dipnotu).

¹⁹² Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Dâru'l Fikr, Beyrut [t.y.], c. I, s. 166-167.

olduğunu söylemiştir.¹⁹³ Zehebî (ö. 748/1348) de *Mizânü'l-İ'tidâl* adlı eserinde “metrûk” olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁴

Şu ‘ayb el-Arnaût hadise “zayıf” hükmünü vermiştir.¹⁹⁵

١٢ - عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "أنا سيّد ولدِ آدَمَ و لا

فخر" 196

Ebû Hureyre’den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Ben âdemoğlunun efendisiyim. Bunu kibir için söylemiyorum.*”

Peygamberlerin en üstünü Hz. Muhammed’dir. Âyet-i kerîmede “*siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmetsiniz.*”¹⁹⁷ buyrulmaktadır. Teftâzânî’ye göre ümmetin en hayırlı olması, dindeki kemâleriyle ilgilidir. Bu da uydukları peygamberlerinin kemâline bağlıdır. Ancak bu konuda zikredilen hadisi delil getirmek isâbetli değildir. Çünkü burada âdemoğullarından üstün olduğu ifâde edilmiş, Hz. Âdem’in kendisinden değil.¹⁹⁸

Hadisi ziyâdesiyle Müslim ve Ebû Dâvûd Ebû Hureyre’den gelen farklı senedlerle rivâyet etmişlerdir.¹⁹⁹

Müslim’deki sened ve metin şu şekildedir:

¹⁹³ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1. Baskı, Dâru İhyâu't-T urâsi'l 'Arabî, Beyrut 1952, c. II, s. 142-143.

¹⁹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, 1. Baskı, Dâr'ul Ma'rife, Beyrut 1963, c. IV, s. 378.

¹⁹⁵ İbn Hibbân, *Sahîh*, 2. Baskı, c. II, s. 76; İbn Hibbân, *Sahîh*, 1. Baskı, c. II, s. 79.

¹⁹⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 95.

¹⁹⁷ Âl-i İmrân 3/ 110.

¹⁹⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 290.

¹⁹⁹ Müslim, Fezâil, 3; Ebû Dâvûd, Sünnet, 14.

حَدَّثَنِي الْحَكَمُ بْنُ مُوسَى أَبُو صَالِحٍ، حَدَّثَنَا هَقْلٌ يَعْنِي ابْنَ زِيَادٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، حَدَّثَنِي أَبُو عَمَّارٍ،
حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ فَرُّوخَ، حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَا سَيِّدُ
وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَأَوَّلُ مَنْ يَنْشَقُّ عَنْهُ الْقَبْرُ، وَأَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ"

(Müslim) > el-Hakem b. Musâ > Hikl b. Ziyâd, > el-Evzâi > Ebû ‘Ammâr > Abdullah b. Ferrûh > Ebû Hureyre > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Ben kıyâmet günü Âdemoğlunun en hayırlısıyım. Kabri ilk açılacak, ilk şefâat edecek ve şefâati ilk kabul edilecek olan da benim” buyurmuştur.

Kaynaklarda olumsuz bir tenkit olmaması sebebiyle hadise “sahîh” hükmü verilmiştir.

2.2.2. Miraç

Miraç haktır. O uyanırken önce bedeniyle göğe yükseltilmiş, oradan da Allah’ın dilediği yüksekliklere ulaştırılmıştır. Mezkûr hadiste de yer aldığı gibi, Hz. Muâviye miracın sâdik bir rüya olduğunu söylemiştir ancak cümlede yer alan “uyanırken” ibâresi miracın rüyada vuku bulduğunu savunanlara karşı bir reddiyedir. Ve Hz. Muâviye’nin sözünde geçen “rüya” kelimesi ise gözle görmek manasındadır.²⁰⁰

١٣ - روي عن معاوية أنه سئل عن المعراج فقال: كانت رؤيا صالحة²⁰¹

Hz. Mu‘âviye’ye miraç sorulduğunda miracın “sâdik bir rüya” olduğunu söylemiştir.

Hadisi, Taberî (ö. 310/923), *Câmiu’l-Beyân* isimli eserinde Mu‘âviye b. Ebû Süfyân’dan rivâyet etmiştir.

²⁰⁰ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 297-298; İhsan Arslan, “Mi’râc Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sayı: 56, 2018, s. 905-924.

²⁰¹ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 96.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا ابْنُ حُمَيْدٍ، قَالَ: ثنا سَلَمَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: ثِي يَعْقُوبُ بْنُ عُنْبَةَ بْنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ الْأَخْنَسِ أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ، كَانَ إِذَا سُئِلَ عَنْ مَسْرَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كَانَتْ رُؤْيَا مِنَ اللَّهِ صَادِقَةً²⁰²

(Taberî) > İbn Humeyd > Seleme > Muhammed b. İshâk > Ya'kup b. 'Utbe b. el-Muğîre b. el-Ahnes > Mu'âviye b. Ebû Süfyân'a Hz. Peygamber'in (s.a.v) İsrâ yolculuğu sorulduğunda *sâdık bir rüya* buyurmuştur.

İbn Hişâm (ö. 218/833) da *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sinde, farklı senedle Muâviye b.Ebû Süfyân'dan bu hadisi rivâyet etmiştir.²⁰³

Süyûtî bu hadise “munkatı” hükmünü vermiştir.²⁰⁴

٤١ - روي عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: ما فقد جسد محمد عليه الصلاة و السلام ليلة

المعراج²⁰⁵

Rivâyete göre Hz. Âişe de “*Miraç gecesi Hz. Peygamber'in bedeninin ortalıktan kaybolmadığını*” söylemiştir.

Hz. Peygamber uyanırken bedeniyle önce göğe yükseltilmiş, oradan da Allah'ın dilediği yüksekliklere ulaştırılmıştır. Cümlede yer alan “bedeniyle” ibâresi miracın yalnızca ruhla olduğunu savunanlara bir reddiyedir. Ayrıca zikredilen hadiste Hz. Âişe, miraç sırasında Hz. Peygamber'in bedeni ruhundan ayrılmamış ruhuyla birlikte

²⁰² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Dâru Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Kahire 2001, c. XIV, s. 445.

²⁰³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ- İbrahim el-Ebyârî- Abdülhafız eş-Şelebî, 2. Baskı, [y.y] 1955, c. I, s. 400.

²⁰⁴ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 63.

²⁰⁵ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 96.

bulunmuştur, demek isteyerek aslında miracın hem beden hem ruhla birlikte olduğunu ifâde etmiştir.²⁰⁶

Hadisi ziyâdesiyle Taberî, *Câmiu'l-Beyân* isimli eserinde Hz. Âişe'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا ابْنُ حُمَيْدٍ، قَالَ: ثنا سَلَمَةُ، عَنْ مُحَمَّدٍ، قَالَ: ثني بَعْضُ آلِ أَبِي بَكْرٍ، أَنَّ عَائِشَةَ، كَانَتْ

تَقُولُ: مَا فُقِدَ جَسَدُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَكِنَّ اللَّهَ أَسْرَى بِرُوحِهِ²⁰⁷

(Taberî) > İbn Humeyd > Seleme > Muhammed > Hz. Ebû Bekir'in âilesinden birileri > Hz. Âişe şöyle buyurdu:

“*Rasûlüllahın bedeni kaybolmadı, Allah azze ve celle onu ruhuyla götürdü.*”

Ayrıca bu hadisi farklı bir senedle İbn İshâk (ö. 151/768), *Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzi* isimli eserinde Hz. Âişe'den rivâyet etmiştir.²⁰⁸

Süyûtî, senedde yer alan, Hz. Ebû Bekir'in âilesinden birilerinin kimler olduğunun meçhûl olduğunu söylemiştir.²⁰⁹ Senedindeki meçhûl kimseler sebebiyle hadise “zayıf” hükmü verilmiştir.

2.2.3. Kerâmet

Velinin kerâmeti haktır. Kerâmet; uzak mesâfeleri çok kısa zamanda kat' etmek, ihtiyaç hâlinde yiyecek, içecek ve giyeceğin bir anda zuhûr etmesi, su üzerinde yürümek, havada uçmak, cansız varlıklarla ve hayvanlarla konuşmak gibi olağanüstü biçimde velinin elinde zuhûr eder. Nitekim zikredilen hadis de cansız varlıklarla

²⁰⁶ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 297-298; Çağfer Karadağ, “İsra-Miraç Hâdisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği”, *Kisbu İlahiyat Dergisi*, c. I, sayı: I, Kıbrıs 2019, s. 56-72.

²⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. XIV, s. 445.

²⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzi*, thk. Süheyl Zekkâr, 1. Baskı, Dâru'l Fikr, Beyrut 1978, c. I, s. 295.

²⁰⁹ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Tefâtânî*, s. 63.

konuşmaya örnek olması açısından önemlidir. Ayrıca velînin kerâmeti, peygamberlik iddiasıyla birlikte olmamak kaydıyla velînin elinden olağanüstü bir şekilde sâdır olan şeydir. Kerâmetin vukû'u sâbit olduktan sonra imkânını da ispata gerek kalmaz.²¹⁰

١٥ - عن قيس روي أن كان بين يدي سلمان و أبي الدرداء رضي الله عنهما قصعة فسبحت و

سما تسبيحها²¹¹

Kays'tan rivâyete göre Hz. Selmân ve Hz. Ebu'd-Derda'nın önünde bulunan bir çanak Cenâb-ı Allah'ı tesbîh etmiş onlar da bunu bizzat işitmişlerdir.

Cansız varlıklarla konuşmaya örnek olan bu hadisi Beyhakî farklı lafızlarla *Delâilü'n-Nübüvve* adlı eserinde Kays'tan rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنبَأَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَمُوَيْهِ الْعَسْكَرِيُّ، حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا حَاضِرُ بْنُ مُظَهَّرٍ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: وَحَدَّثَنَا بَيَّانٌ، عَنْ قَيْسٍ، قَالَ: كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِذَا كَتَبَ إِلَى سَلْمَانَ أَوْ سَلْمَانَ إِلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ كَتَبَ إِلَيْهِ بِآيَةِ الصَّحِيفَةِ، قَالَ: كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُمَا بَيْنَمَا هُمَا يَأْكُلَانِ مِنْ صَحْفَةٍ إِذَا سَبَّحَتْ وَمَا فِيهَا، أَوْ بِمَا فِيهَا، فَانظُرْ هَذِهِ

الكَرَامَةُ²¹²

²¹⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 299-300; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 112-113; Veysi Ünverdi, "İslâm Kelâmı Açısından Mûcize Kerâmet İlişkisi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 16, Mardin 2020, s. 1-20.

²¹¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 98; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 63.

²¹² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*, thk. Abdulmutî' Kal'acî, 1. Baskı, Dâru'r-Rayyân, Kahire 1988, c. VI, s. 63.

(Beyhakî) > Ali b. Ahmed b. Abdân > Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Hammuveyh el-Askerî > ‘Îsâ b. Gaylân > Hâzır b. Muzahhar > Hâlid b. Abdullah > Beyân > Kays (r.a) şöyle buyurdu:

“ *Kerâmete bak ki biz aramızda konuşurken ikisinin içerisinde yemek yediği kâse Allah'ı tesbîh ediyordu.*”

Tirmizî bu hadise “hasen sahîh” hükmünü vermiştir.²¹³

١٦ - عن أبي هريرة روي أن النبي صلى الله عليه و سلم قال: "بَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقْرَةً قَدْ حَمَلَ

عَلَيْهَا إِذَا تَفَتَّتِ الْبَقْرَةُ إِلَيْهِ وَ قَالَ: إِنِّي لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا إِنَّمَا خُلِقْتُ لِلْحَرْثِ، فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ بَقْرَةً

تَكَلَّمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ: آمَنْتَ بِهَذَا"²¹⁴

Ebû Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Adamın biri öküzün sırtına ağır bir yük yükleyince öküz dile gelip adama, ben bunun için yaratılmadım, ben ancak çift sürmek için yaratıldım, demiştir. Bunun üzerine sahâbe fesühânellâh, öküz dile geldi, diyerek hayretlerini gizleyememiştir. Allah Rasûlü de buna imân ettim, demiştir.*”

Hadisi ziyâdesiyle Buhârî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي

هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، صَلَاةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيَّ

النَّاسِ، فَقَالَ: " بَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقْرَةً إِذْ رَكِبَهَا فَضَرَبَهَا، فَقَالَتْ: إِنَّا لَمْ نُخْلَقْ لِهَذَا، إِنَّمَا خُلِقْنَا

²¹³ Tirmizî, *Sünenü't- Tirmizî*, c. VI, s. 31.

²¹⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 98.

لِلْحَرْثِ " فَقَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ بَقَرَةٌ تَكَلَّمُ، فَقَالَ: " فَإِنِّي أُوْمِنُ بِهَذَا، أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، -
 وَمَا هُمَا شَيْءٌ - وَبَيْنَمَا رَجُلٌ فِي غَنَمِهِ إِذْ عَدَا الذِّئْبُ، فَذَهَبَ مِنْهَا بِشَاةٍ، فَطَلَبَ حَتَّى كَانَهُ اسْتَنْقَذَهَا
 مِنْهُ، فَقَالَ لَهُ الذِّئْبُ هَذَا: اسْتَنْقَذْتَهَا مِنِّي، فَمَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبْعِ، يَوْمَ لَا رَاعِيَ لَهَا غَيْرِي فَقَالَ
 النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ ذِئْبٌ يَتَكَلَّمُ، قَالَ: " فَإِنِّي أُوْمِنُ بِهَذَا أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ " - وَمَا هُمَا شَيْءٌ -²¹⁵

(Buhârî) > Ali b. Abdullah > Bize hadisi > Süfyân > Ebu'z-Zinâd > el-'Arec >
 Ebû Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah (s.a.v)

(*"Rasûlullah (s.a.v) sabah namazını kıldırdı, sonra yüzünü insanlara karşı yöneltti de şöyle buyurdu: 'Bir kimse öküzünü önüne katıp sürer giderken, birden öküze bindi ve ona değnekle vurdu. Bunun üzerine o hayvan: 'Şüphesiz biz bunun için yaratılmadık, bizler ancak tarla sürmek için yaratıldık' dedi. İnsanlar bu haberden taaccüb ederek: 'Subhânallah! Söz söyleyen bir öküz!' dediler. Bunun üzerine Rasûlullah: "Ben hayvanın böyle söylediğine inanıyorum, Ebû Bekir ile Ömer de inanıyorlar"* buyurdu. (Ebû Hureyre dedi ki:) Rasûlullah bu kıssayı naklettiği sırada Ebû Bekir ile Ömer orada cemâat içinde değillerdi. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bir adam koyun sürüsü içinde bulunduğu sırada birden kurt gelerek, o sürüden bir koyunu alıp götürdü. Çoban koyunu aradı, nihâyet onu kurttan kurtardı. Bunun üzerine kurt, o adama: 'Sen bu koyunu (şimdi) benden kurtardın! Fakat yırtıcı hayvanlar gününde, koyunun benden başka çobanı bulunmadığı o günde koyunu benden kim kurtaracak?' dedi. Bu kıssa üzerine insanlar yine: 'Subhânallah! Kelâm edip söz söyleyen bir kurt!' dediler. Rasûlullah: "Ben kurdun böyle söylediğine inanıyorum, Ebû Bekir ile Ömer de inanıyorlar" buyurdu. Halbuki Ebû Bekir ile Ömer orada değillerdi.

Kerâmetin başka bir örneği hayvanlarla konuşmaya örnek olan bu hadisi Müslim'de Ebû Hureyre'den farklı bir senedle ve aynı lafızlarla rivâyet etmiştir.²¹⁶ Bu hadis "muttefekun aleyh"tir.²¹⁷

²¹⁵ Buhârî, Ehâdisü'l Enbiyâ, 51.

²¹⁶ Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 13.

١٧ - عن نافع روي أن كان قال عمر: يا سارية الجبل²¹⁸

Nâfi‘’den rivâyete göre Hz. Ömer minberdeyken, dağ konusunda Sâriye’yi uyarmıştır.

Hadisi Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) *Delâilü’n-Nübüvve* isimli eserinde Nâfi‘’den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَثْمَانَ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ ثنا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: ثنا أَيُّوبُ بْنُ خُوَظٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّرَّاجِ، عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُمَرَ بَعَثَ سَرِيَّةً فَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهَا رَجُلًا يُقَالُ لَهُ: سَارِيَّةٌ. فَبَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ: يَا سَارِيَّةُ الْجَبَلِ يَا سَارِيَّةُ الْجَبَلِ فَوَجَدُوا سَارِيَّةً قَدْ انْحَازَ إِلَى الْجَبَلِ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَبَيْنَهُمَا مَسِيرَةٌ شَهْرٌ²¹⁹

(Ebû Nuaym el-İsfahânî) > Ebû Bekir b. Hallâd > Muhammed b. Osman b. Ebû Şeybe > Ahmed b. Yûnus > Eyyûb b. Hût > Abdurrahmân es-Sirâc > Nâfi‘(r.a) şöyle buyurdu:

“Hz. Ömer (r.a.) Medine’de minberden hutbe verirken Nihavend’e savaşa gönderdiği ordusunu görmüş ve ordu komutanına hitâben ‘ey Sâriye, dağdan uzak dur, dağdan uzak dur’ diyerek onu dağın ardından gizlice taarruza geçen bir düşman birliğine karşı uyarmıştır. Komutan Sâriye de o kadar uzak mesâfeye rağmen Hz. Ömer’in sesini duyarak gerekli önlemi almıştır.”

²¹⁷ Buhârî, Ehâdisü’l Enbiyâ, 51.

²¹⁸ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 98; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 64.

²¹⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Delâilü’n-Nübüvve*, thk. Revvâs el-Kal‘acî-Abdülber Abbâs, 2. Baskı, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 1986, c. I, s. 579.

Kerâmetin bir başka örneği olan bu hadisin senedine Süyûtî “hasen” hükmünü vermiştir.²²⁰

١٨ - عن أبي السفر روي أن كان شرب خالد السم من غير تضرر²²¹

Ebu's-Sefer'den rivâyete göre Hz. Hâlid b. Velîd'in zehir içip bundan hiç zarar görmemiştir.

Hadisi ziyâdesiyle Beyhakî *Delâilü'n-Nübüvve* adlı eserinde Ebû's-Sefer'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْفَقِيه، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو يَعْلَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُرَيْحُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا، عَنْ يُونُسَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي السَّفَرِ قَالَ: نَزَلَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ الْحَيِّ عَلَى أُمِّ بَنِي الْمَرَاذِبَةِ، فَقَالُوا لَهُ: احْدَرِ السُّمَّ لَا تَسْقِيكَهُ الْأَعَاجِمُ فَقَالَ: ائْتُونِي فَأَتَيْتِي فَأَخَذَهُ بِيَدِهِ، ثُمَّ افْتَحَمَهُ فَقَالَ: "بِاسْمِ اللَّهِ"، فَلَمْ يَضُرَّهُ شَيْئًا"²²²

(Beyhakî) > Muhammed b. Ebû Bekir el-Fakîh > Muhammed b. Ebû Ca'fer > Ebû Ya'lâ > Süreyh b. Yûnus > Yahyâ b. Zekeriyâ > Yûnus b. Ebû İshâk > Ebu's-Ebu's-Sefer şöyle buyurdu:

“Hâlid b. Velîd Hîreyi kuşattı ve Merâzibe oğullarına âit bir mahalleye geldi. Kendisine zehirden sakınması ve İranlılar'ın, zehri, kendisine içirmeyecekleri

²²⁰ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 64.

²²¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 98-99; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 64.

²²² Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli*, c. VII, s. 106.

söylendi. O da 'bana getirin' buyurdu. Daha sonra eline alıp Bismillah diyerek içti. Zehir kendisine zarar vermedi.

Kerâmetin diğer bir örneği olan bu hadis için Suyûtî, Ebu's-Sefer'in hadisi Hâlid b. Velîd'den işitmediğini belirterek hadise "munkatı" hükmünü vermiştir.²²³

2.2.4. Kâhini Tasdîk Etmek

Kâhin, gelecekteki işleri ve olayları haber veren, gaybı ve gizli sırları bildiğini iddia eden kimsedir. Ancak gayb bilgisi Allah'a aittir. Allah'ın kuluna bildirmesi, mucize veya kerâmet olarak ona ilhâm etmesi, mümkün olan yerlerde birtakım emârelerden çıkarımlarda bulunmaya muvaffak kılması dışında kullar bu türden bilgilere ulaşamaz. Allah, her şeyi en iyi bilendir. Gaybdan haber verdiği hususlarda kâhini tasdîk etmek küfürdür. Nitekim zikredilen hadiste de Allah rasûlü bunu vurgulamıştır.²²⁴

١٩ - عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَتَى كَاهِنًا فَصَدَقَهُ بِمَا يَقُولُ

فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أَنْزَلَ عَلَى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ"²²⁵

Hadisi Heysemî (ö. 807/1405) *Keşfü'l Estâr 'an Zevâidi'l Bezzâr* isimli eserinde, Bezzâr aracılığıyla, Abdullah b. Mesud'dan aynı lafızlarla nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، أَنَا أَبُو خَالِدٍ، يَعْنِي: سُلَيْمَانَ بْنَ حَيَّانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ هُبَيْرَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "مَنْ أَتَى كَاهِنًا أَوْ سَاحِرًا، فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ، فَقَدْ كَفَرَ بِمَا

أَنْزَلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."²²⁶

²²³ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 64.

²²⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 335; Selim Gülverdi, "Mâtürîdî'nin Gayb Meselesine Bakışı", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, c. 3, sayı: 2, Batman 2019, s. 98-121.

²²⁵ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 113.

(Heysemî) > Abdullah b. Sa'îd Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyân > Amr b. Kays > Ebû İshâk > Hubeyre > Abdullah b. Mesud şöyle buyurdu:

“Kim bir kâhine gider de dediklerini tasdik ederse Muhammed’e (s.a.v) indirileni inkâr etmiş olur.”

Süyûtî hadisin isnâdına “sahîh” hükmünü vermiştir.²²⁷

2.2.5. Halîfeler

Peygamber Efendimiz’den sonra beşerin en üstünü Ebûbekir es-Sıddık’tır. Sonra Ömer el-Fârûk, sonra Osman Zinnûreyn, sonra Ali el-Mürtezâ’dır.²²⁸ Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Osman’a önce kızlarından Rukiyye’yi, o ölünce diğer kızı Ümmü Gülsüm’ü nikâhlamıştır. Hz. Peygamber’in bu iki kızına işâretle Hz. Osman’a “zinnûreyn” (iki nur sâhibi) lakabı verilmiştir.²²⁹

٢٠ - عن عصمة بن مالك قال: قال رسول الله صلى عليه و سلم: "لو كان عندي ثالثة

لزوجتُكها"²³⁰

Rasûlullah (s.a.v) Hz. Osman’a önce kızlarından Rukiyye’yi, o ölünce diğer kızı Ümmü Gülsüm’ü nikâhlamıştır. Ümmü Gülsüm de ölünce İsmet b. Mâlik’ten rivâyete göre Hz. Peygamber “eğer üçüncü bir kızım olsaydı onu da sana nikâhlardım” buyurdu.

Taberânî hadisi *el-Mu‘cemü’l-kebîr* isimli eserinde nakletmiştir.

Hadisin metni şu şekildedir:

²²⁶ Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Keşfü'l Estâr 'an Zevâidi'l Bezzâr*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1979, c. II, s. 443.

²²⁷ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 71.

²²⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 303-304; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 116-119.

²²⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 303-304; Aynur Ezer, “Hz. Osman’ın Hayatı ve Dönemindeki İç Olaylar’ın Sebepleri”, *Mozaik Kültür Dergisi*, sayı: 3, Bilecik 2020, s. 46-52.

²³⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 100.

وَبِإِسْنَادِهِ، عَنْ عَصْمَةَ قَالَتْ: لَمَّا مَاتَتْ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي تَحْتَ عُثْمَانَ
 قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "رَوِّجُوا عُثْمَانَ لَوْ كَانَ لِي ثَالِثَةٌ لَزَوَّجْتُهٗ، وَمَا زَوَّجْتُهٗ إِلَّا بِالْوَحْيِ
 مِنْ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ"²³¹

İsmet b. Mâlik (r.a) şöyle buyurdu: "Peygamberimizin kızı Ümmü Gülsüm ölünce Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: 'Osman (r.a) ile evlenin, eğer üçüncü bir kızım olsaydı onunla nikâhlardım, Osman'a ancak Allah azze ve celle'nin vahyiyle nikâhlardım."

Kaynaklarda hadisin senedi ve hükmü bulunamamıştır. Ancak Heysemî *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id* adlı eserinde bu hadisin yalnızca metnine yer vererek senedi içerisinde bulunan Fazl b. el-Muhtâr adındaki râvînin "zayıf" olduğunu söylemiştir.²³²

٢١ - عن سفينة قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: "الخلافة بعدي ثلاثون سنة ثم تصير ملكاً

عَضُوصاً"²³³

Sefîne'den (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Halîfelik benden sonra otuz sene olacaktır. Ondan sonra ısırcı / zâlim saltanat dönemi başlayacaktır."

Hilâfet otuz senedir. Ondan sonra meliklik ve emirlik vardır. Hz. Ali Peygamber'in vefâtının ardından geçen otuz senenin başında vefât etmiştir. Bu duruma göre Hz. Muâviye ve sonrasındakiler halîfe değil, melîk ve

²³¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c. XVII, s. 184.

²³² Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî, Mektebetü'l Kudsî, Kahire 1994, c. IX, s. 83.

²³³ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 101.

emîrdir. Ancak şu da var ki ümmetin büyükleri Abbâsî halîfelerinin ve Ömer b. Abdülaziz gibi bazı halîfelerin hilâfetinde ittifâk hâlinedirler.²³⁴

O halde Hz. Peygamber'e muhâlefetin ve onun yoluna tâbî' olmama durumlarının hiç yaşanmadığı kâmil halîfeliğin otuz sene süreceğini; bundan sonrasında ise bu halîfeliğin bazen temsîl edilip bazen edilmeyeceğini düşünmek gerekir.²³⁵

Hadisi Tirmizî ve Ebû Dâvûd bazı lafızların ziyâdesiyle Sefîne'den rivâyet etmiştir.²³⁶

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَشْرَجُ بْنُ نُبَاتَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُمَّهَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَفِينَةُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْخِلَافَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ مَلِكٌ بَعْدَ ذَلِكَ ثُمَّ قَالَ لِي سَفِينَةُ: أَمْسِكْ خِلَافَةَ أَبِي بَكْرٍ، وَخِلَافَةَ عُمَرَ، وَخِلَافَةَ عُثْمَانَ، ثُمَّ قَالَ لِي: أَمْسِكْ خِلَافَةَ عَلِيٍّ قَالَ: فَوَجَدْنَاهَا ثَلَاثِينَ سَنَةً، قَالَ سَعِيدٌ: فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّ بَنِي أُمِّيَّةَ يَزْعُمُونَ أَنَّ الْخِلَافَةَ فِيهِمْ؟ قَالَ: كَذَبُوا بَنُو الرَّزْقَاءِ بَلْ هُمْ مُلُوكٌ مِنْ شَرِّ الْمُلُوكِ. وَفِي الْبَابِ عَنْ عُمَرَ، وَعَلِيٍّ قَالَا: لَمْ يَعْهَدِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخِلَافَةِ شَيْئًا.²³⁷

(Tirmizî) > Ahmed b. Menî' > Süreyc b. Nu'mân hadisi > Haşrec b. Nübâte > Sa'îd b. Cumhân > Sefîne > Rasûlullah şöyle buyurdu:

“Ümmetim arasında gerçek halîfelik otuz sene olacaktır bu müddetten sonra iş hükümdarlık sistemine geçecektir.” Sefîne bana dedi ki: Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın halîfelik sürelerini ve Ali'nin halîfelik süresini hesapla. Hesapladık otuz

²³⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 307; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 118. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Muhammet Abdülmecit Karaaslan, “İslam Hukukunda Devlet Başkanlığıyla İlgili Kavramların İhtilafı ve Dört Halifeden Sonra Hilafetin Geleceği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 28, 2016, s. 56-80; Ahmet Keleş, “Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri- “Hilafet Benden Sonra Otuz Senedir” Hadisi Örneği”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi*, c. 4, sayı: 7, Konya 2006, s. 37-54.

²³⁵ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 308.

²³⁶ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 9.

²³⁷ Tirmizî, *Fiten*, 48.

sene olarak bulduk. Sa'îd dedi ki: Bunun üzerine ona Emeviler hilâfetin kendilerinde olduğunu iddia ediyorlar dedim. Sefîne dedi ki: Zerkâoğulları denilen Emeviler; yalan söylüyorlar onlar halîfelik değil hükümdarlık yapıyorlar ve hükümdarlığın da en kötüsünü yapıyorlar dedi.” Bu konuda Ömer ve Ali’den şu söz rivâyet edilmiştir: “Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), halîfelik konusunda bir söz söylememiştir.”

Senedde yer alan Süreyc b. Nu'mân'ın künyesi İbn Mervân el-Cevherî Ebu'l Hasen el-Bağdâdî olup aslen Horasan'lıdır, “sika”dır ve onuncu neslin büyüklerinden olduğu sanılmaktadır. Haşrec b. Nübâte'nin künyesi ise Ebû Mükrem el-Vâsîfî veya el-Kûfî'dir, “sadûk” bir kimsedir, sekizinci nesilden olduğu tahmîn edilmektedir. Sa'îd b. Cumhân'ın künyesi de Ebû Hafs el-Basrî'dir, “sadûk” bir kimsedir. Sefîne ise Rasûllah'ın mevlâsıdır, künyesi Ebû Abdirrahmân'dir, isminin Mihrân olduğu veya başka bir adı olduğu söylenmektedir. Ancak bir sefer sırasında büyük bir şey taşıdığı için Sefîne olarak lakaplandırılmıştır.²³⁸

İmâm Süyûtî hadise “sahîh” hükmünü vermiştir.²³⁹ Tirmizî ise pek çok kimsenin bu hadisi Sa'îd b. Cumhân'dan rivâyet ettiğini ve bu hadisin sadece onun rivâyetiyle bilindiğini söyleyerek hadise “hasen” hükmünü vermiştir.²⁴⁰ Ayrıca Sa'îd b. Cumhân hakkında Ebû Hâtim kendisinin hadisinin yazılacağını ancak delîl olarak kullanılamayacağını söylemiştir.²⁴¹

2.2.6. İmâmet

Halîfe tayini naklî delîllerle insanlara vâciptir. Nitekim zikredilen hadis de bu delîle bir örnektir.²⁴² Ayrıca Hz. Peygamber'in vefâtından sonra devlet başkanının belirlenmesi konusunda önce farklı görüşler ileri süren, ancak daha sonra Ebû Bekir'in başkanlığı üzerinde birleşen ashâbın davranışı da bunu göstermektedir.

²³⁸ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. VI, s. 395.

²³⁹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. VI, s. 395; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 65.

²⁴⁰ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. IV, s. 73.

²⁴¹ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, c. XII, s. 260.

²⁴² Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 308.

Bunların yanında halkın, adlî ve idârî işlerinin yürütülmesi de halifenin varlığına bağlıdır.²⁴³

۲۲ - عن عبد الله بن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: "من مات و لم يعرف

إمام زمانه مات ميتةً جاهليةً"²⁴⁴

Abdullah b. Ömer'den (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Zamânının imâmını bilmeden ölen kimse câhiliye ölümü üzere ölmüş olur."

Hadisi Müslim farklı lafızlarla Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ وَهُوَ ابْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: جَاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُطِيعٍ حِينَ كَانَ مِنْ أَمْرِ الْحَرَّةِ مَا كَانَ، زَمَنَ يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ، فَقَالَ: اطْرُحُوا لِأَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَادَةً، فَقَالَ: إِيَّيْ لَمْ آتِكَ لِأَجَلِسَ، أَتَيْتَكَ لِأُحَدِّثَكَ حَدِيثًا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ خَلَعَ يَدًا مِنْ طَاعَةِ، لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا حُجَّةَ لَهُ، وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ، مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً."²⁴⁵

²⁴³ Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 114. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Mücahit Çayır, *İslam Mezheplerinde Tefaduliyet Tartışması: İbn Hazm Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s. 13- 116; Ömer Sadıker, *Ebû Şekûr es-Sâlimî'nin Kelam Anlayışı*, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Adana 2019, s. 267-295; Yusuf Sayın, "Selçuklu Kurumsal Geleneğinin Yansımalarını Türkiye ve İran'da Aramak: Hilafet ve İmamet Sistemleri", *İslâm Medeniyeti Mecmuası [İslâm Medeniyeti]*, c. I, sayı: 45, Konya 2020, s. 132-152; Murat Akın, "Eş'arî Geleneğinde İmâmet Anlayışı: İbn Arafе Örneği", *Tevilat: Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, c. I, sayı: 2, Konya 2020, s. 370-381.

²⁴⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 102.

²⁴⁵ Müslim, *İmâret*, 58.

(Müslim) > Ubeydullah b. Mu‘âz el-‘Anberî > Babam > ‘Âsım b. Muhammed b. Zeyd > Zeyd b. Muhammed > Nâfi‘ > Abdullah b. Ömer

Nâfi‘ şöyle dedi: “Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Muâviye zamanında Harra vak’ası olup bittikten sonra Abdullah b. Mutî’ a geldi. İbn Mutî’ : ‘Ebû Abdîrrahman’a bir yastık atın!’ dedi. İbn Ömer: ‘Ben sana oturmak için gelmedim. Sana bir hadîs söylemeye geldim. Ben Rasûlüllah’ı: “Her kim bir eli tâattan çıkarırsa kıyâmet gününde Allah’a hiç bir hücceti olmadığı halde kavuşur. Ve her kim boynunda bir bey’at olmadığı halde ölürse, câhiliyyet ölümü gibi bir ölümle ölür” buyururken işittim’ dedi.

۲۳ - عن أنس بن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: "الْأَيْمَةُ مِنْ قُرَيْشٍ" ²⁴⁶

Enes b. Mâlik’ten (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*İmâmlar kureyştendir.*”

Halîfenin Kureyş soyundan olması gerekir. Kureyş’ten olduktan sonra Hâşimoğullarından veya Hz. Ali soyundan olması gerekmez. Nitekim zikredilen hadis de halîfenin Kureyş’ten olması gerektiği hususundadır.²⁴⁷ Bu hadis haber-i vâhid olsa da Hz. Ebûbekir bunu Ensar’a arz ettiğinde sahâbeden itiraz eden olmadığından bu konu icma ile sâbit olmuştur. İmâm Süyûtî ve el-Kettânî de bu hadisin mütevâtir olduğunu söylemiştir. Bazı Mutezilîler ve Haricîler dışında bu meselede herkes ittifâk etmiştir. Zira Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın hilâfeti kesin delillerle sabittir ve bu halîfeler Kureyş’ten gelseler de Hâşimoğullarından değillerdi.²⁴⁸

Hadisi Ebû Nuaym ziyâdesiyle *Hilyetü’l-Evliyâ’* adlı eserinde Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmiştir.

²⁴⁶ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 103.

²⁴⁷ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 312.

²⁴⁸ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 313; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 115; Fatma Pınar, “Pezdevî’nin Hilâfet Teorisinin Temel Dayanakları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. 7, sayı: 4, 2020, s. 2611- 2631.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَقِيلِ الْوَرَّاقِ النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: نَا أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ
 بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيِّ نَا أَبُو الْقَاسِمِ حَمَّادُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَمَّادِ بْنِ أَبِي رَجَاءِ الْمُرُوزِيِّ قَالَ: وَجَدْتُ فِي
 كِتَابِ جَدِّي حَمَّادِ بْنِ أَبِي رَجَاءِ السُّلَمِيِّ بِحِطَّةٍ، عَنْ أَبِي حَمَزَةَ السُّكَّرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوْقَةَ، عَنْ
 أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ بَعْضَادَتِي الْبَابِ فَقَالَ:
 " الْأَيْمَةُ مِنْ قُرَيْشٍ، هُمْ عَلَيْكُمْ حَقٌّ وَلَكُمْ عَلَيْهِمْ حَقٌّ، مَا عَمِلُوا بِثَلَاثٍ: إِذَا مَلَكَوا أَحْسَنُوا، وَإِذَا
 اسْتَرْجَمُوا رَجَمُوا، وَإِذَا قَسَمُوا عَدَلُوا، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلُوا فَعَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا
 يُقْبَلُ مِنْهُمْ صِرْفٌ وَلَا عَدْلٌ" ²⁴⁹

(Ebû Nuaym) > Ebû Bekir b. Muhammed b. Ahmed b. Akîl el-Verrâk en-Nîsâbûrî
 > Ebu'l Fazl Muhammed b. Ahmed b. Abdullah es-Sülemî > Ebu'l Kâsım Hammâd
 b. Ahmed b. Hammâd Ebû Recâ el-Mervezî > Dedesi Hammâd b. Ebû Ebû Recâ es-
 Sülemî > Ebû Hamza es-Sükkerî > Muhammed b. Sûka > Enes b. Mâlik >
 Rasûlullah şöyle buyurdu: *"İmamlar Kureyştendir. Onların sizin üzerinizde hakkı vardır; sizin de onların üzerinde hakkı vardır. Onlardan merhametli davranılması istendiği zaman, merhametli olurlar. Hüküm verdikleri zaman, adaletle hükmederler. Söz verdikleri zaman, sözlerini yerine getirirler. İçlerinden kim böyle yapmazsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti üzerlerine olsun."*

Ebû Nuaym, Muhammed b. Sûka'nın rivâyet ettiği bu hadisin "garîb" olduğunu, ayrıca senedde yer alan Ebû'l Kâsım Hammâd'ın, dedesi Hammâd b. Ebî Recâi Sülemî'nin kitabında bulduğu bu hadisi rivâyetiyle, teferrüd ettiğini söylemiştir.²⁵⁰

Ayrıca bu hadisi Buhârî ve Müslim aynı anlama gelen farklı lafızlarla ve aynı senedle Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.²⁵¹

²⁴⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ'*, c. V, s. 8.

²⁵⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ'*, c. V, s. 8.

²⁵¹ Benzer ve yakın lafızlar için bkz. Buhârî, Ahkâm, 2; Müslim, İmâre, 4.

٢٤ - عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَ فَاجِرٍ"²⁵²

Abdullah b. Ömer ‘den (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Her sâlih ve fâsık müminin arkasında namaz kılın.*”

Her sâlih ve fâsık imâmın arkasında namaz kılmak câizdir. Nitekim zikredilen hadiste de Hz. Peygamber bunu vurgulamıştır. Bunun yanında ümmetin ulemâsı fâsıkların ve bidatçi kimselerin arkasında namaz kılar ve buna kimse karşı çıkmazdı. Bazı selef âlimlerinin fâsık ve bidatçi kimselerin arkasında namaz kılmayı yasakladığı yönündeki nakilleri kerâhete yormak gerekir. Zaten fâsık ve bidatçi kimselerin arkasında namaz kılmanın kerîh oluşu hususunda tartışma yoktur. Ancak fâsık ya da bidatçi kimselerin arkasında namaz kılmanın cevâzı hususundaki hüküm müminler için geçerlidir. Fıskı ya da bidati nedeniyle küfre düşenin arkasında namaz kılınmayacağı konusunda zaten ittifâk vardır.²⁵³

Hadisi farklı lafızlarla Taberânî *el-Mu‘cemü’l-kebîr* isimli eserinde Abdullah b. Ömer’den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْجَعْدِ الْوَشَّاءُ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ، عَنْ سَالِمِ الْأَفْطَسِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " صَلُّوا عَلَيَّ مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَصَلُّوا وَرَاءَ مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ"²⁵⁴

²⁵² Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 106.

²⁵³ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 317; Said Nuri Akgündüz, “İktidâya İlişkin Üç Mesele”, *Hikmet Yurdu*, c. 8, sayı: 15, 2015, s. 239-254.

²⁵⁴ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, c. XII, s. 447.

(Taberânî) > Ahmed b. el-Ca'd el-Vaşşâ > Muhammed b. Bekkâr > Muhammed b. Fazl > Sâlim el-Eftas > 'Atâ > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Lâ ilâhe illâllah diyen kimselerin arkasında namaz kılın.*”

Senedde yer alan Muhammed b. Fazl b. Atiyye isimli râvî “kezzâb”dır. Süyûtî hadisin senedine “zayıf” hükmünü vermiştir.²⁵⁵

2.2.7. Sahâbe

Sahâbe ancak hayırla anılır. Zira sahâbenin fazîletini vurgulayan pek çok hadis bulunmaktadır.²⁵⁶ Zikredilen hadisler de bunun örnekleridir.

۲۵ - عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ

أَحَدِكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدًّا أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ"²⁵⁷

Bu hadisi benzer lafızlarla Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.²⁵⁸

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: سَمِعْتُ ذَكْوَانَ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ

الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي، فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ

²⁵⁵ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 67.

²⁵⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 319; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 119. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Ekrem Küçük, Sahâbe'nin Fazileti ile İlgili Kütüb-i Sitte Hadislerinin Değerlendirilmesi, (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018, s. 10-140; Zehra Şener Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s. 43-130; Mesut Avcı, “Kur'an ve Sünnette Sahabenin Fazileti ve Tarihsel Değeri”, *Adıyaman Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, 2019, s. 31-38.

²⁵⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 107.

²⁵⁸ Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 222; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 11.

أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ، ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ، وَلَا نَصِيفُهُ" ²⁵⁹

(Buhârî) > Âdem b. Ebû İyâs > Şu‘be > el-‘Ameş > Zekvân > Ebû Saîd el-Hudrî
> Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Ashâbıma kötü söz söylemeyin. Sizden birisi Uhud dağı kadar altın tasadduk etse bile bu, onlardan birinin bir müdd veya yarısı kadar bir tasaddukuna bile denk olamaz.*”

Ayrıca bu hadisi Ebû Hureyre tarîkiyle Müslim ve İbn Mâce de rivâyet etmiştir. ²⁶⁰

Kaynaklarda olumsuz bir tenkit olmaması sebebiyle hadise “sahîh” hükmü verilmiştir.

۲۶ - عن عمر بن الخطاب قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : "أكرموا أصحابي فإنهم

خياركم" ²⁶¹

Ömer b. el-Hattâb’dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Ashâbıma ikrâm edin, çünkü onlar sizin en hayırlılarınızdır.*”

Sahâbenin hayırla anılmasının gerekliliğine bir başka örnek olan bu hadisi ziyâdesiyle Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64) *el-Müntehab min Müsnedi ‘Abd b. Humeyd* isimli eserinde Ömer b. el-Hattâb’dan rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ
الْخَطَّابِ قَامَ بِالْجَابِيَةِ خَطِيبًا، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ فِينَا مَقَامِي فِيكُمْ،

²⁵⁹ Buhârî, Ashâb, 5.

²⁶⁰ Müslim, Fezâlü’s-Sahâbe, 221; İbn Mâce, İftitâhu’l Kitâb, 11.

²⁶¹ Teftâzânî, Şerhu’l Akâid, s. 107.

فَقَالَ: "أَكْرِمُوا أَصْحَابِي؛ فَإِنَّهُمْ خِيَارُكُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ، ثُمَّ يَظْهَرُ الْكُذِبُ حَتَّى يَخْلِفَ الْإِنْسَانُ عَلَى الْيَمِينِ لَا يُسْأَلُهَا، وَيَشْهَدُ عَلَى الشَّهَادَةِ لَا يُسْأَلُهَا، فَمَنْ سَرَّهُ مَجْبُوحَةُ الْجَنَّةِ فَعَالِيهِ بِالْجَمَاعَةِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْفَدِّ وَهُوَ مِنَ الْإِثْنَيْنِ أَبَعْدُ، وَلَا يَخْلُونَ رَجُلًا بِامْرَأَةٍ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ ثَالِثُهُمَا، وَمَنْ سَرَّهُ حَسَنَتُهُ، وَسَاءَتُهُ سَيِّئَتُهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ"²⁶²

(Abd b. Humeyd) > Abdürrezzâk > Ma‘mer > Abdümelik b. Umeyr > Abdullah b. Zübeyir > Ömer b. el-Hattâb > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Ashabıma (hayatlarında ve vefatlarından sonra dahi) ikram edin, çünkü muhakkak onlar sizin en hayırlarınızdır. Sonra onların peşinde gelenlere; sonra onların peşinde gelenlere de (ikram edin, sevin). Sonra yalanlar belirir. Hatta şüphesiz kendisinden yemin istenilmediği halde bir adam yemin eder; şahidlik ondan istenilmediği halde şahadet eder. Kime cennetin ortası sevdirmiş ise, cemâatten ayrılmasın, Çünkü muhakkak şeytan; tek kalanla beraberdir. O iki kişiden daha uzaktır. Asla bir adam, bir kadınla tenhalaşmasın. Çünkü muhakkak şeytan, üçüncüleridir. Kimin iyilikleri ona sevdirmiş ise, kötülükleri kendisine üzüntü verirse, işte o hakîki mü'mindir.”

Kaynaklarda hadisin hükmü bulunamamıştır.

٢٧- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغَفَّلِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اللَّهُ اللَّهُ فِي أَصْحَابِي

لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا مِنْ بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحَبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِابْغِضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ

²⁶² Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî), *el-Müntehab min Müsnedi 'Abd b. Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmîrî-Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa'îdî, 1. Baskı, Mektebetü's-Sünne, Kahire 1988, c. I, s. 37.

آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ وَمَنْ آذَى اللَّهَ فَيُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ.²⁶³

Hadisi İbn Hibbân *Sahîh*'inde Abdullah b. el-Mugaffel'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى قَالَ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى زَحْمَوِيهِ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَائِطَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغَفَّلِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اللَّهُ اللَّهُ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوا أَصْحَابِي غَرَضًا مَنْ أَحَبَّهُمْ فَحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِئْبْغُضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَى اللَّهَ وَمَنْ آذَى اللَّهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ"²⁶⁴

(İbn Hibbân) > Ebû Ya'la > Zekeriyâ b. Yahyâ b. Zahmeveyh > İbrâhim b. Sa'd Ubeyde b. Ebû Râita > Abdullah b. Abdurrahmân > Abdullah b. el-Mugaffel > Rasûlullah şöyle buyurdu :

“Ashâbım konusunda Allah'tan korkun, Allah'tan korkun. Onları benden sonra hedef almayın. Kim onları severse bana olan sevgisi sayesinde sevmiştir. Kim onlara buğzederse bana olan buğzu sebebiyle buğzetmiştir. Kim onlara eziyet verirse bana eziyet vermiş olur. Kim bana eziyet verirse Allah'a eziyete yeltenmiş olur. Kim Allah'a eziyete yeltenirse Allah'ın onu cezalandırması yakındır.”

Zikredilen hadis, Sahâbenin hayırla anılmasının gerekliliğine bir başka örnektir. Hadisin senedinde yer alan Ebû Ya'la'nın künyesi Münzir es-Sevrî'dir, hadisi az olan “sika” bir râvîdir.²⁶⁵ Senedin diğer bir râvîsi Abdullah el-Mugaffel'in künyesi İbn 'Abd Nühm b. 'Affif b. Eshâm b. Rabî'â b. 'Adî b. Sa'leb b. Zueyb b. Sa'd b. 'Adî b. Osmân b. Muzeyne olup Bekkâin'lere'dir, Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e,

²⁶³ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 107.

²⁶⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, 1. Baskı, c. XVI, s. 244.

²⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 310.

ağacın altında, biat edenlerden biri olan el-Mugaffel, Basra'da yaşamış ve orada vefât etmiştir.²⁶⁶

Bu hadis hakkında Şuayb el-Arnaût'un değerlendirmesi şöyledir: İsnâdı "zayıftır". Senedde yer alan Abdullah b. Abdurrahmân'a Abdurrahmân b. Ziyâd, Abdurrahman b. Abdullah da denir. İbn Hibbân dışında hiç kimse bu râvîyi güvenilir kabul etmez. Abdullah b. Abdurrahmân'ın bu durumuna rağmen İbn Hibbân eserinde hadisine yer vermiştir. Abîde b. Ebî Râita dışında ondan hiç kimse hadis rivâyet etmedi. Zehebî de onun tanınmadığını söylemiştir.²⁶⁷

٢٨ - عن سعيد بن زيد قال سمعتُ رسولَ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : "أَبُو بَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ

وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَعَلِيٌّ فِي الْجَنَّةِ وَطَلْحَةُ فِي الْجَنَّةِ وَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ فِي الْجَنَّةِ وَ أَبُو

عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ فِي الْجَنَّةِ"²⁶⁸

Saîd b. Zeyd (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işitti: "Ebûbekir cennettedir. Ömer cennettedir. Osman cennettedir. Ali cennettedir. Talha cennettedir. Saîd b. Zeyd cennettedir. Ebû Ubeyde b. Cerrâh cennettedir."

Hadisi benzer lafızlarla ve bazı lafızların ziyâdesiyle Tirmizî ve İbn Mâce Saîd b. Zeyd'den farklı senedlerle rivâyet etmiştir.²⁶⁹

Tirmizî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

بْنِ ظَالِمِ الْمَازِينِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ نُفَيْلٍ، أَنَّهُ قَالَ: أَشْهَدُ عَلَى التَّسْعَةِ أَنَّهُمْ فِي الْجَنَّةِ،

²⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 13.

²⁶⁷ İbn Hibbân, *Sahîh*, I. Baskı, c. XVI, s. 244.

²⁶⁸ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 108.

²⁶⁹ İbn Mâce, *İftitâhu'l Kitâb*, 11.

وَلَوْ شَهِدْتُ عَلَى الْعَاشِرِ لَمْ آتَمَّ. قِيلَ: وَكَيْفَ ذَاكَ؟ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِرَاءَ، فَقَالَ: "اَثْبُتْ حِرَاءَ، فَإِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْكَ إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ صَدِيقٌ أَوْ شَهِيدٌ. قِيلَ: وَمَنْ هُمْ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ، وَطَلْحَةُ، وَالزُّبَيْرُ، وَسَعْدٌ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ. قِيلَ فَمَنْ الْعَاشِرُ؟ قَالَ: أَنَا."²⁷⁰

(Tirmizî) > Ahmed b. Menî' > Hüseyim > Husayn, > Hilâl b. Yesâf > Abdullah b. Zâlim el-Mazinnî > Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl > Rasûlullah (s.a.v)

Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl şöyle buyurdu: “Dokuz kişinin Cennet’te olduklarına şâhidlik ederim, onuncu kişinin de Cennet’te olduğuna şâhidlik etsem günaha girmiş olmam. Bunun üzerine bu nasıl oluyor? Diye soruldu. Saîd b. Zeyd dedi ki: Peygamber(s.a.v) ile birlikte Hirâ dağında idik. Dağ sallanınca: “Yerinde dur Hirâ! Çünkü senin üzerinde bir peygamber bir siddik bir de şehid vardır” buyurdu. Onlar kimlerdir diye sorulunca, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa’d, Abdurrahman b. Avf.” Sonra onuncusu kimdir? diye soruldu. Saîd: “Ben” dedi.

Aşere-i Mübeşşere’nin sayıldığı bu hadisin senedinde yer alan İbn Nüfeyl el-Adevî, cennetle müjdelenen on kişiden biridir. İbn Abdülber, İbn Nüfeyl’in Hz. Ömer’den önce Müslüman olduğunu söylemiştir. Hüseyim’in künyesi İbn Beşîr b. el-Kâsım’dır, Huseyn’in künyesi de İbn Abdurrahmân es-Sülemî’dir. Abdullah b. Zâlim el-Mâzinnî et-Temîmî ise “sadûk” bir kimsedir ve Buhârî onun üçüncü nesilden olduğunu söylemiştir. Metinde yer alan Sa’d ise İbn Ebî Vakkâs’tır. Ayrıca bu hadisin Ebû Hureyre tarîkini Müslim ve Nesâi eserlerinde nakletmişlerdir.²⁷¹

Süyûtî hadise “sahîh” hükmünü verirken²⁷², Tirmizî “hasen sahîh” hükmünü vermiştir.²⁷³

²⁷⁰ Tirmizî, Menâkıb, 28.

²⁷¹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezi*, c. X, s. 176-177.

²⁷² Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 69.

²⁷³ Elbânî, *Sahihu Süneni't-Tirmizî*, c. III, s. 533.

٢٩ - عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَاطِمَةُ

سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ"²⁷⁴

Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivâyete göre Rasûlullah şöyle buyurdu: "*Fâtima cennet ehlinin kadınlarının efendisidir.*"

Hadisi Hâkim en-Nîsâbûrî *el-Müstedrek*'inde Ebû Sa'îd el-Hudrî'den bazı lafızların ziyâdesiyle nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ دُحَيْمِ الصَّايِعِ، بِالْكُوفَةِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْحُسَيْنِ، ثنا

عَلِيُّ بْنُ ثَابِتِ الدِّيَّانِ، ثنا مَنْصُورُ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ

الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ،

إِلَّا مَا كَانَ مِنْ مَرْيَمَ بِنْتِ عِمْرَانَ"²⁷⁵

(Hâkim en-Nîsâbûrî) > Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Duheym es-Sâyiğ > Muhammed b. Hüseyin b. Ebu'l Hüseyin > Ali b. Sâbit ed-Deyyân > Mansûr b. Ebu'l Esved > Abdurrahmân b. Ebû Nu'aym > Ebû Sa'îd el-Hudrî > Rasûlullah şöyle buyurdu: "*Fâtima ve 'İmrân'ın kızı Meryem cennet ehlinin kadınlarının efendisidir.*"

Hz. Fâtima'nın cennetlik olduğunu vurgulayan bu hadise Hâkim en-Nîsâbûrî ve Zehebî "sahîh" hükmünü vermiştir.²⁷⁶

²⁷⁴ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 108.

²⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ', 1. Baskı, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1990, c. III, s. 168.

²⁷⁶ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, c. III, s. 168.

۳۰ - عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " الحسن والحسين

والحسين سيدا شباب أهل الجنة" ²⁷⁷

Hadisi Tirmizî Ebû Sa'îd el-Hudrî'den aynı lafızlarla nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ

أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا

شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. " ²⁷⁸

(Tirmizî) > Mahmûd b. Gaylân > Ebû Dâvûd el-Haferî > Süfyân > Yezîd b. Ebû Ziyâd > İbn Ebû Nu'aym > Ebû Sa'îd el-Hudrî > Rasûlullah şöyle buyurdu: "*Hasan ve Hüseyin de cennet ehlinin gençlerinin efendileridir.*"

Senedde yer alan Ebû Dâvûd el-Haferî'nin künyesi Ömer b. Sa'd'dır. Zâhid bir kimse olan Ömer b. Sa'd, fazilet ve tevâzu' sâhibiydi. Süfyân es-Sevrî'nin ashâbından olan Ömer, Me'mun zamanında, Kûfe'de 203 senesinde vefât etmiştir. ²⁷⁹ Yezîd b. Ebû Ziyâd'ın nisbesi ise el-Kuraşî el-Hâşimî el-Kûfî'dir. ²⁸⁰ İbn Ebû Nuaym'ın künyesi de Abdurrahmân b. Ebû Nuaym el-Becelî el-Kûfî'dir. ²⁸¹ Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin künyesi ise Sa'd b. Mâlik'tir, Hadisleri çoktur ancak "sebt" sâhibi bir kimse olmadığından hadisleri huccet kabul edilmez. Muhammed b. Ömer, Ebû Sa'îd'in, Medine'de 112 senesinde 77 yaşında iken vefât ettiğini söylemektedir. ²⁸²

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in cennetlik olduğunu vurgulayan bu hadisi Ahmed b. Hanbel de nakletmiştir. Yine hadisi Sahâbeden birçok şahsiyet pek çok tarikle

²⁷⁷ Tefâtzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 108.

²⁷⁸ Tirmizî, *Menâkıb*, 31.

²⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 403.

²⁸⁰ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. X, s. 186.

²⁸¹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. VI, s. 117.

²⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 267.

rivâyet etmiştir. Bu sebeple Hâfız Süyûtî bu hadisi Mütevâtirât'tan sayar.²⁸³ Hadisin Huzeyfe tarîki de bulunmaktadır.²⁸⁴

Tirmizî hadise "hasen sahîh" hükmünü vermiştir.²⁸⁵

2.3. Sem'ıyyât

Sem'ıyyât, âhîret yaşamıyla ilgili konuların genel ismidir. Bu bölümde de Büyük Günahlar ve bunların sayısı, Büyük günahların imân ile ilişkisi, Âhîret halleri, kabir azâbı, kabir sorgusu, Kevser havzı, Kıyâmet alâmetleri ve ölümlerin hayrına edilen dualar ve infâk edilen sadakalar meselelerine dâir zikredilen rivâyetlerin tahrîci ele alınacaktır.

2.3.1. Büyük Günahlar

Büyük günahlarla ilgili çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. İbn Ömer'in rivâyetinde bunlar dokuz günahdır. Ancak Ebû Hureyre'nin rivâyetinde buna "faiz yemek" de eklenmiştir. Hz. Ali'nin rivâyetiyle de "hırsızlık ve şarap içmek" bu günahlardan sayılmıştır.²⁸⁶

٣١ - روي عن ابن عمر رضي الله عنهما أنها (الكبيرة) تسعة: "الشرك بالله و قتل النفس بغير

حق و قذف المحصنة و الزنا و الفرار عن الزحف و السحر و أكل مال اليتيم و عقوق الوالدين

المسلمين و إحداد في الحرم"، و زاد أبو هريرة: "أكل الربا"، و زاد علي رضي الله عنه: "السرقه و

²⁸³ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. X, s. 186.

²⁸⁴ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 70.

²⁸⁵ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. VI, s. 117.

²⁸⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 249. Bu konu hakkındaki çalışmalar için bkz. Merve Pekalkan, *Kur'an ve Tevrat'ta Büyük Günahlar*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 26-41; Rüveyda Uçar, *Hadislerde Büyük Günah Olarak Nitelendirilen Davranışlar*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2019, s. 53-165.

İbn Ömer'in (r.a) rivâyetine göre büyük günahlar şu dokuzudur: “Allah’a şirk koşmak, haksız yere cana kıymak, iffetli kadına iftira etmek, zina yapmak, savaştan kaçmak, sihir yapmak, yetim malı yemek, Müslüman anne-babaya âsî olmak ve Harem bölgesinde azgınlık etmek.” Hz. Ebû Hureyre'nin rivâyetinde bunlara “faiz yemek” de eklenmiştir. Hz. Ali'nin rivâyetinde “hırsızlık ve şarap içmek” de büyük günahlardan sayılmıştır.

Hadisi Buhârî *el-Edebü'l Müfred* adlı eserinde İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni řu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ مِحْرَاقٍ قَالَ: حَدَّثَنِي طَيْسَلَةُ بْنُ مَيَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّجْدَاتِ، فَأَصَبْتُ ذُنُوبًا لَا أَرَاهَا إِلَّا مِنَ الْكِبَائِرِ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِابْنِ عُمَرَ قَالَ: مَا هِيَ؟ قُلْتُ: كَذَا وَكَذَا، قَالَ: لَيْسَتْ هَذِهِ مِنَ الْكِبَائِرِ، هُنَّ تِسْعٌ: الْإِشْرَاقُ بِاللَّهِ، وَقَتْلُ نَسَمَةٍ، وَالْفِرَارُ مِنَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَةِ، وَأَكْلُ الرَّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالْحَادُّ فِي الْمَسْجِدِ، وَالَّذِي يَسْتَسْخِرُ، وَبُكَاءُ الْوَالِدَيْنِ مِنَ الْعُقُوقِ. قَالَ لِي ابْنُ عُمَرَ: أَتَفْرُقُ النَّارَ، وَتُحِبُّ أَنْ تَدْخُلَ الْجَنَّةَ؟ قُلْتُ: إِي وَاللَّهِ، قَالَ: أَحْيِي وَالِدَكَ؟ قُلْتُ: عِنْدِي أُمِّي، قَالَ: فَوَاللَّهِ لَوْ أَلَنْتَ لَهَا الْكَلَامَ، وَأَطَعْتَهَا الطَّعَامَ، لَتَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ مَا اجْتَنَبْتَ الْكِبَائِرَ²⁸⁸

(Buhârî) > Müsedded İsmâil b. İbrâhim > Ziyâd b. Mihrâk > Taysele b. Meyyâs > İbn Ömer

²⁸⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 74.

²⁸⁸ Buhârî, *el-Edebü'l Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 3. Baskı, Dârü'l Beşâiri'l İslâmiyye, Beyrut 1989, c. I, s. 17.

Taysele b. Meyyâs şöyle dedi: “Büyük günahlardan olduklarını zannettiğim birtakım günahlar işlemiştim. Bunu İbn Ömer’e anlattım. İbn Ömer: “Onlar hangi günahlardır,” diye sordu. Ben de şu ve şudur, dedim.“ İbn Ömer şöyle buyurdu: *Bu anlattıkların büyük günahlardan değildir. Büyük günahlar şu dokuz şeydir: Allah’a ortak koşmak (Allah’tan başkasına ibadet etmek, Allah’tan başkasını ilâh kabul etmek), adam öldürmek, savaşta düşman karşısından kaçmak, iffetli kadına zina iftirasında bulunmak, faiz almak, yetim malı yemek, Mescid-i Haram’da günah işlemek, insanı alaya ve maskaralığa alanın günahı, kendilerine isyan edilen ana-babanın ağlaması (bunları ağlatan çocuğun günahı)” İbn Ömer bana dedi ki: “Cehennemden korkar mısın ve Cennet’e girmek ister misin?” Ben: “Evet, vallahi” dedim. Bana sordu: “Ana-baban hayatta mı?” “Yanımda yalnız annem var,” dedim. “Allah’a yemin ederim ki, eğer annene yumuşak söz söylersen ve ona yemek yedirirsen, büyük günahlardan sakındıkça, muhakkak Cennet’e girersin,” dedi.*

Süyûtî hadisin senedi hakkında “hasen” değerlendirmesinde bulunup “mevkûf” olduğunu söylemiştir. Bu hadisi ayrıca Ali b. el-Ca’d (ö. 230/844-45) *el-Ca’diyyât* isimli eserinde rivâyet etmiştir.²⁸⁹

Zikredilen bu büyük günahlara Ebû Hureyre’nin rivâyetinde “faiz yemek” de eklenmiştir. Bu rivâyeti Buhârî ve Müslim²⁹⁰ farklı senedlerle Ebû Hureyre’den nakletmiştir.²⁹¹ Bu hadis”muttefekun aleyh”tir.

Buhârî’deki sened ve metin şu şekildedir:

٣٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْغَيْثِ، عَنْ أَبِي

هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤَيَّقَاتِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا

هُنَّ؟ قَالَ: الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ

²⁸⁹ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 56.

²⁹⁰ Müslim, İman, 145.

²⁹¹ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 56.

الْبَيْتِمْ، وَالتَّوْبِي يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ²⁹²

(Buhârî) > Abdülazîz b. Abdullah > Süleymân > Sevr b. Zeyd > Ebu'l Gays > Ebû Hureyre > Rasûlullah şöyle buyurdu:

"Helak edici olan yedi seyden çekininiz" buyurdu. Sahâbîler: Yâ Rasûlallah! Bu yedi şey nedir? diye sordular. Rasûlullah: Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir canı öldürmek; haklı öldürülen müstesna, faiz kazancı yemek, yetim malı yemek, düşmana hücum sırasında harbden kaçmak, zinadan kaleye girmişçesine korunmuş olup hatırından bile geçirmeyen mü'min kadınlara zina iftirasi atmak" buyurdu.

Senedde yer alan Abdülaziz b. Abdullah'ın künyesi İbn Yahyâ el-Evsî el-Medenî, Süleymân'ın künyesi İbn Bilâl, Sevr'in künyesi İbn Zeyd el-Medenî, Ebu'l Gays'ın künyesi ise Selâm olup İbn Mutî'nin mevlâsıdır.²⁹³ Ebû Hureyre ise Ezdî, Devsî, Yemânî ve Medenî olup en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Enes, Câbir ve İbn Abbâs gibi Sahâbe ve Tâbiîn'den 800'den fazla kişi ondan hadis nakletmiştir. Ebû Hureyre 58 (678) yılında yetmiş sekiz yaşlarında iken vefât etmiştir, ancak 57 (677) veya 59 (679) yılında öldüğü de söylenmektedir. Cennetü'l-bakî'a defnedilmiştir.²⁹⁴ Zikredilen bu büyük günahlara Hz. Ali'nin rivâyetinde "hırsızlık ve şarap içmek" de eklenmiştir. Fakat Süyûtî kendisine böyle bir rivâyetin ulaşmadığını söylemiştir. Tıpkı Süyûtî gibi, Zerkeşî (ö. 794/1392) ve İbn Kesîr'de Hz. Ali'den böyle bir rivâyetin bilinmediğini söylemişlerdir. Ancak "hırsızlık ve şarap içmek" zina ile beraber İmrân b. Husayn'ın rivâyetinde büyük günahlardan sayılmıştır. Bu rivâyeti Buhârî *el-Edebü'l Müfred* isimli eserinde "hasen" bir senedle nakletmiştir.²⁹⁵

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

²⁹² Buhârî, Hudûd, 46.

²⁹³ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXIV, s. 28.

²⁹⁴ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. I, s. 124.

²⁹⁵ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 57.

۳۳ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ
 عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا تَقُولُونَ فِي الزَّيْنِ، وَشُرْبِ الْخَمْرِ،
 وَالسَّرْقَةِ؟ قُلْنَا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: هُنَّ الْفَوَاحِشُ، وَفِيهِنَّ الْعُقُوبَةُ، أَلَا أَنْبِئُكُمْ بِكَبِيرِ الْكِبَائِرِ؟
 الشَّرْكَ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَكَانَ مُتَكِنًا فَاحْتَفَزَ قَالَ: وَالزُّورُ"²⁹⁶

(Buhârî) > Hasan b. Bişr > Hakem b. Abdülmelik > Katâde > Hasan > İmrân b.
 Husayn > Rasûlullah şöyle buyurdu:

“ Zina, şarap içmek ve çalmak hakkında ne dersiniz?” Biz, en iyi bilen Allah ve Rasûlüdür, dedik. Peygamber: “ Onlar çok çirkin şeylerdir ve onlarda cezalar var. Dikkat edin! Ben size büyük günahların en büyüğünü bildireyim mi?: Azîz ve Yüce olan Allah’a ortak koşmak, ana-babaya asî olmak.” dedi. Bunları söylerken yaslanmıştı, sonra doğruldu da dedi ki: “Yalan söylemek (yalan yere şahitlik etmek) de...”

İbn Hacer el-Askalânî isnâdın “hasen” olduğunu söylemiş, seneddeki Hasan isimli râvînin “tedlîs” yaptığını belirtmiştir.²⁹⁷

2.3.2. Büyük Günah ve İmân Meselesi

Küfrün dışında kalan büyük günahlar mümini imândan çıkarmadığı gibi küfre de sokmaz. Çünkü imânın özü tasdîk hala mevcut haldedir. Ancak Mutezile bu görüşe karşı çıkmıştır. Onların el-menzile beyne’l menzileteyn görüşüne göre; büyük günah işleyen kişi ne mümin ne de kâfirdir. Çünkü onlara göre ameller imânın özünden bir cüzdür.²⁹⁸ Nitekim Mutezile zikredilen hadisi delil göstererek büyük günah işleyen

²⁹⁶ Buhârî, *el-Edebü’l Müfred*, c. I, s. 25.

²⁹⁷ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 57.

²⁹⁸ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 250; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 159-162. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Dilek Işık, *İman Amel İlişkisi Bakımından Büyük Günah İşleyenlerin Durumu*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kalam Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 46-70; Mehmet Bağış, “Mezhebî

kimsenin mümin olmadığını ama kâfir de olmadığını vurgulamıştır. Çünkü ümmetin böyle kimseleri ölümle cezâlandırmadığı, mürtedlerle ilgili hükümlere uymalarına zorlamadığı, öldüklerinde Müslümanların mezarlıklarına defnettiği hususu tevâtürle sabittir.²⁹⁹

٣٤ - عن أبي هريرة قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: "لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن"³⁰⁰

Ebû Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Zina eden kimse mümin olduğu halde zina edemez."

Hadisi benzer lafızlarla ve bazı lafızların ziyâdesiyle Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Nesâî Ebû Hureyre'den farklı senedlerle kaydetmişlerdir.³⁰¹

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنَا عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَزْنِي الرَّائِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرَبُ الْحَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَنْتَهَبُ نُهْبَةً، يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ"، وَعَنْ سَعِيدٍ، وَأَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ "إِلَّا النُّهْبَةَ"³⁰²

(Buhârî) > Sa'îd b. 'Ufeyr > Leys > 'Ukayl > Ebû Bekir b. Abdurrahmân > Ebû Hureyre > Rasûlullah şöyle buyurdu:

"Zinâkâr kişi zina ederken kâmil bir mü'min olduğu hâlde zina edemez. İçki içen de içki içerken kâmil bir mü'min olarak içki içemez. Hırsız da çalarken kâmil bir

Tefsirlerde İman-Amel İlişkisi Bağlamında Büyük Günah ve Şefaat Meseleleri (Zemahşeri, Tabersi, Razi Örneğinde)", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, c. 12, sayı: 28, 2020, s. 890-893.

²⁹⁹ Teftâzânî, Şerhu'l Akâid, s. 251-252.

³⁰⁰ Teftâzânî, Şerhu'l Akâid, s. 76.

³⁰¹ Müslim, İmân, 100; İbn Mâce, Fiten, 3; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Nesâî, Eşribe, 43.

³⁰² Buhârî, Mezâlim, 31.

mü'min olarak çalamaz. Halkın gözü önünde yağmacılık eden kimse de yağmacılık ettiği sırada kâmil bir mü'min olarak çapulculuk edemez".

Hadisi Buhârî “Hudûd” bölümünde Yahyâ b. Bükeyr-Leys-Ukayl-Zührî-Ebû Bekir b. Abdurrahmân-Ebû Hureyre senediyle; Müslim “İmân” bölümünde Abdülmelik b. Şuayb senediyle; Nesâi “Eşribe” bölümünde ‘İsâ b. Hammâd-Leys senediyle; İbn Mâce “Fiten” bölümünde ‘İsâ b. Hammâd-Leys senediyle rivâyet etmiştir.³⁰³

Kaynaklarda hadis hakkında olumsuz bir tenkit olmaması sebebiyle hadise ”sahîh” hükmü verilmiştir.

۳۵- عن أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ"³⁰⁴

Mutezile'nin el-menzile beyne'l menzileteyn görüşüne göre; büyük günah işleyen kişi ne mümin ne de kâfirdir. Çünkü onlara göre ameller imânın özünden bir cüzdür. Nitekim Mutezile zikredilen hadisi delil göstererek büyük günah işleyen kimsenin mümin olmadığını ama kâfir de olmadığını vurgulamıştır.³⁰⁵

Kudâî (ö. 454/1062) hadisi *Müsnedü's-Şihâb* adlı eserinde Enes b. Mâlik'ten nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الْعَبَّاسِ الْبَزَّازُ، ابْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ زِيَادِ بْنِ بِشْرِ، ثنا أَبُو الْفَضْلِ، جَعْفَرُ بْنُ عَامِرِ الْبَزَّازِ، ثنا عَفَّانُ، ثنا حَمَّادٌ، ثنا مُعَيْرَةُ بْنُ زِيَادِ الثَّقَفِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ،

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ، وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ"³⁰⁶

³⁰³ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XIII, s. 26.

³⁰⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 76.

³⁰⁵ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 250-252; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 100-102.

³⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, c. II, s. 43.

(Kudâî) > Abdurrahmân b. Ebu'l Abbâs el-Bezzâr > Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd b. Bişr > Ebu'l Fazl Ca'fer b. 'Âmir el-Bezzâr > 'Affân > Hammâd > Muğire b. Ziyâd es-Sekafî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Emâneti olmayanın imânı, sözünde durmayanın dini yoktur.*”

Süyûtî hadise “hasen” hükmünü vermiştir. Bu hadisi Enes b. Mâlik tarîkiyle ayrıca Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ (ö. 458/1066), Bezzâr, Taberânî ve Beyhakî rivâyet etmiştir. Bu hadisin Ubâde b. Sâmit ve Abdullah b. Ömer tarîkleri de vardır.³⁰⁷

٣٦- قال عليه الصلاة والسلام لأبي ذر لما بالغ في السؤال: "وإن زنى وإن سرق على رغم

أنف أبي ذر" 308

Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Ebû Zerr (r.a.) kendisine tekrar tekrar sorduğunda: “*Evet, Ebû Zerr'in burnu yere sürtsün! Bir mümin zina da etse, hırsızlık da yapsa cennete girecektir.*” buyurmuştur.

Mutezile'nin el-menzile beyne'l menzileteyn görüşünde delil olarak kullandığı mezkûr hadisler karşı Teftâzânî cevap niteliğinde bu hadisi zikretmiştir. Ayrıca Teftâzânî, Mutezile'nin delil olarak öne sürdüğü mezkûr hadislerde, müminleri günahlardan sakındırmak için sert ve mübâlâğalı bir dil kullanılmış olabileceğini belirtmiştir.³⁰⁹

Hadisi Buhârî ve Müslim³¹⁰ bazı lafızların ziyâdesiyle Ebû Zerr'den farklı senedlerle nakletmişlerdir. Bu hadis “muttefekun aleyh”tir.

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

³⁰⁷ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 58.

³⁰⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 76.

³⁰⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 252.

³¹⁰ Müslim, *İmân*, 154.

حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ،
 حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيَّ حَدَّثَهُ: أَنَّ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ أَبْيَضٌ، وَهُوَ نَائِمٌ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ وَقَدْ اسْتَيْقَظَ، فَقَالَ: " مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا
 اللَّهُ، ثُمَّ مَاتَ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ " قُلْتُ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: " وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ "
 قُلْتُ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: " وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ " قُلْتُ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: " وَإِنْ زَنَى
 وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رِجْلِ أَبِي ذَرٍّ " وَكَانَ أَبُو ذَرٍّ إِذَا حَدَّثَ بِهَذَا قَالَ: " وَإِنْ رِجْلِي أَبِي ذَرٍّ قَالَ أَبُو
 عَبْدِ اللَّهِ: هَذَا عِنْدَ الْمَوْتِ، أَوْ قَبْلَهُ إِذَا تَابَ وَنَدِمَ، وَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، غُفِرَ لَهُ³¹¹

(Buhârî) > Ebû Ma‘mer > Abdülvâris > Hüseyin > Abdullah b. Büreyde > Yahyâ
 b. Ya‘mer > Ebu’l Esved ed-Düelî > Ebû Zer > Rasûlullah

Ebû Zer şöyle dedi: *Ben bir keresinde Peygamber (s.a.v)'e ziyarete geldim; O, üzerinde beyaz bir elbise olduğu hâlde uyuyordu. Döndüm sonra yine geldim. Bu defa uyanmıştı. Peygamber: "Lâ ilâhe ille'llâh deyip de sonra bu ikrar ve îmân üzerine vefât eden her kul muhakkak cennete girecektir!" buyurdu. Ben: O kul zina etse, hırsızlık yapsa da mı? diye sordum. O: "Zina etse de, hırsızlık yapsa da girecektir" buyurdu. Ben: Zina etse de, hırsızlık yapsa da mı? diye tekrar sordum. O: "Zina etse de, hırsızlık yapsa da!" buyurdu. Ben üçüncü defa: Zina etse de, hırsızlık yapsa da mı? diye sordum. Peygamber: "Evet, Ebû Zer'in burnu toprakta sürünmesine rağmen o kul zina etse de, hırsızlık yapsa da cennete girecektir" buyurdu.*

Senedde yer alan Ebû Ma‘mer’in künyesi Abdullah b. Amr b. Ebu’l Haccâc el-Basrî’dir.³¹² Abdü’lvâris’in künyesi ise İbn Saîd’dir, “sika” ve “hucet” bir râvî olan Abdü’lvâris, Halîfe Hârûn zamanında 182 senesinde vefât etmiştir.³¹³ Merv kadılığı görevinde bulunmuş olan Abdullah b. Bureyde’nin künyesi ise İbnu’l Husayb el-

³¹¹ Buhârî, Libâs, 24.

³¹² Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXII, s. 8.

³¹³ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 289; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXII, s. 8.

Eslemî'dir.³¹⁴ Yahyâ b. Ya'amer'in künyesi de el-Leysi'dir, kendisi Benî Kinâne'dendir, Merv kadılığı görevinde bulunan Yahyâ b. Ya'amer âlim ve "sika" bir zâttır.³¹⁵ Ebu'l Esved'in künyesi Zâlim b. 'Amr b. Süfyân b. 'Amr'dır, kendisi meşhûr bir şâirdir, Abdullah b. Abbas Basra'dan ayrılırken halef olarak onu bırakmıştır.³¹⁶ Ebû Zer'in künyesi de Cündüb b. Cünâde'dir.³¹⁷

۳۷- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا

فَقَدْ كَفَرَ³¹⁸

Haricîler'e göre gerek büyük günah gerekse küçük günah işleyenler kâfirdir, imânla küfür arasında üçüncü bir vasıf yoktur. Nitekim zikredilen hadis de Haricîlerin delilleri arasında yer almaktadır.³¹⁹

Ehl-i Sünnet ise, büyük günah işleyen kimsenin kâfir olmadığını gösteren kesin ve açık nasların ve bu konu hakkındaki icmânın vesîlesiyle bu hadisten zâhirî anlamın murâd edilmediğini söyleyerek Haricîlere karşı çıkmıştır. Ayrıca Haricîler konu hakkındaki icmanın da dışına çıktıkları için onların bu görüşleri dikkate alınmaz.³²⁰

Taberânî hadisi *el-Mu'cemü'l-evsat* adlı eserinde benzer lafızlarla Enes b. Mâlik'ten nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

³¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 221.

³¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 368.

³¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 99; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXII, s. 8.

³¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. IV, s. 219; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXII, s. 8.

³¹⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 76-77.

³¹⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 250; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 100-102; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 159-162.

³²⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 253; Ebubekir Yalçın, "Tebssiratü'l-Edille'de Büyük Günah Meselesi", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]*, c. 57, sayı: 1, 2021, s. 320-346.

حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ الْأَنْبَارِيُّ قَالَ: نَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنِ أَبِي جَعْفَرِ الرَّازِيِّ،
عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ، عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَرَكَ
الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ جَهَارًا"³²¹

(Taberânî) > Ca'fer > Muhammed b. Ebû Dâvûd el-Enbârî > Hâşim b. el-Kâsım > Ebû Ca'fer er-Râzî > er-Rabî' b. Enes > Enes b. Mâlik > Rasûlullah şöyle buyurdu: "Her kim kasten namazı terk ederse kesin olarak kâfir olmuştur."

Taberânî bu hadisi Ebû Ca'fer er-Râzî'den yalnızca Hâşim b. el-Kâsım'ın rivâyet ettiğini, Muhammed b. Ebû Dâvûd'un rivâyetinde teferrüd ettiğini söylemiştir.³²²

Süyûtî de Muhammed b. Ebu Dâvûd el-Enbârî'nin cehâleti (Râvînin zâtı ile, cerh ve ta'dîl cihetinden durumunun bilinmemesi) sebebiyle hadisin isnâdının "zayıf" olduğunu belirtmiştir.³²³

۳۸ - عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي"³²⁴

Büyük günah işleyenlere peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaate edebileceği hususu meşhûr rivâyetlerle sâbittir. Hatta şefaatin sübutu hakkındaki hadisler manen mütevâtirdir. Nitekim Ehl-i Sünnet de zikredilen hadisi delil göstermiştir. Ancak Mutezile bu meselede Ehl-i Sünnet'e karşı çıkmıştır. Ehl-i Sünnet'e göre şefaate olmadan günahlar affedilebiliyorsa şefaate beraber hayli hayli affedilir. Ancak Mutezile'ye göre ise büyük günahların affi olmadığı gibi şefaate beraber affi da mümkün değildir.³²⁵

³²¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî, Dârü'l Haremeyn, Kahire [t.y], c. III, s. 343.

³²² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, c. III, s. 343.

³²³ Abdullah Aydın, *a.g.e.*, s. 43; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s.58.

³²⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 79.

³²⁵ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 259; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 163.

Ancak Mutezile Kitap, Sünnet ve icmadan oluşan kat'î deliller sebebiyle af ve şefa'at meselesini kısmen de olsa kabul etmiştir. Nitekim Mutezile günahların affi hakkındaki nasları dikkate alarak küçük günahların mutlak olarak, büyük günahların da edilen tevbenin ardından affedileceğini kabul etmiştir. Tıpkı bunun gibi şefa'at hakkındaki kat'î delilleri de çaresiz kabul etmişler ancak bunu günahların affi konusunda değil, sevapların artması hususunda geçerli görmüşlerdir.³²⁶

Fakat Teftâzânî'ye göre Mutezile'nin bu fikirleri tutarsızdır. Çünkü onların ilkelerine göre büyük günahtan tövbe eden cezâyı hak etmemiştir. Yine büyük günah işlemekten sakınıp küçük günah işleyen de cezâyı hak etmemiştir. Bu halde böyle kimselerin affının bir anlamı yoktur. Zira şefa'at hakkındaki naslar, şefa'atin, suçun affının istenmesi, anlamında olduğunu göstermektedir. Bu durumda şefa'atin yalnızca sevâbı arttırdığını düşünmek, naslara keyfî yorumlar getirmenin bir sonucudur.³²⁷

Tirmizî hadisi benzer lafızlarla Enes b. Mâlik'ten nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي."³²⁸

(Tirmizî) > Abbâ el-‘Anberî > Abdürrezzâk > Ma‘mer > Sâbit Enes b. Mâlik > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Şefâatim ümmetinden büyük günah işleyenler içindir.”

Bu hadisi Enes b. Mâlik'ten Ebû Dâvûd, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Hâkim (ö. 405/1014) de nakletmiştir.

Tirmizî bu hadisin bu şekliyle “hasen sahîh garîb” olduğunu söylemiştir.³²⁹

³²⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 260.

³²⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 261. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Hasan Türkmen, “Sa’düddîn Teftâzânî’ye Göre Şefa’atin İmkân ve Keyfiyeti”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 16, 2021, s. 532-548, Mehmet Bağış, “Mezhebî Tefsirlerde İman-Amel İlişkisi Bağlamında Büyük Günah ve Şefa’at Meseleleri (Zemahşeri, Tabersi, Razi Örneğinde)”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sayı: 28, 2020, s. 894-902; Mehmet Kurt, *İtikadî Mezheplerde Şefa’at Anlayışı*, (Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2019, s. 66-112.

³²⁸ Tirmizî, *Sıfatu'l Kıyâme*, 11.

Bu hadisin ayrıca Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Kâ'b b. 'Ucre tarîkleri de vardır.³³⁰

2.3.3. Ölüler İçin Yapılan Hayırlar

Ehl-i Sünnet'e göre dirilerin ölüler için ettiği duâlar, yaptıkları hayırlar ve infâk ettikleri sadakalar ölülere fayda sağlar. Ancak Mutezile bu görüşe karşı çıkarak herkesin amelinin yine kendisi için olduğunu, Allah'ın takdîrinin değişmeyeceğini, dolayısıyla dirilerin yaptıklarının ölülere fayda sağlayamayacağını savunmuşlardır. Ancak hadislerde cenaze namazı başta olmak üzere ölüler adına yapılan duâlar bulunmaktadır. Bunun yanında Selef bu âdeti nesilden nesile aktarmıştır. Eğer Mutezile haklı olsaydı bu âdet anlamsız olurdu. Nitekim zikredilen hadisler bu meseleye örnek olmaktadır.³³¹

۳۹- عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَا مِنْ مَيِّتٍ يَصَلِّيَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنْ

الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً، كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلَّا شَفَعُوا فِيهِ"³³²

Hadisi Müslim Hz. Âişe'den (r.a) nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَيْسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، رَضِيَ عَائِشَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً، كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ، إِلَّا شَفَعُوا فِيهِ"، قَالَ:

³²⁹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. VII, s. 107-108.

³³⁰ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 58-59.

³³¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 339; Ömer Sadîker, *Ebû Şekûr es-Sâlimî'nin Kelam Anlayışı*, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Adana 2019, s. 228-232.

³³² Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 114.

فَحَدَّثْتُ بِهِ شُعَيْبُ بْنُ الْحُبَابِ فَقَالَ: حَدَّثَنِي بِهِ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ³³³

(Müslim) > Hasan b. 'Îsâ > İbnü'l Mübârek > Selâm b. Ebû Mutî' > Eyyûb > Ebû Kılâbe > Abdullah b. Yezîd > Âîşe > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Bir cenazenin namazını yüz kişilik bir cemâat kılar da cenâzeye şefâatçilik ederlerse şefâatleri kabul edilir.” Sellâm b. Ebî Mutî' dedi ki: “Ben bu hadîsi Şuayb b. Habhâb'a söyledim de: “Onu bana Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'den rivâyet etti” dedi.

٤٠ - عن سعد بن عبادة أنه قال: "يا رسولَ الله، إنَّ أُمَّ سَعْدٍ مَاتَتْ، فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟

فَقَالَ: "الماء"، فَحَفَرَ بئرًا وَقَالَ: هَذِهِ لِأُمِّ سَعْدٍ³³⁴

Hadisi Ebû Dâvûd Sa'd b. Ubâde'den nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، أَنَّهُ قَالَ: يَا

رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمَّ سَعْدٍ مَاتَتْ، فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟، قَالَ: "الماء"، قَالَ: فَحَفَرَ بئرًا، وَقَالَ: هَذِهِ

لِأُمِّ سَعْدٍ³³⁵

(Ebû Dâvûd) > Muhammed b. Kesîr > İsmâil > Ebû İshâk > Sa'd b. Ubâde > Rasûlullah

³³³ Müslim, Cenâiz, 58.

³³⁴ Teftâzânî, Şerhu'l Akâid, s. 114.

³³⁵ Ebû Dâvûd, Zekât, 41.

Sa'd b. Ubâde Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın rasûlü! Sa'd'ın annesi öldü. Onun için hangi sadaka daha fazîletlidir?" diye sorunca Allah Rasûlü bunun "su" olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Sa'd bir kuyu kazdı ve "bu Sa'd'ın annesi içindir", dedi.

Konu ile ilgili başka bir rivâyet olan bu hadis hakkında Münzirî'nin kanâatleri şöyledir: Nesâî bu hadisin bir benzerini Sa'îd b. el-Müseyyeb'den ve Hasan el-Basrî'den, İbn Mâce de Sa'îd b. el-Müseyyeb'den nakletmiştir. Ancak hadis "munkatı"dır. Çünkü Sa'îd b. el-Müseyyeb ve Hasan el-Basrî Sa'd b. Ubâde'ye yetişememişlerdir. Nitekim Sa'îd b. el-Müseyyeb h. 15, Hasan el-Basrî de h. 21 senesinde doğdu. Sa'd b. Ubâde'nin ise h. 15 veya 14 yahut 11 senesinde Şam'da vefât ettiği söylenir.³³⁶

İmâm Süyûtî bu hadise "munkatı" hükmünü vermiştir.³³⁷

٤١ - عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الدُّعَاءُ يَرُدُّ الْبَلَاءَ"³³⁸

Sevbân'dan (r.a) rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah şöyle buyurdu: "Duâ, belâyı def eder."

Hadisi İbn Mâce farklı lafızlarla Sevbân'dan nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي

الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلَّا الْبِرُّ، وَلَا يَرُدُّ

الْقَدَرَ إِلَّا الدُّعَاءُ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ"³³⁹

³³⁶ Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd ve Me'ahu Hâşiyetü İbni'l Kayyim: Tehzibu Süneni Ebî Dâvûd ve İzâhu 'İlelihi ve Müşkîlâtihî*, 2. Baskı, Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 1415, c. V, s. 66.

³³⁷ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 71.

³³⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 114.

³³⁹ İbn Mâce, *Fiten*, 22.

(İbn Mâce) > Ali b. Muhammed > Vekî' > Süfyân > Abdullah b. 'Îsâ > Abdullah b. Ebu'l Ca'd > Sevbân > Rasûlullah şöyle buyurdu:

"İyilik etmekten başka hiç bir şey ömrü arttırmaz. Duadan başka hiç bir şey kaderi geri döndürmez. Şüphesiz adam, işlediği günah yüzünden de rızkıdan mahrum bırakılır."

Muhammed Fuâd Abdalbâkî (1882-1968) konu ile ilgili başka bir örnek olan bu hadisin isnâdının *Zevâid*'de "hasen" olarak değerlendirildiğini söyler.³⁴⁰

٤٢ - عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: وَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الصَّدَقَةُ

تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ"³⁴¹

Abdullah b. Ca'fer'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Sadaka Rabb'in gazâbını giderir."

Konu ile ilgili başka bir örnek olan bu hadisi Kudâî *Müsnedü's-Şihâb* adlı eserinde Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'den nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَنَا ابْنُ شَهْرِبَارٍ وَابْنُ رِيْدَةَ قَالَا: ثنا الطَّبْرَانِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْنِ السَّيْرَانِيُّ، بِالْبَصْرَةِ، ثنا أَبُو الْأَشْعَثِ أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ، ثنا أَصْرَمُ بْنُ حَوْشَبٍ، ثنا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ قَالَ: قُلْتُ: لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ: حَدَّثْنَا شَيْئًا سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

"صَدَقَةُ السَّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ"³⁴²

³⁴⁰ İbn Mâce, *Sünen*, c. II, s. 1334.

³⁴¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 114.

(Kudâî) > Muhammed b. Ahmed el-Asbahânî > İbn Şehreyâr > İbn Rîde > Taberânî > Muhammed b. ‘Avn es-Seyrâfî > Ebu’l Eş‘as Ahmed b. el-Mikdâm > Efram b. Havşeb > Kurre b. Hâlid > Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin > Abdullah b. Ca‘fer b. Ebû Tâlib > Rasûlullah şöyle buyurdu:

“Gizli verilen sadaka, kendisine isyan edene karşı Rabbin gazâbını söndürür.”

Heysemî *Mecma‘u’z-Zevâid* adlı eserinde senedde yer alan Efram b. Havşeb isimli râvînin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.³⁴³ Ayrıca İbn Mu‘în, Efram b. Havşeb’i yalanlamış, Buhârî, Müslim ve Nesâî de “metrûk” olduğunu dile getirmişlerdir. Hâkim en-Nîsâbûrî sükût ederken Zehebî hadisin “mevzû” olduğunu ve Efram b. Havşeb’in de yalancılıkla ithâm edildiğini (ittihâmu’r-râvî bi’l kizb) söylemiştir.³⁴⁴

٤٣ - إن العالم و المتعلم إذا مرأ على قرية، فإن الله يرفع العذاب عن مقبرة تلك القرية أربعين

يوماً³⁴⁵

“Âlim ve talebe bir kasabadan geçtiklerinde Allah o kasabanın kabristanından kırk gün azâbı kaldırır.”

Konu ile ilgili başka bir örnek olan bu hadis hakkında Süyûtî “lâ asle leh” ibâresini kullanmıştır.³⁴⁶ el-İrâkî (ö. 806/1404) de hadise “mevzû” hükmünü vermiştir.³⁴⁷

٤٤ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةٍ

³⁴² Kudâî, *Müsned*, c. I, s. 92.

³⁴³ Heysemî, *Mecma‘u’z-Zevâid*, c. III, s. 110.

³⁴⁴ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 72.

³⁴⁵ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 114.

³⁴⁶ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi’l Akâidi li’t-Teftâzânî*, s. 73.

³⁴⁷ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 114.

رَحِمَ مَا لَمْ يَسْتَعِجِلْ³⁴⁸

Ebû Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Kul günah olan bir şey için veya yakınlarla ilişkiyi kesmek için dua etmezse acele etmedikçe Allah onun duasını kabul eder.*”

Konu ile ilgili başka bir örnek olan bu hadisi Buhârî ve Müslim farklı senedlerle Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.³⁴⁹ Bu hadis “muttefekun aleyh”tir.

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ مَوْلَى ابْنِ أَزْهَرَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَعْجَلْ، يَقُولُ: دَعْوَةٌ

فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي " ³⁵⁰

(Buhârî) > Abdullah b. Yûsuf > Mâlik > İbn Şihâb > Ebû ‘Ubeyd > Ebû Hureyre > Rasûlullah şöyle buyurdu: "*Sizden herbirinizin duasına acele etmediği takdirde icâbet olunur: İnsan acele edip: 'Dua ettim de kabul olunmadı' der*" buyurmuştur.

Senedin râvîlerinden Ebû ‘Ubeyd’in künyesi Sa‘d b. ‘Ubeyd’dir ve Abdurrahmân b. Ezher’in mevlâsıdır. Ebû Hureyre’nin nisbesi ise Ezdî, Devsî, Yemânî ve Medenî olup en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Enes, Câbir ve İbn Abbâs gibi Sahâbe ve Tâbiîn’den 800’den fazla kişi ondan hadis nakletmiştir. Ebû Hureyre 58 (678) yılında yetmiş sekiz yaşlarında iken vefât etmiştir, ancak 57 (677) veya 59 (679) yılında öldüğü de söylenmektedir. Cennetü’l-bakî‘a defnedilmiştir.³⁵¹

Hadisi ayrıca Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Tirmizî de rivâyet etmiştir.³⁵²

³⁴⁸ Tefâtânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 115.

³⁴⁹ Müslim, Zikir, 90.

³⁵⁰ Buhârî, Daavât, 21.

³⁵¹ Bedreddîn el-‘Aynî, *Umdetü’l Kârî*, c. I, s. 124.

³⁵² Bedreddîn el-‘Aynî, *Umdetü’l Kârî*, c. XXII, s. 299.

٤٥ - عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ رَبَّكُمْ حَيٌّ كَرِيمٌ، يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ

إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا"³⁵³

Konu ile ilgili başka bir örnek olan bu hadisi Ebû Dâvûd Selmân'dan nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا عَيْسَى يَعْنِي ابْنَ يُونُسَ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ يَعْنِي ابْنَ مَيْمُونِ،
صَاحِبِ الْأَنْمَاطِ، حَدَّثَنِي أَبُو عَثْمَانَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ
رَبَّكُمْ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيٌّ كَرِيمٌ، يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ، أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا"³⁵⁴

(Ebû Dâvûd) > Müemmel b. el-Fazl el-Harrânî > 'Îsâ b. Yûnus > Ca'fer b. Meymûn
> Ebû Osmân > Selmân > Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Şüphesiz Rabbiniz hayâ sahibidir ve cömerttir. Kendisine ellerini açan kulunun elini boş çevirmekten hayâ eder.*”

Senedin râvîlerinden 'Îsâ b. Yûnus'un künyesi İbn Ebû İshâk es-Sabî' dir, Kûfe ehliendir, “sika” ve “sebt” bir râvîdir, Hârûn zamanında 191 senesinde vefât etmiştir.³⁵⁵ Senedin bir başka râvîsi Selmân'ın nisbesi ise el-Fârisîdir, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişiyle Müslüman olmuştur, Bundan önce Kurayzaoğullarında bir köleydi daha sonra mükâtebe sözleşmesi yaptı ve Hz. Peygamber'in yardımıyla âzat edilmesi sağlandı. Hendek Gazvesi'ne katılan Selmân el-Fârisî, Osman b. 'Affân zamanında Medâin'de vefât etmiştir.³⁵⁶

Yine senedin râvîlerinden olan Ca'fer b. Meymûn hakkında Yahyâ b. Mu'în, bir yerde “sika” olduğunu söylerken başka bir yerde “sika olmadığını” söylemiştir. Ebû Hâtim ise râvînin “sâlih” olduğunu belirtirken Ahmed b. Hanbel hadis ilminde “kavî” olmadığını söylemiştir.

³⁵³ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 115

³⁵⁴ Ebû Dâvûd, *Teffîru' Ebvâbi'l Vitr*, 23.

³⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 488.

³⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 16.

Ayrıca bu hadisi Tirmizî ve İbn Mâce de rivâyet etmiştir.

Tirmizî bu hadise “hasen garîb” hükmünü vermiştir.³⁵⁷

٤٦ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ادْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ

بِالْجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَسْتَجِيبُ الدُّعَاءَ مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ"³⁵⁸

Duâların kabul edilmesi hususunda aslolan kulun kalbinin temiz, niyetinin hâlis ve kalbinin dâima Allah ile birlikte olması gerekir. Nitekim zikredilen hadis de bunu vurgulamaktadır.³⁵⁹

Hadisi Tirmizî Ebû Hureyre'den nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْجَمْعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ الْمُرِّيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ادْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ

بِالْجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ مَنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ"³⁶⁰

(Tirmizî) > Abdullah b. Mu'âviye el-Cumehî > Sâlih el-Murrî > Hişâm b. Hassân > Muhammed b. Sîrîn > Ebû Hureyre > Rasûlullah şöyle buyurdu: “*İcâbet edileceğine dâir kesin inanç sahibi olduğunuz halde Allah'a dua edin. Bilin ki Allah Teâlâ gâfil ve dalgın bir kalbin duasına karşılık vermez.*”

Senedde yer alan Muhammed b. Sîrîn, Enes b. Mâlik'in mevlâsıdır. “Sika” bir râvî olan Sîrîn, fakîh ve takva sâhibi bir şahsiyettir.³⁶¹ Senedin diğer bir râvîsi Ebû

³⁵⁷ Azîmâbâdî, *Avnü'l Ma'bûd*, c. IV, s. 252.

³⁵⁸ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 115.

³⁵⁹ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 341.

³⁶⁰ Tirmizî, *Daavât*, 66.

³⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 193.

Hureyre, Ezdî, Devsî, Yemânî ve Medenî olup en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Enes, Câbir ve İbn Abbâs gibi Sahâbe ve Tâbiîn'den 800'den fazla kişi ondan hadis nakletmiştir. Ebû Hureyre 58 (678) yılında yetmiş sekiz yaşlarında iken vefât etmiştir, ancak 57 (677) veya 59 (679) yılında öldüğü de söylenmektedir. Cennetü'l-bakî'a defnedilmiştir.³⁶²

Senedin bir diğer râvîsi Sâlih el-Murrî Basra'lı zâhidlerden biri olup rivâyetinde teferrüd etmiştir. Münzirî ise bu râvînin zühdünde şüphe olmadığını ancak Nesâî ve Ebû Dâvûd'un onu terk ettiklerini söylemiştir.³⁶³

Süyûtî isnâda "zayıf" hükmünü verirken³⁶⁴ Tirmizî de senedde yer alan Abdullah b. Muâviye el-Cumehî'nin "sika" olduğunu ve hadisin yalnızca bu şekliyle bilindiğini söyleyerek hadise "garîb" hükmünü vermiştir.³⁶⁵

٤٧ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ وَإِنْ كَانَ كَافِرًا"

تستجاب" ³⁶⁶

Ebû Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah şöyle buyurdu: "*Kâfir bile olsa mazlûmun duâsı makbûldür.*"

Teftâzânî'ye göre kâfir Allah'ı bilmediğinden ona duâ etmesi de muhaldir. Çünkü kâfir Allah'ı bildiğini ikrâr etse bile onu, yüceliğine yakışmayan birtakım vasıflarla nitelendirdiğinden bu ikrârını çığnemiş olur. Zikredilen hadiste yer alan "kâfir" kelimesini ise "nimete nankörlük eden kimse" anlamına yormak gerekir.³⁶⁷

Hadisi Kudâi *Müsnedü's-Şihâb* isimli eserinde Ebû Hureyre'den nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

³⁶² Bedreddîn el-'Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. I, s. 124.

³⁶³ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. IX, s. 316.

³⁶⁴ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 74.

³⁶⁵ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. V, s. 395.

³⁶⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 115.

³⁶⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 341.

أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُمَرَ التُّجِيبِيُّ، ثنا أَبُو الطَّيِّبِ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارُ، قِرَاءَةً عَلَيْهِ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ حَيَّانَ الرَّقِّيُّ، قَالَ:، ثنا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ، قَالَ: ثنا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإِنْ كَانَ فَاجِرًا فَفُجُورُهُ عَلَى نَفْسِهِ"³⁶⁸

(Kudâî) > Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ömer et-Tucîbî > Ebu't-Tayyib Hasan b. Muhammed el-‘Attâr > Ahmed b. Yahyâ b. Hayyân er-Rakkî > Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr > Leys b. Sa'd, Ebû Ma‘şer > Sa‘îd b. Ebû Sa‘îd > Ebû Hureyre > Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Fâcir bile olsa mazlumun duâsı makbûldür. Onun kötülüğü ve günahları ise kendi aleyhinedir.*”

Kaynaklarda hadisin hükmü bulunamamıştır.

2.3.4. Âhiret Ahvâli

Kabir azâbını Mutezile’den ve Râfiziyye’den bazıları inkâr etmişlerdir. Onlara göre insan ölünce hayatsız katı bir cisim hâline gelir. Bu durumdayken ona azâb edilmesi mümkün değildir. Ancak Ehl-i Sünnet’e göre ise kabirde kâfirlerin ve bazı âsî müminlerin bir takım yollarla azâb görmesi mümkündür ve bu durum sem‘î delillerle sâbittir. Mezkûr hadîs-i şerîf de bunun en güzel örneğidir.³⁶⁹

٤٨ - عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اسْتَنْزَهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ"

Hadisi Dârekutnî benzer lafızlarla *Sünen*’inde Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmiştir.

³⁶⁸ Kudâî, *Müsned*, c. I, s. 208.

³⁶⁹ Tefîzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 235-236; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 177; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 362-367. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Saffet Sancaklı, “Günümüzde Polemik Konusu Yapılarak Tartışılan Kabir Azabının Hadislerdeki Dayanağı”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9, sayı: 1, 2018, s. 20-44; Abdullah Özüçalışır, “Kabir Azabı Var mıdır?”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 13, 2020, s. 103-127; Mehmet Kubat, “Mezheplerin Ana İhtilaf Konularından Biri Olarak Kabir Azabı”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9, sayı: 1, 2020, s. 14-29.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ زِيَادٍ ، نا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْأَبَّارِ ، نا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ ، عَنْ أَبِي جَعْفَرِ الرَّازِيِّ ،
عَنْ قَتَادَةَ ، عَنْ أَنَسٍ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَنْزَهُوا مِنَ الْبُؤْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ
عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ".³⁷⁰

(Dârekutnî) > Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd > Ahmed b. Ali el-Ebbâr > Ali b. el-Ca'd > Ebû Ca'fer er-Râzî > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “İdrardan sakının. Zira kabir azâbının çoğu ondandır.”

Dârekutnî hadise “mahfûz mürsel” hükmünü vermiştir.³⁷¹ Bu hadisin Abdullah b. Abbâs tarîkine de Hâkim en-Nîsâbûrî *el-Müstedrek* adlı eserinde yer vermiştir.³⁷²

٩٤ - عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " قَوْلُهُ تَعَالَى:

{يُتَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَفِي الْآخِرَةِ} ³⁷³ نَزَلَتْ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ،

فَإِذَا قِيلَ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ وَمَا دِينُكَ وَ مَنْ نَبِيِّكَ؟ فيقول: ربي الله و دين الإسلام و نبي محمد عليه

الصلاة و السلام"³⁷⁴

el-Berâ' b. Âzib'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Allah inananları dünya hayatında ve ahirette sağlam bir söz üzerinde tutar*’ (İbrâhim: 27.) ayeti kabir azâbı hakkında nâzil olmuştur. Mümine kabirde rabbın

³⁷⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnaût-Hasan Abdülmün'im Şelebî-Abdüllatif Hırzullah-Ahmed Berhûm, 1. Baskı, Beyrut 2004, c. I, s. 231.

³⁷¹ Dârekutnî, *Sünen*, c. I, s. 231.

³⁷² Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, c. I, s. 293.

³⁷³ İbrâhim 14/27.

³⁷⁴ Tefâtânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 68-69.

kim. Dinin ne, peygamberin kim? diye sorulduğunda o, rabbim Allah, dinim İslâm ve Peygamberim Muhammed, der." [Böylece sağlam bir söz üzerinde tutulmuş olur.]

Hadisi Buhârî, el-Berâ' b. Âzib'den farklı lafızlarla rivâyet ederken Müslim benzer lafızlarla rivâyet etmiştir.³⁷⁵

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنِ الْبِرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا أُفْعِدَ الْمُؤْمِنُ فِي قَبْرِهِ أُتِيَ، ثُمَّ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ} 376 " حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ بِهَذَا - وَزَادَ - {يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا} نَزَلَتْ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ 377

(Buhârî) > Hafs b. Ömer hadisi > Şu'be > 'Alkâme b. Mersed > Sa'd b. 'Ubeyde > el-Berâ' b. Âzib > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Mü'mine gelinip de mü'min kabri içinde oturtulduğu zaman, suâllerden sonra: Eşhedu en lâ ilâhe illellâh ve eşhedu enne Muhammeden Rasûlüllâh (Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Yine şehâdet ederim ki, Muhammed muhakkak Allah'ın Rasûlü'dür) diye şehâdet eder. İşte bu şehâdet, Allah'ın şu kavlidir: Allah îmân edenlere dünyâ hayâtında da, âhirette de o sâbit sözde dâima sebât ihsân eder (Allah zâlimleri şaşırır; Allah ne dilerse yapar)(İbrâhim: 27.)"

Şu'be bize bu hadisi bazı ziyâdelerle bildirdi: "Allah îmân edenleri o sâbit sözde dâima sâbit kılar...", (İbrâhim: 27.) âyeti, kabir azâbı hakkında indi.

Kabir azâbının hak olduğunun ispatı için zikredilen bu hadisin isnâdı humâsîdir. Senedin ilk râvîsi Hafs b. Ömer'in künyesi Ebû Ömer b. el-Hâris el-Havzî en-Nemrî

³⁷⁵ Müslim, Cennet, 73.

³⁷⁶ İbrâhim 14/27.

³⁷⁷ İbrâhim 14/27; Buhârî, Cenâiz, 85.

el-Ezdî'dir, Basra'da 225 senesinde vefât etmiştir.³⁷⁸ Senedin ikinci râvîsi Şu'be'nin künyesi ise İbnu'l Haccâc'dır, Vâsıtlı'dır, "sika", "sebt" ve "hucet"tir.³⁷⁹ Senedin üçüncü râvîsi Alkame b. Mersed'in nisbesi el-Hadramî'dir.³⁸⁰ Senedin dördüncü râvîsi Sa'd b. Ubeyde'nin nisbesi ise es-Sülemî'dir, kendisinden Husayn ve 'A'meş hadis rivâyet etmiştir. Kûfe'de vefât eden Sa'd b. Ubeyde "sika" bir râvî olup hadisleri çoktur.³⁸¹ Senedin beşinci râvîsi el-Berâ' b. Âzib'in künyesi de Yezîd b. el-Berâ' b. Âzib İbnu'l Hâris el-Ensârî olup 'Adî b. Sâbit kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁸²

İsnada gelince iki tane tahdîs sîgası, dört tane 'an'ane sîgası yer almaktadır.

Hadisi Buhârî "Cenâiz" ve "Tefsîr" bölümlerinde; Müslim "Cennet" bölümünde; Ebû Dâvûd "Sünnet" bölümünde; Tirmizî "Tefsîr" bölümünde; Nesâî "Cenâiz" ve "Tefsîr" bölümlerinde; İbn Mâce "Zühd" bölümünde rivâyet etmiştir.³⁸³ Ayrıca bu hadisin Ebû Hureyre ve Ebû Saîd tarîkleri de mevcuttur.³⁸⁴ Tirmizî bu hadise "hasen sahîh" hükmünü vermiştir.³⁸⁵

٥٠ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا قُبِرَ الْمَيِّتُ أَتَاهُ مَلَكَانِ

أَسْوَدَانِ أَرْزَقَانِ عَيْنَاهُمَا، يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا: مُنْكَرٌ، وَ الْآخَرُ: نَكِيرٌ .. " 386

Ebû Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Ölü kabre konulduğu zaman ona simsiyah çehreli ve masmavi gözlü iki melek gelir. Bunlardan birine Münker, diğerine Nekir denir."

³⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 306; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. VIII, s. 200.

³⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 280; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. VIII, s. 200.

³⁸⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 331.

³⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 298; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. VIII, s. 200.

³⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 296.

³⁸³ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. VIII, s. 200.

³⁸⁴ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 53-54.

³⁸⁵ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. VIII, s. 200.

³⁸⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 69.

Münker ve Nekir'in kabre girip kulu sorguya çeken iki melek olduğuna, kabirde kula rabbinden, dininden ve peygamberinden suâller sorulacağına, kabir sorgusunun vukuunun da muhbir-i sâdık/Hz. Peygamber tarafından haber verildiğine delil olması bakımından hadis eserde zikredilmiştir.³⁸⁷

Hadisi Tirmizî Ebû Hureyre'den nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَجِيءُ بِنُ حَلْفٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قَبِرَ الْمَيِّتُ، أَوْ قَالَ: أَحَدُكُمْ، أَتَاهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَرْزَقَانِ، يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا: الْمُنْكَرُ، وَاللَّآخِرُ: النَّكِيرُ، فَيَقُولَانِ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَيَقُولُ: مَا كَانَ يَقُولُ: هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَيَقُولَانِ: قَدْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ هَذَا، ثُمَّ يُفْسَخُ لَهُ فِي قَبْرِهِ سَبْعُونَ ذِرَاعًا فِي سَبْعِينَ، ثُمَّ يُنَوَّرُ لَهُ فِيهِ، ثُمَّ يُقَالُ لَهُ، نَمَّ، فَيَقُولُ: أَرْجِعْ إِلَى أَهْلِي فَأُخْبِرْهُمْ، فَيَقُولَانِ: نَمَّ كَنُومَةَ الْعُرُوسِ الَّذِي لَا يُوقِظُهُ إِلَّا أَحَبُّ أَهْلِهِ إِلَيْهِ، حَتَّى يَبْعَثَهُ اللَّهُ مِنْ مَضْجَعِهِ ذَلِكَ، وَإِنْ كَانَ مُنَافِقًا قَالَ: سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ، فَقُلْتُ مِثْلَهُ، لَا أَدْرِي، فَيَقُولَانِ: قَدْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ ذَلِكَ، فَيَقَالُ لِلْأَرْضِ: التَّيْمِي عَلَيْهِ، فَتَلْتَمِي عَلَيْهِ، فَتُخْتَلِفُ فِيهَا أَضْلَاعُهُ، فَلَا يَزَالُ فِيهَا مُعَدَّبًا حَتَّى يَبْعَثَهُ اللَّهُ مِنْ مَضْجَعِهِ ذَلِكَ.³⁸⁸

(Tirmizî) > Ebû Seleme Yahyâ b. Halef > Bişr b. el-Mufazzal > Abdurrahmân b. İshâk > Sa'îd b. Ebû Sa'îd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

³⁸⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 235-236; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 177; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 362-367; Abdulvehhab Gözü, "Hadisler Işığında Kabir Sorgusu ve Soruları", *Dergiant: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9, sayı: 1, 2021, s. 315-341.

³⁸⁸ Tirmizî, Cenâiz, 70.

“Sizden biriniz veya ölü kabre konulunca simsiyah mavi gözlü iki melek ona gelir onlardan birine münker diğerine nekîr denilir. O iki melek şöyle derler: Bu Muhammed denilen adam hakkında ne dersin? O kimse ise ölmeden önce söylediğini aynen tekrar ederek: O Allah’ın kulu ve Rasûlüdür. Ben şehâdet ederim ki Allah’tan başka gerçek ilâh yoktur. Muhammed’de onun kulu ve elçisidir. O iki melek derler ki: Senin böyle söyleyeceğini biliyorduk. Sonra o kabir yetmiş arşın kadar genişletilir ve aydınlık hale getirilir ve rahatça yat uyu burada denilir. O kimse bu durumu benim aileme dönüp haber verebilir miyim? deyince o iki melek; gelin güvey gibi rahatça uyu gelin güveyi olan kimseyi ailesinden en çok sevdiği kimse uyandırır derler. O kişi o kabirde mahşer için diriltinceye kadar rahat rahat uyur. O kabre konulan kimse münafık ise Muhammed (s.a.v) hakkında sorulan soruya; İnsanların peygamber dediklerini duydum bende aynen öyle söyledim, gerçek midir? değil midir? bilemiyorum diyecek. Bunun üzerine o iki melek; senin böyle söyleyeceğini biliyorduk derler. O kabre, sıkıştır onu denilir, kabirde onu sıkıştırır da kaburga kemikleri yerlerinden oynar. Allah onu böylece mahşer günü uyandırıncaya kadar azâb etmeye devam eder.”

Tirmizî hadise “hasen garîb” hükmünü verirken³⁸⁹ Süyûtî “sahîh” değerlendirmesinde bulunup ricâlinin hepsinin de “sika” olduğunu söylemiştir.³⁹⁰

Bu hadisin ayrıca Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs, Berâ b. Âzib, Ebû Eyyûb, Enes, Câbir, Hz. Âişe, Ebû Saîd el-Hudrî tarîkleri de vardır.³⁹¹

٥١ - عن أبي سعيد قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: "الْقَبْرِ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ

حُفْرَةٌ مِنْ حَفْرِ النَّيْرَانِ"³⁹²

³⁸⁹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. II, s. 375.

³⁹⁰ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 54.

³⁹¹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. II, s. 375.

³⁹² Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 69.

Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur.”*

Hadis, kabirde kâfirlerin ve bazı âsî müminlerin azâb göreceğine, sâlih müminlerin ise mükâfatlandırılacağına delil ve örnek olması bakımından, eserde zikredilmiştir.³⁹³

Hadisi Tirmizî Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ وَهُوَ ابْنُ مَدُوَيْهٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْحَكَمِ الْعَرِينِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ الْوَصَّافِيُّ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُصَلَاةً فَرَأَى نَاسًا كَانَتْهُمْ يَكْتَشِرُونَ قَالَ: أَمَا إِنَّكُمْ لَوْ أَكْثَرْتُمْ ذِكْرَ هَادِمِ اللَّذَاتِ لَشَغَلَكُمْ عَمَّا أَرَى، فَأَكْثَرُوا مِنْ ذِكْرِ هَادِمِ اللَّذَاتِ الْمَوْتِ، فَإِنَّهُ لَمْ يَأْتِ عَلَى الْقَبْرِ يَوْمَ إِلَّا تَكَلَّمَ فِيهِ فَيَقُولُ: أَنَا بَيْتُ الْعُرْبَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْدَةِ، وَأَنَا بَيْتُ التَّرَابِ، وَأَنَا بَيْتُ الدُّودِ، فَإِذَا دُفِنَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ قَالَ لَهُ الْقَبْرُ: مَرْحَبًا وَأَهْلًا أَمَا إِنْ كُنْتَ لِأَحَبِّ مَنْ يَمْشِي عَلَى ظَهْرِي إِلَيَّ، فَإِذَا وُلِّيتَكَ الْيَوْمَ وَصِرْتَ إِلَيَّ فَسْتَرَى صَنِيعِي بِكَ قَالَ: فَيَتَسَّعُ لَهُ مَدَّ بَصَرِهِ وَيُفْتَحُ لَهُ بَابٌ إِلَى الْجَنَّةِ. وَإِذَا دُفِنَ الْعَبْدُ الْفَاجِرُ أَوْ الْكَافِرُ قَالَ لَهُ الْقَبْرُ: لَا مَرْحَبًا وَلَا أَهْلًا أَمَا إِنْ كُنْتَ لِأَبْغَضَ مَنْ يَمْشِي عَلَى ظَهْرِي إِلَيَّ، فَإِذَا وُلِّيتَكَ الْيَوْمَ وَصِرْتَ إِلَيَّ فَسْتَرَى صَنِيعِي بِكَ قَالَ: فَيَلْتَمِسُ عَلَيْهِ حَتَّى تَلْتَقِيَ عَلَيْهِ وَتَخْتَلِفَ أَضْلَاعُهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بِأَصَابِعِهِ، فَأَدْخَلَ بَعْضَهَا فِي جَوْفِ بَعْضٍ قَالَ: وَيُقَيِّضُ اللَّهُ لَهُ سَبْعِينَ تَنِينًا لَوْ أَنْ وَاحِدًا مِنْهَا نَفَخَ فِي الْأَرْضِ مَا أَنْبَتَتْ شَيْئًا مَا بَقِيَتِ الدُّنْيَا فَيَنْهَشُنَّهُ وَيَخْدِشُنَّهُ

³⁹³ Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 177; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 362-367.

حَتَّى يُفْضَى بِهِ إِلَى الْحِسَابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْقَبْرِ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفْرِ النَّارِ.³⁹⁴

(Tirmizî) > Muhammed b. Ahmed b. Medduveyh > el-Kâsım b. el-Hakem el-Urannî > ‘Ubeydullah b. el-Velîd el-Vassâfî > ‘Atiyye > Ebû Sa‘îd el-Hudrî > Rasûlullah

Ebû Sa‘îd el-Hudrî şöyle dedi: “Hz. peygamber (s.a.v), namazgâha girdi ve bazı insanların dişleri görünecek derecede gülüştüklerini gördü ve şöyle buyurdu: “Ne var ki sizler ölümü çok sık hatırlamış olsaydınız şu gördüğüm vaziyette olmazdınız.” Öyleyse tüm lezzetleri yok edip kesen, ölümü çok hatırlayın. Kabir, hergün şöyle diyerek konuşur: “Ben yalnızlık eviyim, ben tek kişilik evim, ben toprak eviyim, ben kurtçukların eviyim!” Mü’min kul toprağa defnedildiğinde kabir ona şöyle diyecektir: “Merhaba, hoş geldin! Üzerimde yürüyenlerin en sevgilisi olduğuna göre bugün benim himâyem altına girdin sana ne yapacağımı göreceksin!” Sonra o kabir, o kimse için gözünün görebildiği kadar genişleyecek ve Cennete doğru bir kapı açılacaktır. İsyancı ve kâfir bir kul da kabre konulduğunda kabir ona şöyle diyecektir: “Sana rahat ve huzur yok, sen hoş vaziyette gelmedin bana, üzerimde yürüyenlerin en sevimsizi ve kızdığım biri olarak bana gelmiş durumdasın ve sana ne yapacağımı göreceksin.” Hz. Peygamber şöyle devam etti: “Sonra kabir o kimseyi o derece sıkıştırır ki, kaburgaları birbirine geçer.” Ebû Saîd dedi ki: “Hz. Peygamber, parmaklarıyla bu durumu göstererek parmaklarını iç içe soktu ve şöyle buyurdu: “Sonra o kimseye yetmiş tane yılan musallat edilir ki, o yılanlardan biri toprağa üflese, o toprak dünya durdukça hiç bir şey bitirmez. Bu yılanlar onu, hesaba çekilinceye kadar, sokar ve ısırırlar, paramparça ederler. Ebû Saîd şöyle dedi: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur.”

Senedde yer alan Muhammed b. Ahmed b. Medduveyh “sadûk” bir kimse olup on birinci tabakadandır. Hemedân kadısı olan el-Kâsım b. el-Hakem el-Urannî de

³⁹⁴ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 26.

“sadûk” bir kimse olup dokuzuncu tabakadandır. Ubeydullah b. el-Velîd el-Vassâfi ise “zayıf” bir râvî olup altıncı tabakadandır.³⁹⁵

Ebû Sa‘îd el-Hudrî’nin ise hadisleri çoktur ancak “sebt” sâhibi bir kimse olmadığından hadisleri huccet kabul edilmez. Muhammed b. Ömer, Ebû Sa‘îd’in, Medine’de 112 senesinde 77 yaşında iken vefât ettiğini söylemektedir.³⁹⁶

Tirmizî hadise “garîb” hükmünü vermiş ve hadisin yalnızca bu şekliyle bilindiğini söylemiştir.³⁹⁷ Süyûtî’ye göre Tirmizî’nin hadise bu hükmü vermesinin sebebi ise senede yer alan Ubeydullah b. el-Velîd el-Vassâfi ve ‘Atiyye’dir.³⁹⁸

٥٢ - عن معاذ بن جبل أن النبي صلى الله عليه و سلم قال: "من أهل الجنة جُرد مُرد

مكحلون" 399

Muâz b. Cebel’den (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Cennet ehli sakalsız ve bedenleri kılsız olacaktır.*”

Muârizlar, mezkûr hadise dayanarak, bedenlerin tekrar dirilmesi inancı tenâsüh/ruh göçünden ibârettir, çünkü insana âhirette verilecek yeni beden, onun dünyadaki bedeninin aynısı değildir, bu durumda ruh bir bedenden başka bir bedene göç etmiş olacaktır, demişlerdir.⁴⁰⁰

Tirmizî bu hadisi, bazı lafızların ziyâdesiyle Muâz b. Cebel’den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

³⁹⁵ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezi*, c. VII, s. 133.

³⁹⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 267.

³⁹⁷ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. IV, s. 220.

³⁹⁸ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 54.

³⁹⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 70.

⁴⁰⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 240; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 177.

حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ مُحَمَّدُ بْنُ فِرَاسِ الْبَصْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ أَبُو الْعَوَّامِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنَمٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ جُرْدًا مُرْدًا مُكْحَلِينَ أَبْنَاءَ ثَلَاثِينَ أَوْ ثَلَاثِينَ وَثَلَاثِينَ سَنَةً"⁴⁰¹

(Tirmizî) > Ebû Hureyre Muhammed b. Firâs el-Basrî > Ebû Dâvûd > İmrân Ebu'l 'Avvâm > Katâde > Şehr b. Havşeb > Abdurrahmân b. Ganm > Muâz b. Cebel > Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Cennetlikler Cennete kılsız tüysüz sürmeli otuz veya otuz üç yaşlarında olarak gireceklerdir.*”

Senedde yer alan Ebû Dâvûd’un künyesi et-Tayâlisî Süleymân b. Dâvûd’dur, “sika” bir râvî olup hadisi çoktur, Basra’da 203 senesinde 92 yaşında vefât etmiştir.⁴⁰² İmrân b. Avvâm’ın künyesi ise el-Kattân el-Basrî’dir.⁴⁰³ Şehr b. Havşeb’in künyesi de el-Eş‘arî’dir.⁴⁰⁴ Abdurrahmân b. Ganm künyesi ise İbn Sa’d el-Eş‘arî olup “sika”dır. Hz. Ömer onu insanlara dini öğretmesi için Şam’a göndermiş, orada Muâz b. Cebel’le karşılaşarak ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁰⁵ Muâz b. Cebel’in künyesi ise İbn ‘Amr b. Evs b. ‘Aiz b. ‘Adî’dir, Bedir, Uhud ve Hendek Savaşlarına katılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) kendisini Yemen’e müderris olarak göndermiştir.⁴⁰⁶

Tirmizî hadise “hasen garîb” hükmünü verirken⁴⁰⁷ Süyûtî Tirmizî’nin hasen ibâresini kullanmadan yalnızca “garîb” hükmünü verdiğini söyler.⁴⁰⁸

Ayrıca bu hadisin Ebû Hureyre tarîki de vardır.⁴⁰⁹

⁴⁰¹ Tirmizî, Sıfatu'l Cennet, 12.

⁴⁰² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 298; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. VII, s. 215.

⁴⁰³ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. VII, s. 215.

⁴⁰⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 449.

⁴⁰⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 441.

⁴⁰⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 387.

⁴⁰⁷ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. IV, s. 263.

⁴⁰⁸ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 55.

⁴⁰⁹ Tirmizî, Sıfatu'l Cennet, 8.

٥٣- عن أبي هريرة قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَأَنْ الْجَهَنَّمِيَّ ضَرَسُهُ مِثْلُ جَبَلِ أُحُدٍ"⁴¹⁰

Ebû Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Cehennem ehlinden birinin azı dişi Uhud dağı kadar büyük olacaktır.*"

Yine Muârizların, tekrar diriliş sırasında verilecek yeni bedenın, dünyadaki bedenın aynıı olmadığına dâir, örnek verdikleri hadislerden biridir.⁴¹¹

Müslim hadisi bazı lafızların ziyâdesiyle Ebû Hureyre'den nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنِي سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ هَارُونَ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ضِرْسُ الْكَافِرِ، أَوْ نَابُ الْكَافِرِ، مِثْلُ أُحُدٍ وَغَلْظُ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلَاثٍ"⁴¹²

(Müslim) > Süreyc b. Yûnus > Humeyd b. Abdurrahmân > Hasan b. Sâlih > Hârun b. Sa'd > Ebû Hâzım > Ebû Hureyre > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Kâfirin avurt dişi yahut kâfirin azı dişi Uhud dağı kadar, cildinin kalınlığı da üç gecelik yol mesâbesinde olacaktır.*"

٥٤- عن ابن عمر قال: سمعت رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ اللَّهَ يُدِينِي الْمُؤْمِنَ،

فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَيَسْتُرُهُ، فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا، أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ أَيُّ رَبِّ،

حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِدُنُوبِهِ، وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ، قَالَ تَعَالَى: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا، وَأَنَا

⁴¹⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 70.

⁴¹¹ Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 378-383.

⁴¹² Müslim, *Cennet*, 44.

أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ، فَيُعْطَى كِتَابَ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُونَ فَيُنَادِي بِهِمْ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ:

{هُؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ} ⁴¹³

Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Cenâb-ı Allah mümin kulu hazret-i kudsiyelerine yaklaştırır. Onu hıfz ve emânına alarak insanlardan gizler ve kendisine işlediğin falan günahı, filan günahı biliyor musun, der. O da mahcubiyetle evet, ya rabbi biliyorum, der. Böylece rabbi ona bütün günahlarını itiraf ettirir. Sonunda mümin kul helâk olacağını zanneder. Sonra Cenâb-ı Allah ona, bu günahlarını dünyada örttüm. Bugün de onları affediyorum, der. Böylece kitabı kendisine sağ tarafından verilir. Kâfir ve münafıklara gelince onlara bütün insanların huzurunda seslenilerek bunlar rablerini yalanladılar, lanet zâlimlerin üzerine olsun, denir. (Hûd: 18.)”

Hadisi Buhâri, Müslim, İbn Mâce benzer lafızlarla ve farklı senedlerle İbn Ömer’den rivâyet etmişlerdir. ⁴¹⁴

Buhârî’deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي قَتَادَةُ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمَازِينِيِّ، قَالَ:

بَيْنَمَا أَنَا أَمْشِي، مَعَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا آخِذٌ بِيَدِهِ، إِذْ عَرَضَ رَجُلٌ، فَقَالَ: كَيْفَ سَمِعْتَ

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي النَّجْوَى؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

يَقُولُ: " إِنَّ اللَّهَ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ، فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَيَسْتُرُهُ، فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا، أَتَعْرِفُ ذَنْبَ

كَذَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ أَيُّ رَبِّ، حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ، وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ هَلَكٌ، قَالَ: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ

⁴¹³ Hûd 11/18; Teftâzânî, Şerhu'l Akâid, s. 71.

⁴¹⁴ Müslim, Tevbe, 52; İbn Mâce, İftitâhu'l Kitâb, 13.

فِي الدُّنْيَا، وَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ، فَيُعْطَى كِتَابَ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُونَ، فَيَقُولُ

الْأَشْهَادُ: {هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ أَلَّا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ} ⁴¹⁵

(Buhârî) > Mûsâ b. İsmâil > Hemmâm > Katâde > Safvân b. Muhrız el-Mâzinnî
> Abdullah b. Ömer > Rasûlullah

Safvân b. Muhrız şöyle dedi: “Ben bir keresinde Abdullah b. Ömer'in elinden tutup giderken birisi geldi de, İbn Ömer'e: “Rasûlullah'ın necve (yavaşça söz söylemek) hakkındaki beyanâtını nasıl işittin bunu lütfen bildirir misin? dedi. İbn Ömer de şöyle dedi: “Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: "Muhakkak Allah kıyâmet günü mü'mini yaklaştırır ve onun üstüne şefkat kanadını ve koruma perdesini koyar da onu örter ve: “Ey kulum, işlediğin filân günâhı biliyor musun? Filân günâhı biliyor musun? diye sorar. Mü'min de: “Evet Rabb'im! diye tâ bütün günâhlarını takrir ve i'tirâf ettiği ve içinde helak olduğuna kanâat geldiği zaman Allah: “Ey kulum aleyhindeki bu günâhları dünyâda halktan gizledim. Bugün de senin lehine bunları mağfîret ediyorum! buyurur. Ve mü'minin hasenât defteri sağından kendisine verilir. Kâfirlere, münâfıklara gelince onlar için de peygamberlerden, meleklerden birçok şahitler: “İşte bunlar Rabblerine karşı ortak uydurarak yalan söyleyenlerdir. Haberiniz olsun ki, Allah'ın la'neti o zâlimlerin üzerine olsun derler(Hûd: 18.).”

Senedde yer alan Mûsâ b. İsmâil'in künyesi et-Tebûzekî olup “sika” bir râvîdir, hadisi çoktur, Basra'da 223 senesinde vefât etmiştir.⁴¹⁶ Hemmâm'ın künyesi ise İbn Yahyâ b. Dînâr eş-Şeybânî el-Basrî olup “sika”dır.⁴¹⁷ Safvân b. Muhrız'ın nisbesi el-Basrî olup Temîmoğullarındandır, “sika” bir râvî olup takva ve fazîlet sâhibidir, 94 senesinde vefât etmiştir.⁴¹⁸ İbn Ömer'in künyesi Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abduluzâ'dır, babası Ömer b. el-Hattâb'ın Müslüman olmasıyla

⁴¹⁵ Hûd 11/18; Buhârî, Mezâlim, 3.

⁴¹⁶ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l Kübrâ, c. VII, s. 306.

⁴¹⁷ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l Kübrâ, c. VII, s. 282; Bedreddîn el-Aynî, Umdetü'l Kârî, c. XII, s. 287.

⁴¹⁸ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l Kübrâ, c. VII, s. 147; Bedreddîn el-Aynî, Umdetü'l Kârî, c. XII, s. 287.

kendisi de Mekke’de Müslüman olmuştur ve babasıyla birlikte Medine’ye hicret etmiştir.⁴¹⁹

Bu hadisi Buhârî “Edeb”, “Tevhid”, ve “Tefsîr” bölümlerinde Müsedded senediyle; Müslim “Tevbe” bölümünde Züheyr b. Harb senediyle; Nesâî “Tefsîr” ve “Rekâik” bölümlerinde farklı senedlerle; İbn Mâce “Mukaddime” bölümünde Humeyd b. Mes‘ade senediyle nakletmiştir.⁴²⁰

Sorgunun hak olduğuna delîl olan bu hadisin senedine, hakkında kaynaklarda olumsuz bir tenkit olmaması sebebiyle “sahîh” hükmü verilmiştir.

۵۵ - عن عبد الله بن عمرو قال: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "حَوْضِي مَسِيرَةٌ شَهْرٍ وَ

زواياہ سواہ، وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ، رِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِبْرَانُهُ أَكْثَرُ مِنْ نُجُومِ السَّمَاءِ، مَنْ

شَرِبَ مِنْهَا فَلَا يَظْمَأُ أَبَدًا"⁴²¹

Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Benim havuzum bir aylık yoldadır. Onun köşeleri eşittir. Suyu süttten daha ak, kokusu miskten daha güzel, bardakları gökteki yıldızlardan daha çoktur. Ondan bir defa içen kimse artık ebediyen susamaz.”

Hadisi Buhârî ve Müslim benzer lafızlarla ve farklı senedlerle Abdullah b. Amr b. Âs’dan nakletmişlerdir.⁴²² Bu hadis “muttefekun aleyh”tir.

Buhârî’deki sened ve metin şu şekildedir:

⁴¹⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l Kübrâ*, c. IV, s. 142.

⁴²⁰ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü’l Kârî*, c. XII, s. 287.

⁴²¹ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 72.

⁴²² Müslim, *Fezâil*, 27.

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ عَمَرَ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو:
 قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ، مَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ، وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ
 الْمِسْكِ، وَكَيْزَانُهُ كَنْجُومِ السَّمَاءِ، مَنْ شَرِبَ مِنْهَا فَلَا يَظْمَأُ أَبَدًا"⁴²³

(Buhârî) > Sa'îd b. Ebû Meryem > Nâfi' b. Ömer > İbn Ebû Muleyke > Abdullah b. Amr > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Benim havzım bir aylık yol genişliğindedir. Onun suyu süttten daha beyaz, kokusu miskten daha hoştur. Bardakları da gökyüzünün yıldızları gibi çoktur. Her kim ondan içerse, o kimse artık ebediyyen susamaz*".

Kevser Havzının hak olduğuna delâlet eden bu hadisin senesinde yer alan Saîd b. Ebî Meryem'in künyesi Muhammed b. el-Hakem b. Ebî Meryem el-Cumahî el-Mısrî'dir.⁴²⁴ Nâfi' b. Ömer'in künyesi ise el-Cumahî el-Mekkî'dir. Şihâb b. 'Abbâd el-'Abdî, Nâfi' b. Ömer'in "sika" olup hadisinin az olduğunu, Mekke'de 169 tarihinde vefât ettiğini söyler.⁴²⁵ İbn Ebû Muleyke'nin künyesi de Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebû Muleyke et-Temîmî el-Mekkî'dir.⁴²⁶ Abdullah b. Amr'ın künyesi ise İbnu'l 'As b. Vâil b. Hâşim'dir. Muhammed b. Ömer, onun babasından önce müslüman olduğunu, Hz. Peygamberin ashâbından olduğunu ve hayır sâhibi bir şahsiyet olduğunu söyler.⁴²⁷

Ayrıca Müslim bu hadisi Dâvûd b. Ömer senediyle havz bâbında da nakletmiştir.⁴²⁸

⁴²³ Buhârî, Rekâik, 53.

⁴²⁴ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXIII, s. 139.

⁴²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 494.

⁴²⁶ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXIII, s. 139.

⁴²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 494.

⁴²⁸ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXIII, s. 139.

٥٦ - عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنْ مِنْهُمْ مَنْ يَجُوزُهُ

كَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ وَمِنْهُمْ كَالرِّيحِ الْهَابَةِ وَمِنْهُمْ كَالجَوَادِ"⁴²⁹

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledildiğine göre Rasûlullah : “Müminlerden bir kısmı sırat köprüsünden yıldırım gibi, bir kısmı rüzgâr gibi, bir kısmı da süratli at gibi geçecektir” buyurdu.

Sırat hakıdır. Sırat cehennemın üzerine kurulmuş, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür. Cehennem ehli bu köprüden kayıp altına düşecek, cennet ehli ise geçip kurtulacaktır. Ancak Mutezile sırat köprüsünü inkâr etmiştir. Mutezile'ye göre böyle bir köprü olmuş olsaydı, onun üzerinden geçmek imkânsız olurdu (Çünkü kıldan ince kılıçtan keskin bir köprü). Üzerinden geçmek mümkün olsaydı bile bu müminlere ancak eziyet olurdu.⁴³⁰ Mutezile'nin bu fikirlerine karşın bu hadis eserde zikredilmiştir.

Hadisi Buhârî ve Müslim benzer lafızlarla ve bazı lafızların ziyâdesiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den nakletmişlerdir.⁴³¹ Bu hadis “muttefekun aleyh”tir.

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَرِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هَالِلٍ، عَنْ

زَيْدٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْجَسْرُ؟ قَالَ: "

مَدْحَضَةٌ مَزَلَّةٌ، عَلَيْهِ خَطَاطِيفٌ وَكَلَالِيبٌ، وَحَسَكَةٌ مُفْلَطْحَةٌ لَهَا شَوْكَةٌ عُقَيْفَاءٌ، تَكُونُ بِنَجْدٍ، يُقَالُ

لَهَا: السَّعْدَانُ، الْمُؤْمِنُ عَلَيْهَا كَالطَّرْفِ وَكَالْبَرْقِ وَكَالرِّيحِ، وَكَالْجَوِيدِ الْحَيْلِ وَالرِّكَابِ، فَنَاجٍ مُسَلَّمٌ،

⁴²⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 72.

⁴³⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 243; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 178; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 393-394; Abdulvehhab Gözün, “Hadislere Göre Sırat Köprüsü ve Özellikleri”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 19, 2021, s. 181-205.

⁴³¹ Müslim, *İmân*, 302.

وَنَاجٍ مَّخْدُوشٍ، وَمَكْدُوسٍ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، حَتَّى يَمُرَّ آخِرُهُمْ يُسْحَبُ سَحْبًا، فَمَا أَنْتُمْ بِأَشَدَّ لِي
مُنَاشِدَةً فِي الْحَقِّ، قَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِ يَوْمِنَا لِلْجَبَّارِ، وَإِذَا رَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ نَجَوْا، فِي إِخْوَانِهِمْ⁴³²

(Buhârî) > Yahyâ b. Bükeyr > Leys b. Sa'd > Hâlid b. Yezîd > Sa'îd b. Ebû Hilâl
> Zeyd > 'Atâ b. Yesâr > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah

Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi: “Biz: ‘Yâ Rasûlallah! Köprü nedir? dedik. O da şöyle buyurdu: "Ayakların kayacağı bir yerdir ki, üzerinde başları eğri demirden çengeller, dikenler; sert, keskin enli şeyler vardır. Bunların Necd'de olan ve sa'dân denilen dikenler gibi uçları kıvrık, eğri dikenleri vardır. Müminlerin kimi onun üzerinden göz kırpacak kadar zaman içinde, kimi şimşek gibi, kimi rüzgâr gibi, kimi iyi cins yürük atı ve develeri gibi sür'atle geçerler. Bunların kimi sapsağlam, olduğu gibi kurtulur. Kimi tırmıklar içinde perişan olmuş olarak salıverilir. Kimi de cehennem ateşi içine sapır sapır düşerler. Nihayet sonuncuları sürüklene sürüklene geçer, kurtulur. Bugünkü günde apâşikâre olmuş hakkını kurtarmak için hiçbirinizin yalvarıp yakarması, o dehşetli günde âsî mü'min kardeşleri arasından çıkıp necat bulan mü'minlerin kalanlar için Cebbâr Zu'l-Celâl hazretlerine yalvarıp yakarmasına benzemez.”

Bu hadisin senedinde yer alan Yahyâ b. Bükeyr'in künyesi Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Mahzûmî el-Mısrî'dir.⁴³³ Leys b. Sa'd'ın künyesi Ebu'l Hâris olup 94 veya 93 senesinde Velîd b. Abdülmelik zamanında doğmuştur, “sika” olup sahîh hadisleri fazladır, Mehdî zamanında 165 tarihinde vefât etmiştir.⁴³⁴ Hâlid b. Yezîd'in künyesi el-Cumehî'dir.⁴³⁵ Saîd b. Ebû Hilâl'in nisbesi ise el-Leysî el-Medenî olup “sika”dır.⁴³⁶ Zeyd'in künyesi Üsâme b. Zeyd b. Eslem olup Ömer b. el-Hattâb'ın mevlâsıdır, hadisi çoktur ancak huccet değildir, Medine'de Ebû Ca'fer zamanında vefât etmiştir.⁴³⁷ Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin künyesi ise Sa'd b. Mâlik'tir, hadisleri çoktur ancak “sebt” sâhibi bir kimse olmadığından hadisleri huccet kabul

⁴³² Buhârî, Tevhid, 24.

⁴³³ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXV, s. 128.

⁴³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 517.

⁴³⁵ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXV, s. 128.

⁴³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 514; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXV, s. 128.

⁴³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 513.

edilmez. Muhammed b. Ömer, Ebû Sa'îd'in, Medine'de 112 senesinde 77 yaşında vefât ettiğini söylemektedir.⁴³⁸

Ayrıca bu hadisin el-Hudrî tarîkinden başka Ebû Hureyre, Câbir ve Huzeýfe tarîkleri de mevcuttur.⁴³⁹

٥٧ - ورد في الحديث أن كتب الأعمال هي التي توزن.⁴⁴⁰

Amel defterlerinin tartılması hakkındaki hadis.

Mizân haktır. Mizân amellerin miktarının belirlenmesini sağlayan araçtır. İnsan akli onun keyfiyetini anlayamaz.⁴⁴¹ Ancak Mutezile'nin bir kısmı amellerin araz olduğunu söyleyerek îadelerinin mümkün olmadığını savunmuştur. Yine onlara göre amellerin îadeleri mümkün olsa da bunlar cisim olmadıkları için tartılmaları mümkün değildir. Bundan başka Mutezile, amellerin tartılmaları mümkün olsa bile Allah işlenen amelleri bildiği için bunların tartılmasının abes olduğunu söyleyerek mizânı inkâr etmiştir.

Ehl-i Sünnet ise Mutezile'nin bu görüşlerine karşı çıkmıştır. Zikredilen hadisi de örnek vererek, hadislerde yer aldığı gibi mizânda tartılacak olanın amel defterleri olduğunu vurgulamışlardır. Zira ameller doğrudan tartılmadığından ortada bir sorun yoktur.⁴⁴² Amel defterleri haktır. Bu defterlerde kulların itaat ve masiyetleri yazmaktadır. Defterler müminlere sağ taraflarından verilirken kâfirlere de sol ve arka taraflarından verilecektir. Ayrıca Allah'ın işlenen amelleri bildiği halde bunların tartılmasında bizim anlayamayacağımız bazı hikmetler bulunabilir. Bizim bu konuda hikmet bulamayışımız amellerin tartılmasının abes olduğunu da göstermez.⁴⁴³

⁴³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 267.

⁴³⁹ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 56.

⁴⁴⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 71; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 55.

⁴⁴¹ Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 178; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 385-386.

⁴⁴² Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 241.

⁴⁴³ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 242; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 177-178; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 384-385.

Hadisi İbn Mâce ve İbn Hibbân Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan nakletmiştir.⁴⁴⁴

İbn Mâce'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَامِرُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبَلِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يُصَاحُ بِرَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ، فَيُنشَرُ لَهُ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ سِجِلًّا، كُلُّ سِجِلٍّ مَدَّ الْبَصَرِ، ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: هَلْ تُنْكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا؟ فَيَقُولُ: لَا، يَا رَبِّ، فَيَقُولُ: أَظَلَمْتَكَ كَتَبْتِي الْحَافِظُونَ؟ فَيَقُولُ: لَا، ثُمَّ يَقُولُ: أَلَيْكَ عَذْرٌ، أَلَيْكَ حَسَنَةٌ؟ فَيَهَابُ الرَّجُلُ، فَيَقُولُ: لَا، فَيَقُولُ: بَلَى، إِنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَاتٍ، وَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ، فَتُخْرَجُ لَهُ بِطَاقَةٌ فِيهَا: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، قَالَ: فَيَقُولُ: يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ، مَعَ هَذِهِ السِّجِلَّاتِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّكَ لَا تُظْلَمُ، فَتُوضَعُ السِّجِلَّاتُ فِي كِفَّةٍ، وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ، فَطَاشَتْ السِّجِلَّاتُ، وَثَقَلَتِ الْبِطَاقَةُ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى: " الْبِطَاقَةُ: الرُّقْعَةُ، وَأَهْلُ مِصْرَ يَقُولُونَ لِلرُّقْعَةِ:

بِطَاقَةٌ " ⁴⁴⁵

(İbn Mâce) > Muhammed b. Yahyâ > İbn Ebû Meryem > Leys > ‘Amir b. Yahyâ > Ebû Abdurrahmân el-Hubulî > Abdullah b. Amr b. el-Âs > Rasûlullah şöyle buyurdu:

Kiyâmet günü bütün yaratıkların duyacağı biçimde ümmetinden bir adam hesâba çağırılır ve ona günahlarının yazılı olduğu doksan dokuz sicil yani büyük defter açılıp yayılır. Her defter gözün görebildiği saha kadar uzundur. Sonra Allah o kula: Bu sicillerde yazılı günahlardan bir şey inkâr eder misin? buyurur. Kul: Hayır, ya Rabbi, der. Sonra Allah ona: Kulların sevablarını ve günahlarını kaydedip tutan yazıcı melekler sana haksızlık ettiler mi? buyurur. Sonra yine Allah: Şu kadar

⁴⁴⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, 1. Baskı, c. I, s. 461-462.

⁴⁴⁵ İbn Mâce, *Züh*d, 35.

günahlarına karşılık bir iyiliğin var mı? diye sorar. Bunun üzerine adam büyük bir korkuya kapılarak telaşından: Hayır hiç bir iyi amelim yok, diyecek. Sonra Allah: Bilâkis vardır, Şüphesiz katımızda senin bir takım iyi amellerin bulunur ve şüphesiz bu gün sana hiç bir zulüm yoktur, buyurur. Sonra o adam için bir yaprak kâğıt çıkarılır ki onda "Eşhedü ellâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve Rasûlühu" bulunur. Rasûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurmuş ki: Adam : Yâ Rabbi, şu koskoca büyük defterler yanında bu kağıt nedir? Allah ona: Şüphesiz, sana zulüm edilmeyecek, buyurur. Sonra siciller yani günahlarının yazılı olduğu büyük defterler terazinin bir kefesine konulur. Şehâdet kelimesinin yazılı olduğu kâğıt da terazinin diğer kefesine konulur ve tartılır. Büyük defterler hafif gelir ve o kağıt parçası ağır gelir. Râvilerden Muhammed bin Yahya dedi ki: Bitâka, kâğıt parçasıdır. Mısır halkı kâğıda Bitâka der. "

Şuayb el-Arnaût'un hadis hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: Hadisin isnâdı "sahîh"tir. Bu hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Ebü'l-Kâsım Begavî (ö. 317/929) ve Hâkim en-Nisâbûrî de rivâyet etmiştir.⁴⁴⁶

2.3.5. Kıyâmet Alâmetleri

Deccâl'in, Dabbetü'l arz'ın ve Ye'cûc ile Me'cûc'un ortaya çıkması, 'Îsâ aleyhi's-selâmın gökten inişi ve güneşin batıdan doğması gibi Allah Rasûlü'nün kıyâmet alâmeti olarak bildirdiği şeyler haktır. Bu konuda pek çok sahîh hadis nakledilmiştir. Mezkûr hadis de bunun örneğidir.⁴⁴⁷

٥٨ - قال حذيفة بن أسيد الغفاري: " اطلع رسول الله علينا ونحن نتدأكر فقال: " ما

تدأكرون؟" قلنا: نذكر الساعة قال: " إنها لن تقوم حتى تروا قبلها عشر آيات، فذكر الدخان،

والدجال، والدابة، وطلوع الشمس من مغربها، ونزول عيسى ابن مريم، ويأجوج ومأجوج، وثلاثة

⁴⁴⁶ İbn Hibbân, *Sahîh*, 1. Baskı, c. I, s. 462.

⁴⁴⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 343; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 371-378; Mustafa Akman, "Kelâm Perspektifinden Kıyâmet Alâmetlerinin Mahiyeti", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, c. 32, sayı: 1, 2021, s. 192-211.

حُسُوفٍ: حَسَفَ بِالْمَشْرِقِ، وَحَسَفَ بِالْمَغْرِبِ، وَحَسَفَ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَآخِرُ ذَلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ
الْيَمَنِ، تَطْرُدُ النَّاسَ إِلَى مَحْشَرِهِمْ "448"

Hadisi Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce farklı senedlerle Huzeyfe b. Üseyd'den nakletmişlerdir.⁴⁴⁹

Müslim'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو حَيْثِمَةَ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَابْنُ أَبِي عُمَرَ الْمَكِّيُّ - وَاللَّفْظُ لِزُهَيْرٍ،
قَالَ إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ الْأَخْرَانِ: حَدَّثَنَا - سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ فُرَاتِ الْقَزَازِ، عَنِ أَبِي
الطُّفَيْلِ، عَنِ حُدَيْفَةَ بْنِ أَسِيدِ الْغِفَارِيِّ، قَالَ: اطَّلَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا وَنَحْنُ نَتَذَاكُرُ،
فَقَالَ: "مَا تَذَاكُرُونَ؟" قَالُوا: نَذْكُرُ السَّاعَةَ، قَالَ: "إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْنَ قَبْلَهَا عَشْرَ آيَاتٍ -
فَذَكَرَ - الدُّخَانَ، وَالِدَّجَالَ، وَالِدَّابَّةَ، وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَنُزُولَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ، وَثَلَاثَةَ حُسُوفٍ: حَسَفَ بِالْمَشْرِقِ، وَحَسَفَ بِالْمَغْرِبِ، وَحَسَفَ
بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَآخِرُ ذَلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ الْيَمَنِ، تَطْرُدُ النَّاسَ إِلَى مَحْشَرِهِمْ "450"

(Müslim) > Ebû Hayseme Zuheyr b. Harb > İshâk b. İbrâhim > İbn Ebû Ömer el-Mekkî > Sufyân b. 'Uyeyne > Furât el-Kazzâz > Ebû't-Tufeyl > Huzeyfe b. Üseyd el-Gifârî > Rasûlullah

Huzeyfe b. Üseyd şöyle anlatır: “Bir gün kıyâmet hakkında konuşuyorduk. O sırada Peygamberimiz yanımıza geldi. Ne konuşuyorsunuz, diye sordu. Kıyâmet hakkında konuştuğumuzu söyledik. Bunun üzerine ‘Öncesinde şu on alâmeti görmedikçe kıyâmet asla kopmaz’ dedi ve duman, deccâl, dâbbe, güneşin batıdan

⁴⁴⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 116.

⁴⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Melâhim*, 12; İbn Mâce, *Fiten*, 25.

⁴⁵⁰ Müslim, *Fiten*, 39.

doğması, Meryem oğlu İsa'nın yeryüzüne inişi, Ye'cuc-Me'cuc, biri doğuda, diğeri batıda, bir diğeri de Arap yarımadasında vuku bulacak üç yere batma hâdisesi ve son olarak Yemen'den çıkıp insanları mahşerlerine (Şam'a) toplayan bir ateşten bahsetti.”

Senedde yer alan Ebû Hayseme Zuheyir b. Harb'ın künyesi İbn İştâl'dir, Nesâ ehlindedir, Cerîr b. Abdulhumejd, Huşeym, Sufyân b. 'Uyeyne gibi pek çok kimseden hadis rivâyet etmiştir, “sika” ve “sebt” olan Zuheyir b. Harb, Bağdat'ta 234 senesinde vefât etmiştir.⁴⁵¹

İshâk b. İbrâhim'in künyesi İbn Kâmecâr'dır, Merv ehlindedir, İbrâhim b. Sa'd, Hammâd b. Zeyd ve Abdurrahmân b. Ebû'z-Zinâd gibi birçok şahsiyetten hadis rivâyet etmiştir.⁴⁵²

Sufyân b. 'Uyeyne'nin künyesi ise İbn Ebû 'İmrân'dır.⁴⁵³ Yine senedin râvîlerinden Furât el-Kazzâz “sika”, “mutkin”, “muttefekun aleyh” olup ziyâdeleri makbûldür.⁴⁵⁴ Ebu't-Tufeyl'in künyesi 'Âmir b. Vâsıla el-Kinâî el-Leysî'dir, Uhud senesinde doğmuştur, vefât eden en son sahabîdir.⁴⁵⁵ Huzeyfe b. Üseyd'in künyesi de Ebû Zerr'in kabîlesinden olması hasebiyle, el-Gıfârî'dir.⁴⁵⁶

Dârekutnî bu hadisi, sahîh bir biçimde Ebû't-Tufeyl'den merfû' olarak yalnızca, Furât el-Kazzâz'ın naklettiğini söyler.⁴⁵⁷

Kaynaklarda hakkında olumsuz bir tenkit olmaması sebebiyle hadise “sahîh” hükmü verilmiştir.

⁴⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 354.

⁴⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 353.

⁴⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 497.

⁴⁵⁴ Azîmâbâdî, *Avnü'l Ma'bûd*, c. XI, s. 292.

⁴⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *el-Cüz'ül el-Mütemmimi li-Tabakâti İbn Sa'd (et-Tabakâtü'l Hâmise)*, thk. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî, 1. Baskı, Mektebetü's-Siddîk, Tâif 1993, c. II, s. 215-216; Azîmâbâdî, *Avnü'l Ma'bûd*, c. XI, s. 292.

⁴⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 24; Azîmâbâdî, *Avnü'l Ma'bûd*, c. XI, s. 292.

⁴⁵⁷ Azîmâbâdî, *Avnü'l Ma'bûd*, c. XI, s. 292.

2.4. Kelâm İlmiyle İrtibatlı Diğer Meseleler

Bu bölümde İmân ve İslâm ile ilişkisi, bilgiyi elde etme yolları, mest üzerine mesh ve bunun süresi, isâbet veya hata eden müçtehidin mükâfatı meseleleriyle ilgili rivâyetlerin tahrîci ele alınacaktır.

2.4.1. İmân

Es-Serahsî (ö. 483/1090 [?]) ve el-Pezdevî (ö. 482/1089) gibi bazı âlimler imânı kalp ile tasdîk, dil ile ikrar olarak benimsemişlerdir. Ancak muhakkiklerin çoğu imânı kalp ile tasdîkten ibâret görmüşlerdir. Zira muhakkiklere göre dil ile ikrâr etmek imânın bir rûknü değil de dünyada İslâm'ın hükümlerinin uygulanması için bir şart olabilir.⁴⁵⁸ Zira kalben tasdîk dışarıdaki insanların anlayamayacağı bir şey olduğundan bunun varlığına bir emâre gerekmektedir. Bu durumda muhakkiklerin çoğuna göre kalbiyle tasdîk edip diliyle ikrâr etmeyen, dünyada müminlerden sayılarak onların ahkâmına tâbî' olmasa da, Allah nezdinde mümindir. Ancak bir kimse tıpkı bir münâfik gibi diliyle ikrâr edip kalbiyle tasdîk etmediğinde, Allah nezdinde mümin olmadığı halde, dünyada müminlerle ilgili hükümlere tâbî' olur. Nitekim zikredilen hadis de bu meseleye örnektir.⁴⁵⁹

٥٩ - عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اللَّهُمَّ ثَبِّتْ قَلْبِي

عَلَى دِينِكَ" ⁴⁶⁰

Ümmü Seleme'den (r.a) rivâyete göre Rasûlullah'ın çoğunlukla yaptığı duâ şuydu: "Ey Rabbim, kalbimi dinin üzere sabit kıl."

⁴⁵⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 268.

⁴⁵⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 269; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 170-171; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 85-92.

⁴⁶⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 83.

Hadisi Tirmizî bazı lafızların ziyâdesiyle Ümmü Seleme'den nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنْ أَبِي كَعْبٍ صَاحِبِ الْحَرِيرِ قَالَ:
 حَدَّثَنِي شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ، قَالَ: قُلْتُ لَأُمِّ سَلَمَةَ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ مَا كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ عِنْدَكَ؟ قَالَتْ: كَانَ أَكْثَرُ دُعَائِهِ: "يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ
 قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِأَكْثَرِ دُعَائِكَ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ؟ قَالَ: يَا أُمَّ
 سَلَمَةَ إِنَّهُ لَيْسَ آدَمِيٌّ إِلَّا وَقَلْبُهُ بَيْنَ أَصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللَّهِ، فَمَنْ شَاءَ أَقَامَ، وَمَنْ شَاءَ أَزَاعَ". فَتَلَا
 مُعَاذُ {رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا} 461

(Tirmizî) > Ebû Mûsâ el-Ensârî > Mu'âz b. Mu'âz > Ebû Ka'b > Şehr b. Havşeb
 > Ümmü Seleme > Rasûlullah

Şehr b. Havşeb, Ümmü Seleme'ye (r.a) şöyle dedi; "Ey Mü'minlerin anası! Hz. Peygamber (s.a.v.), senin yanında olduğu zaman en çok yaptığı duâ ne idi?" Dedi ki: "Çoğunlukla yaptığı duâ şuydu: "Ey kalpleri bir halden bir hale çeviren Rabbim, benim kalbimi de dinin üzere sabit kıl." Ben kendisine: "Ey Allah'ın Rasûlü! Niçin bu duâyı yapıyorsunuz?" diye sordum. Şöyle buyurdular: "Hiçbir kimse yoktur ki onun kalbi Allah'ın parmakları arasında olmuş olmasın. Dilediğini düzeltir, düzgün yola kor dilediğini ise kalbini kaydırarak yoldan çıkarır." Sonra Âl-i İmrân sûresi 8. ayetini okudu: "O derin kavrayış sahipleri şöyle yakarırlar: "Ey Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi bu gerçeklerden bir daha saptırma, katından bize rahmet ver, şüphesiz bağıışı en çok olan sensin sen (Âl-i İmrân: 8.)."

Senedde yer alan Ebû Mûsâ el-Ensârî'nin künyesi İshâk b. Mûsâ'dır.⁴⁶² Muâz b. Muâz'ın künyesi ise el-'Anberî et-Temîmî el-Basrî'dir, "sika" bir râvî olan Muâz,

⁴⁶¹ Âl-i İmrân 3/8; Tirmizî, Daavât, 90.

⁴⁶² Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. IX, s. 354.

hicrî 119 senesinde Hişâm b. Abdülmelik zamanında doğmuştur, Hârûn Reşîd zamanında Basra kadılığı görevinde bulunmuştur, Muhammed b. Hârûn zamanında Basra'da vefât etmiştir.⁴⁶³

Diğer bir râvî Ebû K'ab'ın künyesi ise Abd olup "sika"dır ve İbn 'Ubeyd el-Ezdî'nin mevlâsıdır.⁴⁶⁴ Şehr b. Havşeb'in künyesi ise el-Eş'arî'dir.⁴⁶⁵ Ümmü Seleme'nin künyesi de Hint binti Umeyye Süheyl b. el-Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.⁴⁶⁶

Bu hadisin başka tarîkleri de vardır: Nevvâs b. Sem'ân tarîkiyle Ahmed b. Hanbel; Enes b. Mâlik tarîkiyle Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Hâkim ve Tirmizî; Abdullah b. Amr tarîkiyle Ahmed b. Hanbel ve Müslim hadisi rivâyet etmiştir. Ayrıca Hz. Âişe, Câbir ve Nu'aym b. Hemmâr tarîkleri de mevcuttur.⁴⁶⁷

Süyûtî⁴⁶⁸ ve Tirmizî⁴⁶⁹ hadisin senedine "hasen" hükmünü vermiştir.

٦٠ - قال عليه الصلاة والسلام لأسماء حين قتل من قال لا إله إلا الله: "هلا شقت عن

قلبه" ⁴⁷⁰

Rasûlullah (s.a.v) bir gazvede "lâ ilahe illellah" diyen kimseyi öldürdüğü için Üsâme' ye "kalbini yarıp baksaydın ya!" buyurmuştur.

İmânın kalp ile tasdik olduğuna örnek olması bakımından eserde bu hadis zikredilmiştir.

Hadisi Buhârî ve Müslim bazı lafızların ziyâdesiyle Üsâme b. Zeyd'den nakletmişlerdir.⁴⁷¹ Bu hadis "muttefekun aleyh"tir.

⁴⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 293; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. IX, s. 354.

⁴⁶⁴ İbn Sa'd, *el-Cüz'ül el-Mütemmimi li-Tabakâti İbn Sa'd (et-Tabakâtü'r-Râbiâ')*, Mektebetü's-Siddîk, Tâif 1996, c. I, s. 547; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. IX, s. 354.

⁴⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 449.

⁴⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VIII, s. 86.

⁴⁶⁷ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. IX, s. 354.

⁴⁶⁸ Süyûtî, *Tahricu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 60.

⁴⁶⁹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. V, s. 423.

⁴⁷⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 83.

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو طَبْيَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْحَرَقَةِ، فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ، وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ رَجُلًا مِنْهُمْ، فَلَمَّا غَشِينَاهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَكَفَّ الْأَنْصَارِيُّ فَطَعَنَتْهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ، فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "يَا أُسَامَةُ، أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" قُلْتُ: كَانَ مُتَعَوِّذًا، فَمَا زَالَ يُكْرِرُهَا، حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسَلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ"⁴⁷²

(Buhârî) > ‘Amr b. Muhammed > Hüseyim > Husayn > Ebû Zabyân > Üsâme b. Zeyd > Rasûlullah

Üsâme b. Zeyd (r.a) şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber Cuheyne kabilesinden el-Huraka üzerine gönderdi. Bizler o kavme sabah baskını yapıp, onları bozguna uğrattık. Ensâr'dan bir mücâhidle ben, onlardan bir adama kavuştuk. Onu çevirdiğimizde: “Lâ ilahe ille'llah” dedi. Bu söz üzerine Ensârî arkadaşım ondan el çekti. Fakat ben mızrağımı ona saptırdım ve onu öldürdüm. Medine'ye geldiğimizde bu iş Peygamber'e ulaştı. Bunun üzerine Peygamber: "Ey Üsâme! Sen o adamı Lâ ilahe ille'llah demesinin ardından mı öldürdün?" buyurdu. Ben: “O bu sözü ölümden korunmak için söyledi” dedim. Peygamber ise "Onu niçin öldürdün?" sorusunu hiç durmadan tekrar ediyordu. O kadar ki ben, keşke bu günden önce İslâm'a girmiş olmayaydım diye temennî ettim.”

Senedde yer alan Amr b. Muhammed'in künyesi İbn Bükeyr b. Sâbûr en-Nâkîd el-Bağdâdî el-‘Ankazi'dir, Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın âilesinin mevlâsıdır, Peygamberlerin ve başka kimselerin hadislerini rivâyet etmiştir, Kûfe'de Ebû Dâvûd

⁴⁷¹ Müslim, İmân, 158.

⁴⁷² Buhârî, Megâzî, 47.

el-Haferî'ye komşuluk etmiştir.⁴⁷³ Hüseyim'in künyesi İbn Beşîr el-Vâsîtî'dir, müdellis ve "sika"dır, Hârûn zamanında 183 senesinde vefât etmiştir.⁴⁷⁴ Husayn'ın künyesi ise İbn Abdurrahmân el-Kûfî'dir.⁴⁷⁵ Ebû Zabyân'ın künyesi Husayn b. Cündüb b. Amr el-Kûfî'dir, Hz. Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Üsâme b. Zeyd ve Abdullah b. Abbâs'tan hadis rivâyet etmiştir, "sika" olup 90 tarihinde Kûfe'de vefât etmiştir.⁴⁷⁶

Bu hadisi Buhârî "Diyet" bölümünde Amr b. Zürâre en-Nîsâbü'rî-Hüseyim senediyle; Müslim "İmân" bölümünde Ya'kup ed-Devrakî-Hüseyim-Husayn-Ebû Zabyân-Üsâme b. Zeyd b. Hârise senediyle; Ebû Dâvûd "Cihâd" bölümünde; Nesâî "Siyer" bölümünde rivâyet etmiştir.⁴⁷⁷

2.4.2. İmân-İslâm İlişkisi

İmân ve İslâm birdir. Zira İslâm, Allah'ın ahkâmını kabul edip onları benimseyerek teslim olmak, boyun eğmek anlamındadır. Zaten bu da tasdik demektir. Bir kimsenin mümin ama Müslüman olmadığına yahut Müslüman ama mümin olmadığına hükmedilemez. Bundan murâd ise imânla islâmın anlamlarının aynı olması değil, ikisinin birbirinden ayrı düşünülmemesidir.⁴⁷⁸

Ancak Muârizlardan bazıları İslâm'ın kalben tasdik olmadığını, amellerden ibâret olduğunu savunarak zikredilen hadisi delil olarak öne sürmüştür.⁴⁷⁹

⁴⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 403; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVII, s. 272.

⁴⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 325; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVII, s. 272.

⁴⁷⁵ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVII, s. 272.

⁴⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 224; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVII, s. 272.

⁴⁷⁷ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVII, s. 272.

⁴⁷⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 276; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 175-176; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 96-99. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Hasan Türkmen, "Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin İman-İslâm İlişkinde Bakışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sayı: 56, 2018, s. 1035-1041; Yakup Hafızoğlu, "Eş'ârî Kelamında İman, İslam ve Küfür Kavramları - Bâkîllânî Örneği-", *Edebali İslâmiyat Dergisi*, c. 4, sayı: 1, 2020, s. 85-87.

⁴⁷⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 278.

٦١ - عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا"⁴⁸⁰

Ömer b. el-Hattâb'dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “İslâm, Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in onun resûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekât vermen, oruç tutman ve yolca gücün yeterse Beytullah'ı hacetmendir.”

Hadisi bazı lafızların ziyâdesiyle Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hibbân Ömer b. el-Hattâb'dan farklı senedlerle nakletmişlerdir.⁴⁸¹

Müslim'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنِي أَبُو خَيْثَمَةَ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ كَهْمَسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَجْجَى بْنِ يَعْمَرَ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ - وَهَذَا حَدِيثُهُ - حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا كَهْمَسٌ، عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَجْجَى بْنِ يَعْمَرَ، قَالَ: كَانَ أَوَّلَ مَنْ قَالَ فِي الْقَدْرِ بِالْبَصْرَةِ مَعْبَدَ الْجُهَيْنِيِّ، فَأَنْطَلَقْتُ أَنَا وَحُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِمَيْرِيُّ حَاجِينَ - أَوْ مُعْتَمِرِينَ - فَقُلْنَا: لَوْ لَقِينَا أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلْنَاهُ عَمَّا يَقُولُ هَؤُلَاءِ فِي الْقَدْرِ، فَوَفَّقَ لَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ دَاخِلًا الْمَسْجِدَ، فَاسْتَنْفَتُنِي أَنَا وَصَاحِبِي أَحَدًا عَنْ يَمِينِهِ، وَالْآخَرَ عَنْ شِمَالِهِ، فَطَنَنْتُ أَنَّ صَاحِبِي سَيَكِلُ الْكَلَامَ إِلَيَّ، فَقُلْتُ: أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّهُ قَدْ ظَهَرَ قَبْلَنَا نَاسٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ،

⁴⁸⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 88.

⁴⁸¹ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 17; Tirmizî, *İmân*, 4; Nesâî, *İmân*, 5; İbn Mâce, *İftitâhu'l Kitâb*, 9; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, c. I, s. 389.

وَبِتَقَفَرُونَ الْعِلْمَ، وَذَكَرَ مِنْ شَأْنِهِمْ، وَأَنَّهَمْ يَزْعُمُونَ أَنَّ لَا قَدَرَ، وَأَنَّ الْأَمْرَ أَنْفٌ، قَالَ: "فَإِذَا لَقِيتَ
أَوْلِيكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي بَرِيءٌ مِنْهُمْ، وَأَنَّهَمْ بُرَاءٌ مِنِّي" ، وَالَّذِي يَخْلِفُ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ "لَوْ أَنَّ
لِأَحَدِهِمْ مِثْلَ أَحَدٍ ذَهَبًا، فَأَنْفَقَهُ مَا قَبِلَ اللَّهُ مِنْهُ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدْرِ" ثُمَّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي عُمَرُ بْنُ
الْحُطَّابِ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ، إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ
بَيَاضِ الثِّيَابِ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ، لَا يُرَى عَلَيْهِ أَنْزُ السَّفَرِ، وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ، حَتَّى جَلَسَ إِلَى
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخْذَيْهِ، وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ
أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ
الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا" ، قَالَ: صَدَقْتَ، قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ، وَيُصَدِّقُهُ، قَالَ: فَأَخْبِرْنِي
عَنِ الْإِيمَانِ، قَالَ: "أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدْرِ خَيْرِهِ
وَشَرِّهِ" ، قَالَ: صَدَقْتَ، قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ، قَالَ: "أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ
تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ" ، قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ، قَالَ: "مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ" قَالَ:
فَأَخْبِرْنِي عَنِ أَمَارَتِهَا، قَالَ: "أَنْ تَلِدَ الْأُمَّةُ رَبَّتَهَا، وَأَنْ تَرَى الْحُقَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّيْءِ يَتَطَاوَلُونَ
فِي الْبُنْيَانِ" ، قَالَ: ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ مَلِيًّا، ثُمَّ قَالَ لِي: "يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مِنَ السَّائِلِ؟" قُلْتُ: اللَّهُ
وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: "فَإِنَّهُ جَبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ"⁴⁸²

⁴⁸² Muslim, Imân, 1.

(Müslim) > Ebû Hayseme Zuheyr b. Harb > Vekî' > Kehmes > Abdullah b. Bureyde > Yahyâ b. Ya'amer [Tahvîl] 'Ubeydullah b. Mu'âz el-'Anberî > Babası > Kehmes > İbn Bureyde > Yahya b. Ya'amer > Ömer b. el-Hattâb > Rasûlullah

Yahya b. Ya'amer şöyle dedi: *"Basrada kader hakkında ilk söz eden, Ma'bed el-Cühenî olmuştu. Bir ara ben ve Humeyd b. Abdirrahman el-Himyerrî hac veya umre yapmak üzere yola çıktık. Ve kendi aramızda: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashabından bir kimseye rastlasak da şu heriflerin kader hakkında söylediklerini ona sorsak, dedik. Az sonra mescide girmekte olan Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'a tesâdüf ettik. Ben ve arkadaşım, birimiz sağından birimiz solundan olmak üzere hemen etrafını çevirdik. Ben arkadaşımın sözü bana havâle edeceğini anlayarak: Ey Abdurrâhman! Bizim taraflarda bir takım insanlar türedi. Bunlar Kur'ânı okuyor ve ilmi araştırıyorlar. dedim. Yahya b. Ya'amer bu adamların hâllerini, kader diye bir şey tanımadıklarını, hâdisât Allah'ın hiç bir takdîr ve ma'lûmâtı olmaksızın yeni yeni husûle gelir, iddiasında bulduklarını anlattı. Abdullah (r.a) şunları söyledi. O halde sen onlarla görüştüğün zaman kendilerine hemen haber ver ki, ben onlardan berîyim. Onlarda benden berîdirler. Abdullah b. Ömer'in kendisine yemin ettiği Allaha and olsun ki, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa da onu infâk etse kadere inanmadıkça Allah onun infâkını kabul eylemez. Abdullah (r.a) sonra şöyle devam etti: Bana babam Ömer b. el-Hattâb şöyle rivâyet etti: Bir gün Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yanında bulunduğumuz bir sırada aniden yanımıza, elbisesi bembeyaz, saçı simsiyah bir zât çıkageldi. Üzerinde yolculuk eseri görülüyor; bizden de kendisini kimse tanıyamıyordu. Doğru Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yanına oturdu; ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu. Ve: Ey Muhammed! Bana İslâmın ne olduğunu haber ver! dedi. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) İslâm: Allah'dan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yol külfetleri cihetine gücün yeterse Beyt'i hac etmendir. buyurdu. O zât: Doğru söyledin. dedi. Babam dedi ki: Biz buna hayret ettik. Zira hem soruyor hem de tasdik ediyordu. Bana imândan haber ver! dedi. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): Allah'a, Allah'ın Meleklerine, kitablarına, Peygamberlerine ve âhiret*

gününe inanman, bir de kadere; hayrına şerrine inanmandır. buyurdu. O zât yine: Doğru söyledin. dedi. Bu sefer: Bana ihsândan haber ver! dedi. Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): Allah'a: Onu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen Onu görmüyorsan da O seni muhakkak görür. buyurdu. O zât: Bana kıyâmetten haber ver! dedi. Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): Bu mes'elede sorulan sorandan daha âlim değildir. buyurdular. O halde bana onun alâmetlerinden bari haber ver! dedi. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem): Cariyenin kendi sahibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış ettiklerini görmendir. buyurdu. Babam dedi ki: Bundan sonra o zât gitti. Ben hayli bir müddet bekledim durdum. Nihayet Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana: Ey Ömer! O sual soran zâtın kim olduğunu biliyor musun? dedi. Allah ve Rasûlü bilir. dedim. Gerçekten o Cibrîl'di. Size dininizi öğretmeye gelmiş.” buyurdular.

Senedde yer alan Ebû Hayseme Zuheyr b. Harb'ın künyesi İbn İştâl'dir, kendisi Nesâ ehlindedir, Cerîr b. Abdulhumejd, Huşeym, Sufyân b. 'Uyeyne gibi pek çok kimseden hadis rivâyet etmiştir, “sika” ve “sebt” olan Zuheyr b. Harb, Bağdat'ta 234 senesinde vefât etmiştir.⁴⁸³

Senedin râvîlerinden Vekî'nin künyesi, İbnu'l Cerrâh b. Melîh b. 'Adî İbnu'l Feres b. Süfyân İbnu'l Hâris b. 'Amr b. 'Ubeyd b. Ruâs b. Kilâb b. Rabî'â b. 'Âmir b. Sa'sa'a olup hicrî 196 senesinde haccetmiş 197 senesinde Muhammed b. Hârûn zamanında vefât etmiştir, “sika” bir râvi olup âlim ve güvenilir bir şahsiyettir, hadislerinin çoğu huccettir.⁴⁸⁴

Senedde yer alan diğer bir râvî Kehmes'in künyesi İbnu'l Hasen et-Temîmî Ebu'l Hasen el-Basrî olup “sika”dır ve beşinci tabakadandır.⁴⁸⁵ Abdullah b. Bureyde'nin künyesi ise İbnu'l Husayb el-Eslemî'dir.⁴⁸⁶ Yahyâ b. Ya'mer'in künyesi el-Leysî'dir,

⁴⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 354.

⁴⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VI, s. 394.

⁴⁸⁵ Mübârekpürî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. VII, s. 287.

⁴⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 221.

kendisi Benî Kinâne'dendir, Merv kadılığı görevinde bulunan Yahyâ b. Ya'mer âlim ve "sika" bir zâttır.⁴⁸⁷

Şuayb el-Arnaût hadisin isnâdının Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre "sahîh" olduğunu belirtmiştir. Tirmizî ise "hasen sahîh" hükmünü vermiştir ve hadisin Abdullah b. Ömer'den değil, babası Ömer b. el-Hattâb'dan rivâyet edildiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁸

٦٢ - عن ابن عباس قال: قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلوفد: "أَتَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ

وَحَدَهُ؟ فَقَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: "شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامُ

الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصِيَامُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمْسَ"⁴⁸⁹

Abdullah b. Abbâs'tan rivâyete göre Rasûlullah kendisine gönderilen bir heyete "Bilir misiniz tek bir Allah'a imân etmek ne demektir?" diye sordu, onlar da "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve ganimetten beşte birini vermektir."

Ehl-i Sünnet İslâm'ın kalben tasdik olmadığını, amellerden ibâret olduğunu savunan muarızlara karşı amellerin, İslâm'ın kendisi değil, ancak İslâm'ın alâmet ve semereleri olduğunu ifâde ederek zikredilen hadisi örnek göstermiştir.⁴⁹⁰

Hadisi Buhârî ve Müslim bazı lafızların ziyâdesiyle Abdullah b. Abbas'tan farklı senedlerle nakletmişlerdir.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 368.

⁴⁸⁸ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l Ahvezî*, c. VII, s. 287.

⁴⁸⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 88.

⁴⁹⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 277.

⁴⁹¹ Müslim, *İmân*, 23.

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، قَالَ: كُنْتُ أَقْعُدُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ يُجْلِسُنِي عَلَى سَرِيرِهِ فَقَالَ: أَقِمْ عِنْدِي حَتَّى أَجْعَلَ لَكَ سَهْمًا مِنْ مَالِي فَأَقَمْتُ مَعَهُ شَهْرَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوْا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ الْقَوْمُ؟ - أَوْ مِنَ الْوَفْدِ؟" - قَالَوا: رَبِيعَةُ. قَالَ: "مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ، أَوْ بِالْوَفْدِ، غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَدَامَى"، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيكَ إِلَّا فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارٍ مُضَرٍّ، فَمَرْنَا بِأَمْرِ فَصَلِّ، نُخْبِرُ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا، وَنَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ، وَسَأَلُوهُ عَنِ الْأَشْرِيَّةِ: فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ، وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ، أَمَرَهُمْ: بِالْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَحَدَهُ، قَالَ: "أَتَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَحَدَهُ" قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: "شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصِيَامُ رَمَضَانَ، وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمْسَ" وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنِ الْحَنْتَمِ وَالذُّبَاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْمُرَقَّتِ، "وَرُبَّمَا قَالَ: "الْمُقِيرِ" وَقَالَ: "احْفَظُوهُمْ وَأَخْبِرُوا بَيْنَ مَنْ وَرَاءَكُمْ"⁴⁹²

(Buhârî) > Ali b. el-Ca'd hadisi > Şu'be > Ebû Cemre > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah

Ebû Cemre şöyle anlatıyor: “Ben İbn Abbâs’la oturuyordum; İbn Abbâs beni kendi döşeginin üzerine oturturdu. Bana: Benim yanımda kal, sana kendi malımdan bir hisse ayırayım, dedi. Bunun üzerine ben onunla iki ay kaldım. Sonra İbn Abbâs şöyle dedi: Abdu'l-Kays heyeti Peygamber'in yanına geldikleri zaman, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem): “Sizler kimlersiniz, veya: Nerenin heyetisiniz? diye sordu. Onlar: “Biz Rabîa kabîlesindeniz, dediler. “Hoş geldiniz, Allah sizleri

⁴⁹² Buhârî, İmân, 38.

utandırmasın, pişman etmesin, buyurdu. Bunun üzerine: “Ey Rasûlallah, biz sana yalnız haram ayda gelebiliriz. Seninle aramızda kâfir olan Mudar kabilelerinden şu topluluk vardır. O hâlde bize kestirme bir şey emret de geride kalanlarımıza haber verelim; o sebeble de cennete girelim, dediler. Peygamber'e içkileri de sordular.

Peygamber onlara dört şey emretti, dört şeyden de nehy etti. Onlara yalnız Allah'a imân ile emrettikten sonra: “Yalnız Allah'a imân etmek ne demektir, bilir misiniz? diye sordu. Onlar: “Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Peygamber: “Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı eda etmek, ramazân orucunu tutmak ve ganimetin beşte birini vermenizdir” buyurdu. Keza onları dört şeyden, yâni hantem, dubbâ', nakîr, müzeffet denilen kaplara hurma yahut üzüm sırası koymaktan nehyetti. İbn Abbâs'ın müzeffet yerine mukayyar dediği de rivâyet edilmiştir. Bunun ardından Rasûlüllah o heyet ferdlerine: “ Bu emrettiklerimi iyice belleğiniz ve bunları arkanızda bıraktığınız kimselere haber veriniz” buyurdu.

Hadis rubâî isnadlıdır. Râvîlerin ilki Ali b. Ca'd'ın künyesi Ebu'l-Hasen Alî b. el-Ca'd b. 'Ubeyd el-Cevherî el-Hâşimî olup Bağdat kadılığı görevinde bulunmuştur, 136 senesinde doğmuş 230 senesinde vefât etmiştir, Bağdat'ta bulunan Bâb-ı Harb mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁹³ Râvîlerin ikincisi Şu'be'nin künyesi ise İbnu'l Haccâc b. Verd el-Ezdî'dir, “sika” ve “sebt” bir kimse olup hadisleri huccettir.⁴⁹⁴

Râvîlerin üçüncüsü Ebû Cemre'nin künyesi Nasr b. Ümrân b. 'İsâm olup İbn Abbâs ve İbn Ömer gibi pek çok sahâbîden hadis işitmiş, kendisinden de pek çok tâbî' hadis rivâyetinde bulunmuştur, Nîşâbûr'da ikâmet etmiş daha sonra Merv, oradan da Serahs'a geçmiş ve burada 128 senesinde vefât etmiştir, “sika” bir râvî olduğu konusunda ittifâk edilmiştir. Râvîlerin dördüncü ve sonuncusu olan Abdullah b. Abbâs'ın künyesi de İbn 'Abdulmuttalib'dir.

⁴⁹³ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c.I, s. 303-304.

⁴⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 280.

Hadisin isnâdına gelince tahdîs, ihbâr ve ‘an‘ane sigaları bulunmaktadır, ayrıca hadis metninde Şu‘be için ihbâr sigası kullanılmışsa da (أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ) birçok nüshada Şu‘be için tahdîs sigası (حَدَّثَنَا شُعْبَةُ) yer almaktadır.

Bu hadisi Buhârî “İlim”, “Zekât”, “Tevhid”, “Salât”, “Edeb” ve “Menâkıbu Kureyş” bölümlerinde; Müslim “İmân” ve “Eşribe” bölümlerinde; Ebû Dâvûd “Eşribe” ve “Sünnet” bölümlerinde; Tirmizî “Siyer” ve “İmân” bölümlerinde; Nesâî “İlim”, “İmân”, “Eşribe” ve “Salât” bölümlerinde nakletmiştir.

Tirmizî hadise “hasen sahîh” hükmünü vermiştir.⁴⁹⁵

٦٣ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ

شُعْبَةً أَعْلَاهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَ أَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ"⁴⁹⁶

Ebû Hureyre’den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*İmân, yetmiş küsür şubedir. Bunların en üst mertebesi la ilahe illellah demektir. En aşağı mertebesi de yoldan eziyet veren şeyi kaldırmaktır.*”

Ehl-i Sünnet amellerin İslâm’ın kendisi değil, ancak İslâm’ın alâmet ve semereleri olduğunu savunarak zikredilen hadisi örnek göstermiştir.⁴⁹⁷

Hadisi Buhârî farklı lafızlarla Ebû Hureyre’den naklederken, Müslim benzer lafızlarla nakletmiştir.⁴⁹⁸

Buhârî’deki sened ve metin şu şekildedir:

⁴⁹⁵ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c.I, s. 303-304.

⁴⁹⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 88.

⁴⁹⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 277.

⁴⁹⁸ Müslim, *İmân*, 58.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَعْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ،
عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
قَالَ: "الإيمان بضغ وسئون شعبة، والحياء شعبة من الإيمان" ⁴⁹⁹

(Buhârî) > Abdullah b. Muhammed el-Cu‘fî > Ebû ‘Amir el-‘Akadî > Süleymân b. Bilâl > Abdullah b. Dînâr > Ebû Sâlih > Ebû Hureyre > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Îmân altmıştan fazla şu'bedir. Hayâ da îmândan bir şu'bedir*”

İsnâdı sūdâsîdir. Râvîlerin ilki Abdullah b. Muhammed el-Cu‘fî'nin künyesi Ebû Ca‘fer Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ca‘fer b. el-Yemân b. Ahnes b. Huneys el-Cu‘fî el-Buhârî el-Müsnedî olup Vekî‘ den hadis işitmiş, kendisinden de Zühî gibi birçok hadis hâfızı rivâyette bulunmuştur, 229 senesinde vefât etmiştir.

Râvîlerin ikincisi Ebû Âmir el-‘Akadî'nin künyesi Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr b. Kays el-‘Akadî el-Basrî olup Enes b. Mâlik'ten hadis işitmiş, kendisinden de Ahmed b. Hanbel gibi birçok âlim ve muhaddis hadis rivâyetinde bulunmuştur, Hadis hâfızları Ebû ‘Âmir'in “sika” olduğu konusunda ittifâk etmişlerdir, 204 yahut 205 senesinde vefât etmiştir.

Râvîlerin üçüncüsü Süleymân b. Bilâl'in künyesi de Ebû Eyyûb Süleymân b. Bilâl el-Kureşî et-Teymî el-Medenî olup Abdullah b. Dînâr ve Tâbiîn'in çoğundan hadis rivâyet etmiş, kendisinden de Abdullah b. el-Mübârek gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır, Medine'de fetva verir aynı zamanda şehrin arazi vergilerini (harac) toplardı, 172 senesinde Medine'de vefât etti.

Râvîlerin dördüncüsü Abdullah b. Dînâr'ın künyesi Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Dînâr el-Kureşî el-‘Adevî el-Medenî olup ‘Amr b. Dînâr'ın kardeşidir, İbn Ömer gibi pek çok şahsiyetten hadis işitmiş, kendisinden de oğlu Abdurrahmân ve başka kimseler hadis rivâyetinde bulunmuştur, ittifâkla “sika”dır, 127 senesinde vefât etmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ Buhârî, İmân, 2.

⁵⁰⁰ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. I, s. 123.

Râvîlerin beşincisi Ebû Sâlih'in künyesi de Ebû Sâlih Zekvân es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî olup Kûfe'ye zeytinyağı ve tereyağı götürüp sattığı için "Zeyyât" ve "Semmân" lakaplarıyla anılmıştır, Sahâbe ve Tâbiîn'den hadis işitmiş, kendisinden de 'Atâ gibi pek çok tâbiî' hadis rivâyet etmiştir, Ebû Sâlih'ten A'meş, bin hadis naklederken Abdullah, Sâlih ve Süheyl'de ondan, bu sayıya yakın hadis nakletmişlerdir, ittifakla "sika"dır, Medine'de 101 senesinde vefât etmiştir.

Râvîlerin altıncısı ise Ebû Hureyre'dir, Ezdî, Devsî, Yemânî ve Medenî olup en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Enes, Câbir ve İbn Abbâs gibi Sahâbe ve Tâbiîn'den 800'den fazla kişi ondan hadis nakletmiştir. Ebû Hureyre 58 (678) yılında yetmiş sekiz yaşlarında iken vefât etmiştir, ancak 57 (677) veya 59 (679) yılında öldüğü de söylenmektedir. Cennetü'l-bakî'a defnedilmiştir.

Senedde yer alan el-'Akadî ve el-Müsnedî dışında diğer râvîlerin hepsi Medenî'dir, el-'Akadî ise Basrî'dir.⁵⁰¹

Hadisi ayrıca Ebû Dâvûd ve İbn Mâce "Sünnet" bölümünde; Nesâî ve Tirmizî "İmân" bölümünde nakletmiştir.

Tirmizî hadise "hasen sahîh" hükmünü vermiştir.⁵⁰²

٤٦ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَ

الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ"⁵⁰³

Bazı Eş'arîler son nefeste "ben inşallah müminim" demenin sahîh olduğunu savunmuştur. Hatta onlara göre sa'îd, hayatı boyunca küfür üzere yaşasa bile imân üzere ölen kimsedir. Şakî de, hayatı boyunca tasdîk ve itaat üzere yaşasa bile son

⁵⁰¹ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. I, s. 124.

⁵⁰² Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. I, s. 125.

⁵⁰³ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 89.

nefesinde küfür üzere ölen kimsedir. Ayrıca Eş‘arîler bu görüşlerine delil olarak da zikredilen hadisi örnek vermişlerdir. Ancak Teftâzânî Eş‘arîler’in görüşünün bätül olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁴

Nitekim Teftâzânî Eş‘arîler’in görüşlerine cevâben şunları söylemiştir: Sa‘îd imândan sonra irtidât ederek şakî, şakî de küfürden sonra imân ederek sa‘îd olabilir. Buradaki değişim is‘âd (saadeti yaratmak) ve işkâ‘da (şekâveti yaratmak) değil saadet ve şekâvettedir. Zira yaratmak/tekvîn Allah’ın bir sıfatıdır, Allah’ın zâtında ve sıfatlarında bir değişiklik olamaz. Yani kadîm hâdise mahal olamaz.⁵⁰⁵

Hadisi Heysemî *Keşfü’l Estâr* isimli eserinde, Bezzâr aracılığıyla, Ebû Hureyre’den aynı lafızlarla nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ، ثنا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِهَا"⁵⁰⁶

Bize hadisi (Heysemî) > Muhammed b. el-Müsennâ > Abdurrahmân b. el-Mübârek > Hammâd > Hişâm > Muhammed > Ebû Hureyre > Rasûlullah şöyle buyurdu: “Sa‘îd kimse annesinin karnında sa‘îd olandır. Şakî kimse de yine annesinin karnında şakî olandır.”

Bezzâr, Hişâm’dan Hammâd’ın, Hammâd’dan da Abdurrahmân’ın nakli dışında bu hadisin başka bir tarîkinin bilinmediğini söylemiştir.⁵⁰⁷

Süyûtî hadisin senedine “sahîh” hükmünü vermiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 278.

⁵⁰⁵ Teftâzânî, *Şerhu’l Akâid*, s. 279; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 175; Sadiker, *Ebû Şekûr es-Sâlimî’nin Kelam Anlayışı*, s. 232-238.

⁵⁰⁶ Heysemî, *Keşfü’l Estâr*, c. III, s. 23.

⁵⁰⁷ Heysemî, *Keşfü’l Estâr*, c. III, s. 23.

2.4.3. Bilginin Kaynakları

Peygamber'in ağızından bizzat işitilen, tevâtürle nakledilen veya başka bir şekilde Peygambere âdiyeti kesin olarak bilinen bir haberle sâbit olan bilginin, kesinlik arz etmesine ancak haberin içeriğinin gerçeği ne kadar yansıttığının istidlâlî olmasına örnek olması bakımından müellif eserinde bu hadise yer vermiştir.⁵⁰⁹

٦٥- عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: " البَيِّنَةُ عَلَى المدعي و اليمينُ

علي من أنكر" ⁵¹⁰

İbn Abbâs'tan (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Beyyine davacı üzerine, yemin de davalı üzerinedir.*”

Eş-Şâfî (ö. 204/820) *el-Ümm* isimli eserinde bu hadisi İbn Abbâs'tan “sahîh” bir senedle rivâyet ederken Tirmizî ve Dârekutnî Amr b. Şuayb'ın dedesinden “zayıf” bir senedle nakletmiştir. Ancak bu hadisin aslını Buhârî ve Müslim İbn Abbâs'tan farklı senedlerle ve farklı lafızlarla nakletmişlerdir.⁵¹¹ Bu hadis “muttefekun aleyh”tir.⁵¹²

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ نَصْرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، أَنَّ
امْرَأَتَيْنِ، كَانَتَا تَخْرُجَانِ فِي بَيْتِ أَوْ فِي الْحُجْرَةِ، فَخَرَجَتْ إِحْدَاهُمَا وَقَدْ أُنْفَذَ بِإِشْفَى فِي كَفِّهَا، فَادَّعَتْ

⁵⁰⁸ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 61.

⁵⁰⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 83-84; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 49; Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *a.g.e.*, s. 45-49. Bu mesele hakkındaki çalışmalar için bkz. Ahmet Özalp, “Din Eğitimi Bağlamında İnsanın Kutsalla İlişkisinin Araçları Olarak İslam Düşüncesinde Bilginin Kaynakları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı: 24, 2020, s. 49-55; Bekir Tatlı, “Çağmı Aşan Bir Bilge: Haber-i Rasûl ve Beş Gayb Meselesine Yaklaşımı Bağlamında İmam Mâtürîdî”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâtürîdîlik- 05-07 Mayıs 2017*, c. I, Kastamonu 2017, s. 86-87.

⁵¹⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 18.

⁵¹¹ Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 49.

⁵¹² Müslim, Akziye, 1.

عَلَى الْأُخْرَى، فَرَفَعَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لَذَهَبَ دِمَاءُ قَوْمٍ وَأَمْوَاهُمْ، ذَكَرُوهَا بِاللَّهِ وَأَقْرَأُوا عَلَيْهَا: {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتُرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ} 513 فَذَكَرُوهَا فَاعْتَرَفَتْ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ" 514

(Buhârî) > Nasr b. Ali b. Nasr > Abdullah b. Dâvûd > İbn Cureyc > İbn Ebû Muleyke > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah

Abdullah b. Ebû Muleyke şöyle dedi: “İki kadın bir ev içinde yahut bir hücrede deri dikerlerdi. Bunlardan birisi avucuna iğne batırılmış olarak dışarı çıktı ve öbür kadın aleyhine da’vâ etti. Kadınların bu da’vâsı İbn Abbâs’a arz olundu. İbn Abbâs: Rasûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem): ‘Eğer insanlara yalnız da’vâlarıyla (delilsiz, şâhidsiz) istedikleri şeyler verilecek olsaydı, kavmin malları ve kanları zayi’ olup giderdi’ buyurdu. Aleyhine da’vâ edilen kadına, Allah adına yalan yere yemîn etmenin fenalığını hatırlatınız ve şu âyeti de kendisine okuyunuz, dedi: ‘Allah’ın ahdini ve yeminlerini az bir paraya değişenler, işte bunlar için âhirette hiçbir nasîb yoktur...(Âl-i İmrân: 77)’ İbn Abbâs’ın bu emri üzerine oradakiler da’vâlı kadına bunları hatırlattılar. Bunun üzerine da’vâlı kadın suçunu i’tirâf etti. İbn Abbâs da’vâcı kadına da: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): "Yemîn da’vâhya düşer" buyurdu, dedi"

Senedde yer alan Nasr’ın künyesi İbn Ali b. Nasr el-Cehdamî’dir.⁵¹⁵ Abdullah b. Dâvûd’un künyesi İbn ‘Âmir el-Hemdânî olup Ashâb-ı Ebû Hanîfe’ dendir, “sika” bir râvî ve zühd sâhibi bir kimsedir, Abdullah b. Hârûn zamanında 213 senesinde vefât etmiştir.⁵¹⁶ İbn Cureyc’in künyesi ise Abdülmelik b. Abdulazîz olup hicrî 80

⁵¹³ Âl-i İmrân 3/77.

⁵¹⁴ Buhârî, Tefsîru’l Kur’ân, 60.

⁵¹⁵ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü’l Kârî*, c. XVIII, s. 141.

⁵¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l Kübrâ*, c. VII, s. 295; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü’l Kârî*, c. XVIII, s. 141.

senesinde doğmuştur.⁵¹⁷ İbn Ebû Muleyke'nin künyesi Abdullah b. 'Ubeydullah'tır.⁵¹⁸ Abdullah b. Abbâs'ın künyesi de İbn 'Abdulmuttalib'dir.⁵¹⁹

٦٦ - قوله في الإلهام⁵²⁰

İlhâm konusundaki hadis.

İlhâm duyular, akıl, haber-i sâdık gibi insanların geneli için bilgi aracı değildir. Ancak ferdi olarak ilhamla bilgi sâbit olur. Bu konuda rivâyet edilen hadisler de bulunmaktadır. Örnek olması bakımından eserde mezkûr hadise yer verilmiştir.⁵²¹

Buhârî hadisi Ebû Hureyre'den naklederken Müslim ve Tirmizî farklı senedlerle Hz. Âişe'den nakletmişlerdir.⁵²²

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَقَدْ كَانَ فِيمَا قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدِّثُونَ، فَإِنْ يَكُ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ، فَإِنَّهُ عُمَرُ" زَادَ زَكَرِيَاءُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَقَدْ كَانَ فِيْمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ رِجَالٌ، يُكَلِّمُونَ مِنْ

⁵¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 491.

⁵¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. V, s. 472; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVIII, s. 141.

⁵¹⁹ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. I, s. 303-304.

⁵²⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 21; Süyûtî, *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, s. 49-50.

⁵²¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 96. Bu konu hakkındaki çalışmalar için bkz. İbrahim Işıtan, "Ehli Sünnet Kalam Mezheplerinin Süfîlerin Keşf ve İlham Metodu Hakkındaki Görüşlerinin Kısa Bir Değerlendirilmesi Eş'ariyye Örneği", *V. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Eş'arîlik-04-06 Mayıs 2018*, Kastamonu 2018, s. 242-247; Ayşe Gültekin, "Rüyâ, Keşf ve İlhâma Dayalı Olarak Yapılan Yorumlar ve Günümüze Yansımaları", *Malatya İlahiyat Vakfı İlmi Araştırmalar Serisi*, c. I, Malatya 2017, s. 235-242; Latif Tokat, "Dini İstismara Açık Bilgi Kaynağı Olarak "Ayrıcalıklı Bilgi": Keşf, İlham ve Rüyâ -Felsefi Bir Anlaliz-", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sayı: 32, Çorum 2017, s. 390-393.

⁵²² Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 23; Tirmizî, *Menâkıb*, 18.

غَيْرَ أَنْ يَكُونُوا أَنْبِيَاءَ، فَإِنْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِي مِنْهُمْ أَحَدٌ فَعَمْرٌ" قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: "مِنْ

نَبِيِّ وَلَا مُحَدَّثٍ" ⁵²³

(Buhârî) > Yahyâ b. Kaz'a > İbrâhim b. Sa'd > Ebû Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Muhakkak sizden önce gelip geçen ümmetler içinde (Allah tarafından) kendilerine haber ilhâm olunan kimseler bulunurdu. Eğer ümmetim içinde de bunlardan bir kimse bulunursa, şüphesiz o da Ömer'dir." Zekeriyâ b. Ebû Zâide Sa'd'dan o da Ebû Seleme'den o da Ebû Hureyre'den olmak üzere şunu ziyâde etti: Ebû Hureyre (r.a) şöyle dedi: "Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *"And olsun İsrâîloğullarından sizden evvel gelip geçen insanlar içinde öyle kimseler vardı ki, onlar peygamberler (derecesinde) olmadıkları hâlde kendilerine haber ilhâm olunurdu. Eğer ümmetim içinde de bunlardan bir kimse bulunursa, o da Ömer'dir."* İbn Abbâs (r.a): *"Ne bir nebi, ne de muhaddes"* dedi.

Senedde yer alan İbrâhim b. Sa'd'ın künyesi İbn İbrâhim b. Abdurrahmân b. Avf, Ebû Seleme'nin künyesi ise İbn Abdurrahmân b. Avf'tır.⁵²⁴ Senedin diğer bir râvîsi Ebû Hureyre, Ezdî, Devsî, Yemânî ve Medenî olup en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Enes, Câbir ve İbn Abbâs gibi Sahâbe ve Tâbiîn'den 800'den fazla kişi ondan hadis nakletmiştir. Ebû Hureyre 58 (678) yılında yetmiş sekiz yaşlarında iken vefât etmiştir, ancak 57 (677) veya 59 (679) yılında öldüğü de söylenmektedir. Cennetü'l-bakî'a defnedilmiştir.⁵²⁵

Hadisi İbrâhim b. Sa'd'ın ashâbının hepsi, Abdullah b. Vehb hâriç, Abdülazîz b. Abdullah-İbrâhim b. Sa'd-Babası (Sa'd b. İbrâhim) -Ebû Seleme-Ebû Hureyre şeklindeki senedle Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Abdullah b Vehb onlara muhâlefet etmiş, senedin aslında İbrâhim b. Sa'd-Babası (Sa'd b. İbrâhim)-Ebû Seleme-Hz. Âişe şeklinde olduğunu söylemiştir. Ebu Mes'ûd ise bu konuda Abdullah b. Vehb'e kimsenin katılmadığını, hadisin, Hz. Âişe'den değil, Ebû

⁵²³ Buhârî, Ashâb, 6.

⁵²⁴ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVI, s. 198.

⁵²⁵ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. I, s. 124.

Hureyre'den nakledildiğinin bilindiğini, Ebû Hureyre tarîkiyle tanındığını söylemiştir. Muhammed b. 'Aclân, Sa'd b. İbrâhim-Ebû Seleme-Hz. Âişe tarîkini Müslim, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyet ettiğini söylemiştir. Ebû Mes'ûd ise bunun ancak Muhammed b. 'Aclân'dan nakledilen meşhûr bir rivâyet olabileceğini Ebû Seleme'nin hadisi hem Hz. Âişe'den hem de Ebû Hureyre'den işittiğini söylemiştir.⁵²⁶

Tirmizî hadise "hasen sahîh" hükmünü vermiştir.⁵²⁷

2.4.4. Müçtehid'in Hata Yapması ve İsâbet Etmesi

Müçtehid isâbet de eder, hata da eder. Zira Allah'ın içtihadî meselelerde önceden belirli bir hükmü vardır ve bu hükme işâret eden bir de zannî delîl bulunmaktadır. Eğer müçtehid bu delîli bulursa isâbet eder, bulamazsa da hata eder. Kapalı ve ulaşılmaması zor bir şey olduğu için müçtehid Allah nezdinde belirli olan bu hükmü bizzat bulmakla sorumlu değildir. Bu açıdan Allah nezdinde müçtehid mazur görülerek mükâfata lâyık görülmüştür.⁵²⁸ Buna göre hata eden müçtehidin günahkâr olmayacağı konusunda ihtilâf yoktur. Nitekim içtihadın hata ile sevâb arasında cereyân ettiğini bildiren hadisler bunun örneğidir.⁵²⁹

٦٧- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "إِنْ أَصَبْتَ فَلَكَ عَشْرُ حَسَنَاتٍ

و إِنْ أَخْطَأْتَ فَلَكَ حَسَنَةٌ" ⁵³⁰

Abdullah b. Amr'dan (r.a) rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Eğer isâbet edersen sana on sevâb, hata edersen bir sevâb."

⁵²⁶ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XVI, s. 198.

⁵²⁷ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. VI, s. 63.

⁵²⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 345; Zekiyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, trc. İbrahim Kâfî Dönmez, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017, s. 574-575.

⁵²⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 346.

⁵³⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 117.

Hadisi Hâkim en-Nîsâbûrî *el-Müstedrek* adlı eserinde Abdullah b. Amr'dan nakletmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الشَّيْخُ أَبُو بَكْرٍ بْنُ إِسْحَاقَ، أَنبَأَ مُحَمَّدُ بْنُ شَادَانَ الْجَوْهَرِيُّ، ثَنَا عَامِرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْأَنْبَارِيُّ،
ثَنَا فَرْجُ بْنُ فَضَالَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَجُلَيْنِ
اخْتَصَمَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِعَمْرٍو: "أَقْضِ بَيْنَهُمَا" فَقَالَ: "أَقْضِي بَيْنَهُمَا وَأَنْتَ
حَاضِرٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "نَعَمْ عَلَى أَنْكَ إِنْ أَصَبْتَ فَلَكَ عَشْرُ أُجُورٍ وَإِنْ اجْتَهَدْتَ فَأَخْطَأْتَ
فَلَكَ أَجْرٌ" 531

(Hâkim en-Nîsâbûrî) > Şeyh Ebû Bekir b. İshâk > Muhammed b. Şâzân el-Cevherî > ‘Amir b. İbrâhim el-Enbârî > Ferec b. Fezâle > Muhammed b. Abdul‘alâ > Babası > Abdullah b. Amr > Rasûlullah

Abdullah b. Amr'dan (r.a) rivâyete göre: *Tartışan iki adam Peygamberimize gelmiştir. Peygamberimiz de Abdullah b. Amr'a dönerek: "İkisi arasında sen hakem ol" buyurmuştur. Ancak Abdullah b. Amr: "Ey Allah'ın Rasûlü sen hazırsın, sen hakem ol" dedi. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v): "Eğer isâbet edersen sana on sevâb, içtihad edip arar, fakat sonunda hatâ edersen bir sevâb vardır, buyurmuştur.*

Hadisin isnâdı "sahîh" olmakla birlikte Buhârî ve Müslim hadisi bu şekliyle rivâyet etmemişlerdir. Ayrıca Zehebî senedde yer alan Ferec b. Fezâle'nin "zayıf" bir râvî olduğunu söylemiştir.⁵³²

٦٨ - عَنْ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "جَعَلَ لِلْمَصِيبِ

⁵³¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, c. IV, s. 88.

⁵³² Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, c. IV, s. 88.

أجرين و للمخطئ أجراً واحداً⁵³³

Amr. b. el-Âs'dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Îsâbet eden için iki sevâb, hata eden için bir sevâb vardır.*”

Hadisi farklı lafızlarla Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd Amr. b. el-Âs'dan nakletmiştir.⁵³⁴

Buhârî'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُزَيْدَ الْمُقْرِيُّ الْمَكِّيُّ، حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ،
عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي قَيْسٍ، مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، عَنْ
عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ
أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ"⁵³⁵

(Buhârî) > Abdullah b. Yezîd el-Mukriu el-Mekkî > Hayve b. Şurayh > Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd > Muhammed b. İbrâhim b. el-Hâris > Busr b. Sa'îd > Ebû Kays > Amr b. el-Âs > Rasûlullah şöyle buyurdu:

"*Bir hâkim hükmedeceği zaman ictihâd eder, yani hakkı arayıp hükmeder de sonra bu hükümde isâbet ederse, o hâkime iki ecir vardır. Eğer hâkim hükmedeceği zaman hakkı ictihâd edip arar, fakat sonunda hatâ ederse, bu hâkime de bir ecir vardır.*"

Konu ile ilgili bir başka rivâyet olan bu hadisin senedinde yer alan Hayve b. Şurayh'ın künyesi Ebû Yezîd et-Tucîbî olup Kinde kabilesindedir, "sika" olup Ebû Ca'fer zamanında vefât etmiştir.⁵³⁶ Muhammed b. İbrâhim b. el-Hâris'in nisbesi et-Teymî el-Medenî olup kendisi tâbiînden, babası ise sahâbedendir. Ebû Kays ise fukahâdan olup tabakât kitaplarında isminin Sa'd olduğu nakledilmektedir. Ancak

⁵³³ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 117.

⁵³⁴ Müslim, Akziye, 15; Ebû Dâvûd, Akziye, 2.

⁵³⁵ Buhârî, 'İtisâm, 21.

⁵³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 515.

Buhârî ise bu râvînin isminin bilinmediğini söyler.⁵³⁷ Amr b. el-Âs'ın künyesi ise İbn Vâil b. Hâşim b. Sa'îd b. Sehm'dir, Hz. Peygamber'in ashâbındandır, Zâtü's-Selâsil, Yermük ve Sıffin savaşlarında bulunmuştur, Mısır'ı fethetmiş ve yıllarca yönetmiştir, Mısır'da 43 senesinde vefât etmiştir.⁵³⁸

Münzirî bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin rivâyet ettiğini belirtir.⁵³⁹

Kaynaklarda hakkında olumsuz bir tenkit olmaması sebebiyle hadise "sahîh" hükmü verilmiştir.

2.4.5. Mest Üzerine Mesh

Seferde ve hizada mestler üzerine mesh câizdir. Konu ile ilgili hadisler, abdest âyeti üzerine ziyâde bir hüküm getirmiş ve abdestte, kişinin ayağında mesh olması hâlinde ayaklarla ilgili görev meshe çevrilmiştir. Hadisin âyet üzerine ziyâde hüküm getirebilmesi için en az meşhûr olması gerekir ki ilgili hadisler bu şartı taşımaktadır.⁵⁴⁰ Zikredilen hadisler de bu meseleye örnektir.

٦٩ - سئل علي بن أبي طالب رضي الله عنه عن المسح على الخفين فقال: "جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمَسَافِرِ، وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ"⁵⁴¹

Hiz. Ali (r.a) mestler üzerine meshle alakalı olarak kendisine yöneltilen bir soruya "*Allah Rasûlü yolcu için mestler üzerine meshin müddetini üç gün üç gece; mukîm için de bir gün bir gece olarak takdîr etmiştir*" diye cevap verdi.

Hadisi Müslim ve Nesâî Hiz. Ali'den aynı senedle naklederken İbn Mâce farklı bir senedle nakletmiştir.⁵⁴²

⁵³⁷ Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü'l Kârî*, c. XXV, s. 67.

⁵³⁸ İbn Sa'îd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, c. VII, s. 493.

⁵³⁹ Azîmâbâdî, *Avniü'l Ma'bûd*, c. IX, s. 354.

⁵⁴⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 323; Elhac Mehmed Zihni, *Nimet-i İslâm*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 2013, s. 81-87.

⁵⁴¹ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 109.

Müslim'deki sened ve metin şu şekildedir:

وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسِ الْمَلَائِيِّ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عَتَبَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِيٍّ، قَالَ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ أَسْأَلُهَا عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخَفَّيْنِ، فَقَالَتْ: عَلَيْكَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ، فَسَلْهُ فَإِنَّهُ كَانَ يُسَافِرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ: "جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمَسَافِرِ، وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ" قَالَ: وَكَانَ سُفْيَانُ، إِذَا ذَكَرَ عَمْرًا، أَثْنَى عَلَيْهِ⁵⁴³

(Müslim) > İshâk b. İbrâhim el-Hanzalî > Abdürrezzâk > es-Sevrî > ‘Amr b. Kays el-Mulâî > el-Hakem b. ‘Uteybe > el-Kâsim b. Muhaymıra > Şureyh b. Hâni > İbn Ebû Tâlib > Rasûlullah

Şureyh b. Hâni şöyle dedi: “*Mest üzerine mesh meselesini sormak için Hz. Âişe'ye geldim. Bana: “İbn Ebû Talib'e git de ona sor. Çünkü o Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte sefer ediyordu dedi. Bizde ona sorduk. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) “misafir için üç gün üç geceyi, mukîm içinde bir gün bir geceyi müddet tayin etti” dedi. Şureyh: “Süfyân Amr'ı andıkça onu medih ederdi” demiş.*

Kaynaklarda hadis hakkında olumsuz bir tenkit olmaması sebebiyle hadise “sahîh” hükmü verilmiştir.

۷۰- روى أبو بكر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: "أنه رخص للمسافر ثلاثة أيامٍ

وليلتين، وللمقيم يوماً وليلة إذا تطهر فليس حقيقه أن يمسه عليهما"⁵⁴⁴

⁵⁴² Nesâî, Kitâbu't-Tahâre, 38; İbn Mâce, Kitâbu't-Tahâre, 86.

⁵⁴³ Müslim, Kitâbu't-Tahâre, 85.

⁵⁴⁴ Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 109.

Hadisi İbn Hibbân *Sahîh*'inde Ebû Bekre'den rivâyet etmiştir.

Hadisin senedi ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا الْحَلِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بَنْتِ تَمِيمِ بْنِ الْمُنْتَصِرِ، بِوَاسِطَةِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ
الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ حَدَّثَنَا الْمُهَاجِرُ أَبُو مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَّهُ رَخِصَ لِلْمَسَافِرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ إِذَا تَطَهَّرَ وَلَبَسَ خَفِيَهُ

فَلِيَمْسَحَ عَلَيْهِمَا"⁵⁴⁵

(İbn Hibbân) > Halil b. Muhammed b. binti Temîm İbnu'l Muntasır > Muhammed İbnu'l Müsennâ > Abdulvehhâb es-Sekafî > el-Muhâcir Ebû Mahled > Abdurrahmân b. Ebû Bekre > Rasûlullah şöyle buyurdu:

"Rasûlullah, abdest alıp mestleri giydikten sonra yolcu için üç gün üç gece; mukim için de bir gün bir gece mestler üzerine meshetmesi için ruhsat vermiştir."

Konuyla ilgili başka bir örnek olan bu hadis hakkında Şuayb el-Arnaût'un değerlendirmeleri şu şekildedir: Hadisin isnadı "hasen"dir. el-Muhâcir Ebû Mahled, İbn Hibbân *es-Sikât*'ında zikretmiş, İbn Maîn "sâlih", es-Sâcî de (ö. 307/920) "sadûk" bir râvî olduğunu söylemiştir. Ancak Ebû Hâtim bu râvînin leyyinü'l hadîs olduğunu ifâde etmiştir.⁵⁴⁶ Ayrıca el-A'zamî de (1932-2017) Muhâcir b. Mahled'in leyyinü'l hadîs olduğunu söylemiştir. Bu hadisi İbn Huzeyme de (ö. 311/924) *es-Sahîh*'inde Ebû Bekre'den farklı bir senedle zikretmiştir.⁵⁴⁷

2.4.6 Nebîz Meselesi

Hurma nebîzini haram olarak görmeyiz. Bu, hurmaların (veya kuru üzümün) suya atılıp topraktan yapılan testi içerisinde bir müddet bekletilerek mayhoşlaşmasıyla

⁵⁴⁵ İbn Hibbân, *Sahîh*, 1. Baskı, c. IV, s. 153-154.

⁵⁴⁶ İbn Hibbân, *Sahîh*, 1. Baskı, c. IV, s. 154.

⁵⁴⁷ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbûrî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l İslâmî, Beyrut [t.y], c. I, s. 96.

elde edilir. Araplar bunu kuru üzümle de yaparlar. Hurma nebîzi hakkındaki bu mesele, içkinin haram kılındığı ilk zamanlarda buna da yasak getirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü o zamanlarda testiler şarap üretimi için kullanılmaktaydı. İçki yasağı tamâmen yerleştikten sonra hurma nebîzi hakkındaki bu yasaklama hükmü nesholundu. Hurma nebîzinin haram olmaması Ehl-i Sünnet'in ilkelerindedir. Ancak hurma testi içinde uzun müddet bekletilip sarhoş edici hâle gelirse durum değişir. Bu durumda azı da çoğu da haramdır ve bu hükmü Ehl-i Sünnet ulemâsının çoğunluğu benimser.⁵⁴⁸

٧١ - حديث أنه نهي عن النبيذ ثم نسخ.⁵⁴⁹

Hurma nebîzinin önce yasaklanması daha sonra bu hükmün nesholunması hakkındaki hadis.

Hadisi Müslim İbn Bureyde'den rivâyet etmiştir.

Müslim'deki sened ve metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، - وَاللَّفْظُ لِأَبِي بَكْرٍ
وَ ابْنِ نُمَيْرٍ - قَالُوا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ وَهُوَ ضِرَارُ بْنُ مَرَّةَ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ،
عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ
فَرُزُّوْهَا، وَنَهَيْتُكُمْ عَنْ حُومِ الْأَصْحَابِ فَوْقَ ثَلَاثِ، فَأَمْسِكُوا مَا بَدَا لَكُمْ، وَنَهَيْتُكُمْ عَنِ النَّبِيدِ إِلَّا
فِي سِقَاءٍ، فَاشْرَبُوا فِي الْأَسْقِيَةِ كُلِّهَا، وَلَا تَشْرَبُوا مُسْكِرًا"⁵⁵⁰

(Müslim) > Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve > Muhammed b. Abdullah b. Numeyr > Muhammed b. el-Müsennâ > İbn Bureyde > Babası > Rasûlullah şöyle buyurdu:

“Ben, sizi kabirleri ziyâretten menetmiştim, artık onları ziyâret edin. Kurban etlerini üç günden fazla tutmaktan da menetmiştim, onları da münâsip gördüğünüz

⁵⁴⁸ Teftâzânî, Şerhu'l Akâid, s. 325.

⁵⁴⁹ Süyûtî, Tahricu Ehâdisi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî, s. 70.

⁵⁵⁰ Müslim, Cenâiz, 106.

zamana kadar tutun. Deri kaplar dışında bütün kaplara hurma şırası koymanızı dahî yasak etmişim; bundan böyle bütün kaplardan şıra içebilirsiniz. Yalnız sarhoşluk veren içkileri içmeyin” buyurdular.

2.5. Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Bakımından Değerlendirilmesi

Teftâzânî'nin *Şerhu'l Akâid*'inden toplam 71 tane hadis tahrîc edilmiştir. Ancak bu hadisler, Kelâm ilminin çeşitli meseleleriyle ilgili olup, farklı konulara kaynaklık ettikleri için, İlâhiyyât, Nübüvvât, Fıkhî Meseleler gibi başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Bunun yanında bu hadislerin bazıları sahîh vasfını taşımamakta ve temel kaynaklarda bulunmamaktadır. Bu sebepler dolayısıyla önce hadisler yer aldıkları bölüm içerisinde sıhhat ve kaynak değerlendirmesine tâbî tutulacak, sonrasında ise bu değerlendirme (ekler kısmında) tablolar hâlinde sunulacaktır.

İlâhiyyât bahsindeki hadisler: Bu bölümde 8 hadis yer almaktadır. Bu sekiz hadisten 2'si farklı kaynaklarda 6'sı ise Kütüb-i Tis'a'da yer almaktadır. Farklı kaynaktan yer alan iki hadisin biri “mevzû” veya “metrûk” diğeri ise “mürsel”dir. Kütüb-i Tis'a'da yer alan 6 rivâyetten Tirmizî 2'sine “sahîh”, diğeri 2 hadisten birine “hasen garîb” birine ise “hasen sahîh” hükmünü vermiştir. Süyûtî 2'sine “sahîh” 1'ine “zayıf” hükmünü vermiştir. Şu'ayb el-Arnaût ise yalnızca 2 hadise “sahîh” hükmünü vermiştir.

Nübüvvât bahsindeki hadisler: Bu kısımda 22 hadis bulunmaktadır. Bu yirmi iki hadisin 15'i diğeri kaynaklarda 7'si ise Kütüb-i Tis'a'da yer almaktadır. Bu 22 hadisten 1'inin hükmü bulunamamıştır. Kalan 21 hadisin 7'si “sahîh”, 2'si “hasen”, 4'ü “zayıf”, 2'si “munkatı”, 1'i “garîb”, 2'si “hasen sahîh”, 1'i “hasen” veya “sahîh”, 1'i “hasen sahîh” veya “sahîh”tir.

Sem'ıyyât bahsindeki hadisler: Bu bölümde 28 hadis bulunmaktadır. Bu yirmi sekiz hadisin 8'i diğeri kaynaklarda 20'si de Kütüb-i Tis'a'da yer almaktadır. Bu yirmi sekiz hadisten 1'inin hükmü bulunamamıştır. 27 hadisin 11'i “sahîh”, 4'ü “hasen”, 1'i “zayıf”, 1'i “munkatı”, 2'si “hasen garîb”, 1'i “hasen garîb” veya “sahîh”, 1'i “mahfûz mürsel”, 1'i “garîb” veya “zayıf”, 1'i “hasen sahîh garîb”, 1'i “garîb”, 2'si “mevzu”dur.

Kelâm İlmiyle İrtibatlı Diğer Meseleler bahsindeki hadisler: Bu kısımda 13 hadis yer almaktadır. Bu 13 hadisin 8'i Kütüb-i Tis'a'da, 2'si hem diğer kaynaklarda hem Kütüb-i Tis'a'da, 3'ü ise yalnızca diğer kaynaklarda yer almaktadır. 13 hadisin 7'si "sahîh", 2'si "hasen", 3'ü "hasen sahîh", 1'i ise "hasen sahîh" veya "sahîh"tir.

SONUÇ

Aslı kaynaklarda hangi hadisin bulunup, hangi hadisin bulunmadığını belirlemek gayesiyle, tahrîc çalışmalarının yapılması büyük önem taşımaktadır. Zira hadis külliyyâtı incelendiğinde bazı hadisler sahîh iken bazıları hasen, hasen sahîh, hasen garîb, zayıf yahut mevzû'dur. Bu sebeplerle Ulûhiyyet, Nübüvvet gibi kelâmın temel konuları ile ilgili Mâtürîdî ve Eş'arî mezheplerinin fikirlerinin sentez olarak yer aldığı *Şerhu'l Akâid*'deki hadislerin, aslı kaynaklardan istifâde edilerek, sıhhat hükümlerinin tespiti, hem kelâm ilmi hem de hadis ilmi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Bu nedenlerle bu çalışmada da bir Kelâm eseri olarak Sadeddîn Teftâzânî tarafından kaleme alınan *Şerhu'l Akâid*'deki rivâyetlerin değeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Sadeddîn Teftâzânî'nin hayatı, âilesi, hocaları, talebeleri, eserleri ve ilmî kişiliği hakkında bilgiler verildikten sonra *Şerhu'l Akâid* tanıtılmış, üzerine kaleme alınan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş ve bu eserin önemi üzerinde durulmuştur. Sonrasında *Şerhu'l Akâid* üzerine kaleme alınan tahrîc çalışmaları hakkında bilgi verilerek eserler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında ise *Şerhu'l Akâid*'de yer alan 71 hadis konularına ayrılarak tahrîc edilmiştir. Bu 71 hadis gerek kaynak bakımından gerekse sıhhat bakımından incelenerek önce temel kaynaklardaki veya diğer kaynaklardaki yerlerine işâret edilmiş sonrasında ise hadis âlimlerinin bu hadisler hakkında verdikleri sıhhat hükümleri kaydedilmeye çalışılmıştır. Sonrasında da rivâyetler hakkındaki bu bilgiler değerlendirilerek tablolar hâlinde sunulmuştur.

Gerek muhtevâ, gerek yapılan değerlendirmeler ve gerekse tablolar incelendiğinde mütekellimlerin ve muhaddislerin rivâyet kullanma biçiminin birbirinden farklı olduğu göze çarpmaktadır. Zira mütekellim Teftâzânî'nin söz konusu Kelâm eserinde sahîh hadislerin yanında hasen, hasen sahîh, garîb ve zayıf rivâyetlere de yer verdiği görülmektedir. Bu durumda Teftâzânî'nin sahîh hadis bulamadığı konularda hasen, zayıf ve diğer rivâyet türlerine de başvurduğu sonucuna

ulaşılmaktadır. Ayrıca Tefâtânî, muhaddisler gibi rivâyetlerde tam sened zikretmemiş, yalnızca sahâbe râvîsine yahut hadisi rivâyet eden müellife (Buhârî-Müslim gibi) yer vermiştir. Bunun yanında senedlerdeki râvîlerle ilgili cerh-ta'dîl yorumlarına ve hadislerin sıhhat dereceleriyle ilgili bilgilere de yer vermemiştir. Çünkü *Şerhu'l Akâid* hadis değil bir Kelâm eseridir. Ancak yöntem farklılığı sebebiyle de Hadis ve Kelâm ilimlerini birbirinden ayrı görmek de doğru değildir. Zira her iki ilminde çıkış noktası Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'tir. Her iki ilminde kaynağı ve delili Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'tir.

Son olarak *Şerhu'l Akâid* gibi başka akâid ve kelâm eserlerinde de hasen, garîb, zayıf vs. gibi rivâyet türlerinin kullanılmış olabileceği ihtimâli yüksektir. Bu durumda bu eserlerde de yer verilen hadislerin niceliksel olarak dağılımını ve oranlarını gösteren başka çalışmaların da yapılması ve sürdürülmesi literatür açısından çok faydalı olacaktır.

EKLER

Tablo-1 : Şerhu'l Akâid'de Yer Alan Hadisler ve Hükümleri

Hadis-in Numarası	Bölümü	Kütüb-i Tis'a'da Yer Alması	Diğer Kaynaklarda Yer Alması	Kaynaklarda Bulunmaması	Tirmizî'nin Hükümü	Süyûtî'nin Hükümü	Şu'ayb el-Arnaût'un Hükümü	Diğer Âlimle-rin Hükümü	Hükümün Bulunmaması
1	İlâhiyyât	-	√	-	-	Mevzû'	-	İbnü'l Cevzî: Mevzû' Dârekutnî: Metrûk	-
2	İlâhiyyât	√	-	-	-	-	-	Mübârekpûrî: Hasen Sahîh	-
3	İlâhiyyât	√	-	-	Hasen Garîb	-	-	-	-
4	İlâhiyyât	√	-	-	Hasen Sahîh	-	-	-	-
5	İlâhiyyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
6	İlâhiyyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
7	İlâhiyyât	√	-	-	-	Zayıf	-	-	-
8	İlâhiyyât	-	√	-	-	-	-	Beyhâkî: Mürsel	-
9	Nübüvvât	-	√	-	-	-	Sahîh	İbn Kesîr: Sahîh	-
10	Nübüvvât	-	√	-	-	-	-	El-Keşmîrî: Hasen	-
11	Nübüvvât	-	√	-	-	-	Zayıf	-	-
12	Nübüvvât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
13	Nübüvvât	-	√	-	-	Munkatî'	-	-	-
14	Nübüvvât	-	√	-	Zayıf	Zayıf	Zayıf	Zayıf	-
15	Nübüvvât	-	√	-	Hasen Sahîh	-	-	-	-
16	Nübüvvât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-

Hadis-in Numarası	Bölümü	Kütüb-i Tis'a'da Yer Alması	Diğer Kaynaklarda Yer Alması	Kaynaklarda Bulunmaması	Tirmizî'nin Hükümü	Süyûtî'nin Hükümü	Şu'ayb el-Arnaût'un Hükümü	Diğer Âlimle-rin Hükümü	Hükümünün Bulunmaması
17	Nübüvvât	-	√	-	-	Hasen	-	-	-
18	Nübüvvât	-	√	-	-	Munkatı'	-	-	-
19	Nübüvvât	-	√	-	-	Sahîh	-	-	-
20	Nübüvvât	-	√	-	-	-	-	-	√
21	Nübüvvât	√	-	-	Hasen	Sahîh	-	-	-
22	Nübüvvât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
23	Nübüvvât	-	√	-	-	-	-	Ebû Nuaym : Garîb	-
24	Nübüvvât	-	√	-	-	Zayıf	-	-	-
25	Nübüvvât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
26	Nübüvvât	-	√	-	-	-	-	-	√
27	Nübüvvât	-	√	-	-	-	Zayıf	-	-
28	Nübüvvât	√	-	-	Hasen Sahîh	Sahîh	-	-	-
29	Nübüvvât	-	√	-	-	-	-	Hâkim en-Nisâbü - rî ve Zehebî: Sahîh	-
30	Nübüvvât	√	-	-	Hasen Sahîh	-	-	-	-
31	Sem'ıyyât	-	√	-	-	Hasen	-	-	-
32	Sem'ıyyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
33	Sem'ıyyât	-	√	-	-	Hasen	-	İbn Hacer: Hasen	-
34	Sem'ıyyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
35	Sem'ıyyât	-	√	-	-	Hasen	-	-	-
36	Sem'ıyyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
37	Sem'ıyyât	-	√	-	-	Zayıf	-	-	-
38	Sem'ıyyât	√	-	-	Hasen Sahîh Garîb	-	-	-	-

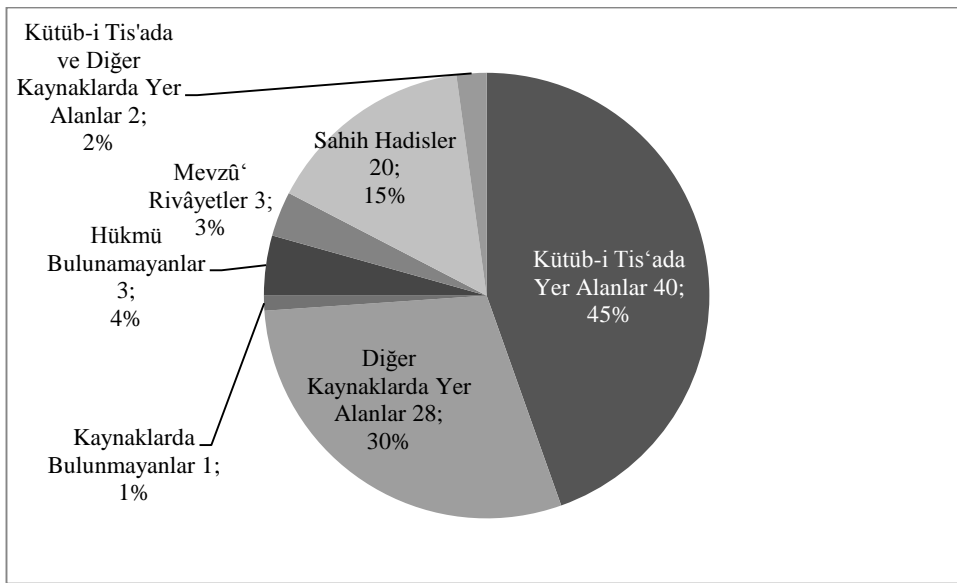
Hadis-in Numarası	Bölümü	Kütüb-i Tis'a'da Yer Alması	Diğer Kaynaklarda Yer Alması	Kaynaklarda Bulunmaması	Tirmizî'nin Hükümü	Süyûtî'nin Hükümü	Şu'ayb el-Arnaût'un Hükümü	Diğer Âlimlerin Hükümü	Hükümünün Bulunmaması
39	Sem'iyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
40	Sem'iyât	√	-	-	-	Munkatı'	-	Münziri: Munkatı'	-
41	Sem'iyât	√	-	-	-	-	-	M. F. Abdülbâkî: Hasen	-
42	Sem'iyât	-	√	-	-	-	-	Zehebî: Mevzû	-
43	Sem'iyât	-	-	√	-	-	-	el-İrâkî: Mevzû	-
44	Sem'iyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
45	Sem'iyât	√	-	-	Hasen Garîb	-	-	-	-
46	Sem'iyât	√	-	-	Garîb	Zayıf	-	-	-
47	Sem'iyât	-	√	-	-	-	-	-	√
48	Sem'iyât	-	√	-	-	-	-	Dârekutnî: Mahfûz Mürsel	-
49	Sem'iyât	√	-	-	Hasen Sahîh	-	-	-	-
50	Sem'iyât	√	-	-	Hasen Garîb	Sahîh	-	-	-
51	Sem'iyât	√	-	-	Garîb	-	-	-	-
52	Sem'iyât	√	-	-	Hasen Garîb	-	-	-	-
53	Sem'iyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
54	Sem'iyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
55	Sem'iyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
56	Sem'iyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
57	Sem'iyât	√	√	-	-	-	Sahîh	-	-

Hadis-in Numarası	Bölümü	Kütüb-i Tis'a'da Yer Alması	Diğer Kaynaklarda Yer Alması	Kaynaklarda Bulunmaması	Tirmizî'nin Hükümü	Süyûtî'nin Hükümü	Şu'ayb el-Arnaût'un Hükümü	Diğer Âlimlerin Hükümü	Hükümünün Bulunmaması
58	Sem'iyât	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
59	Diğer Meseleler	√	-	-	Hasen	Hasen	-	-	-
60	Diğer Meseleler	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
61	Diğer Meseleler	√	√	-	Hasen Sahîh	-	Sahîh	-	-
62	Diğer Meseleler	√	-	-	Hasen Sahîh	-	-	-	-
63	Diğer Meseleler	√	-	-	Hasen Sahîh	-	-	-	-
64	Diğer Meseleler	-	√	-	-	Sahîh	-	-	-
65	Diğer Meseleler	√	√	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
66	Diğer Meseleler	√	-	-	Hasen Sahîh	-	-	-	-
67	Diğer Meseleler	-	√	-	-	-	-	Hâkim en-Nisâbûrî: Sahîh	-
68	Diğer Meseleler	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
69	Diğer Meseleler	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-
70	Diğer Meseleler	-	√	-	-	-	Hasen	-	-
71	Diğer Meseleler	√	-	-	Sahîh	Sahîh	Sahîh	Sahîh	-

Tablodaki veriler dikkate alındığında toplam rivâyet sayısının 71, Kütüb-i Tis'a'da yer alan toplam rivâyet sayısının 40, diğer kaynaklarda yer alan toplam rivâyet sayısının 28, hem Kütüb-i Tis'a'da hem de diğer kaynaklarda yer alan toplam rivâyet sayısının 2, kaynaklarda bulunmayan toplam rivâyet sayısının ise 1 olduğu görülmektedir. Ayrıca söz konusu 71 hadis arasında hükmü bulunamayan toplam rivâyet sayısının 3, mevzû rivâyet sayısının 3, toplam sahîh hadis miktarının ise (Bütün âlimlerin sahîh hükmünü verdiği hadisler) 20 olduğu da görülmektedir.

Bu verilerin oranları ise şu şekildedir:

Tablo-2 : Rivâyet Oranları

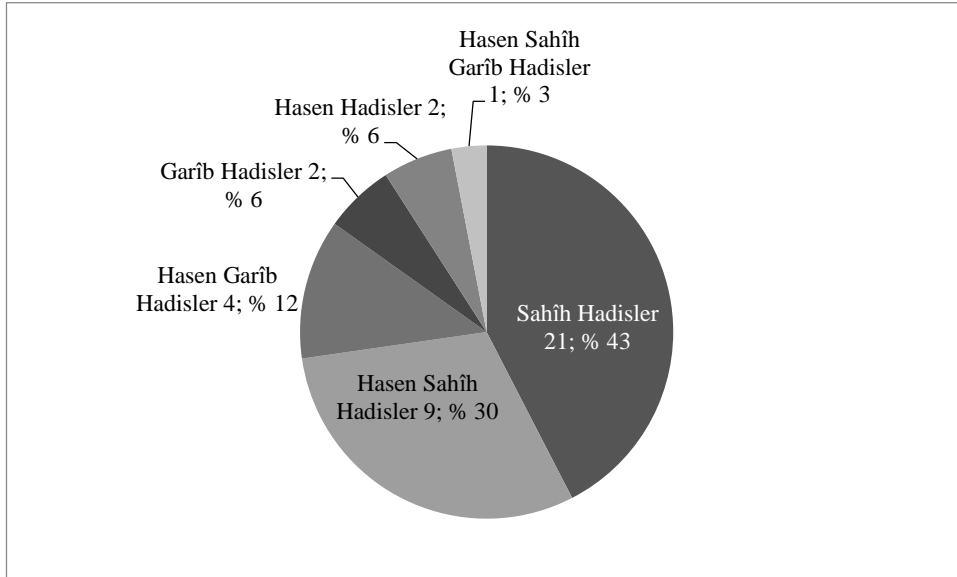

71 hadis arasında Tirmizî'nin sahîh hükmünü verdiği 21, hasen sahîh hükmünü verdiği 9, hasen garîb hükmünü verdiği 4, garîb hükmünü verdiği 2, hasen hükmünü verdiği 2, hasen sahîh garîb hükmünü verdiği 1 hadis bulunmaktadır. Süyûtî'nin 71 hadis arasında sahîh hükmünü verdiği 26, hasen hükmünü verdiği 5, zayıf hükmünü verdiği 5, munkatı' hükmünü verdiği 3, mevzû hükmünü verdiği 1 hadis

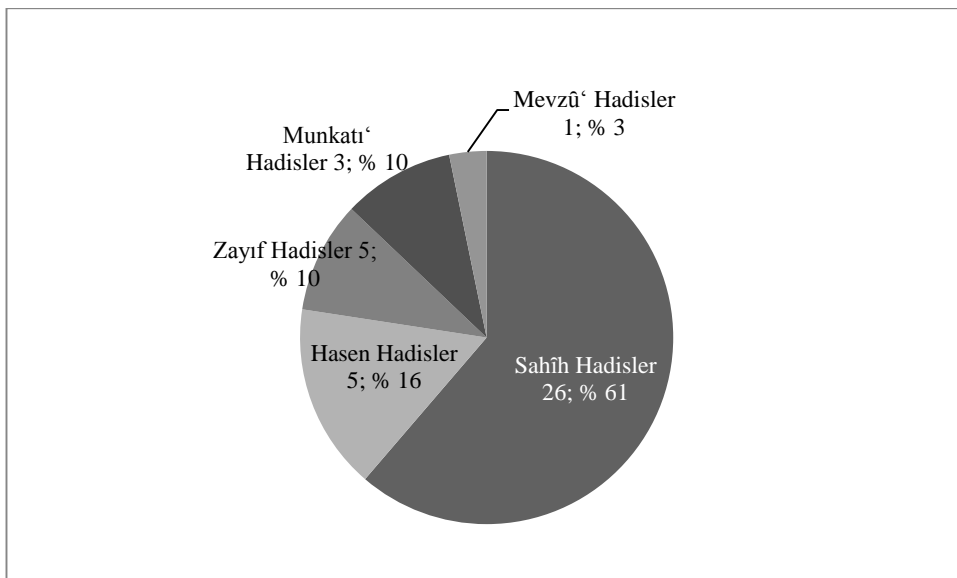
bulunmaktadır. Şu'ayb el-Arnaût'un ise 71 rivâyet arasında sahîh hükmünü verdiği 24, zayıf hükmünü verdiği 3, hasen hükmünü verdiği 1 hadis bulunmaktadır.

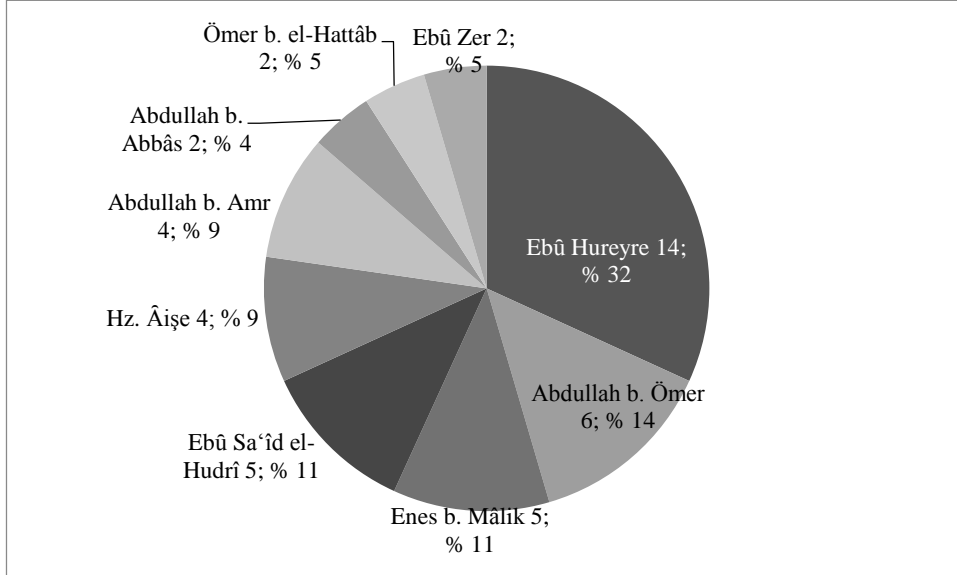
Bu verilerin oranları ise şu şekildedir:

Tablo-3 : Tirmizî'ye Göre Rivâyet Oranları

Tablo-4 : İmam Süyûtî'ye Göre Rivâyet Oranları

Tablo-5 : Sahabe Râvî Oranları

Tablodaki verilere göre en çok hadis Ebû Hureyre (14) , Abdullah b. Ömer (6) ve Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (5) rivâyet edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî), *el-Müntehab min Müsnedi 'Abd b. Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmirî-Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa'îdî, Mektebetü's-Sünne, 1. Baskı, Kahire 1988.

Abdurrahmanov, Azer, *Şerhu'l - Makâsîd Adlı Eserine Göre Teftâzânî'de Bilgi Teorisi* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Akçay, Mustafa, *Peygamberlere İman*, DİB Yayınları, Ankara 2015.

Akgündüz, Said Nuri, "İktidâya İlişkin Üç Mesele", *Hikmet Yurdu*, c. 8, sayı: 15, 2015.

Akın, Murat, "Eş'arî Geleneğinde İmâmet Anlayışı: İbn Arafe Örneği", *Tevilat: Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, c. I, sayı: 2, Konya 2020.

Akman, Mustafa, "Kelâm Perspektifinden Kıyâmet Alâmetlerinin Mahiyeti", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, c. 32, sayı: 1, 2021.

Aktepe, Orhan, "Hz. Adem'in Peygamberliği", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. I, sayı: 2, Erzincan 2008.

Arca, Abdullah, "Kelamullah ve Halku'l-Kur'an Bağlamında Fahreddin Razî'nin Mutezile Eleştirisi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, sayı: 20, Diyarbakır 2018.

Arslan, Hulusi -Bozkurt, Mustafa, *Sistemik Kelâm*, 1. Baskı, TDV Yayınları, Malatya 2015.

Arslan, İhsan, "Mi'râc Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sayı: 56, 2018.

Ateş, Ümmügülsüm, *Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin Meâda Dâir Görüşleri* (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri

Anabilim Dalı Kelam ve İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2017.

Avcı, Mesut, “Kur’an ve Sünnette Sahabenin Fazileti ve Tarihsel Değeri”, *Adıyaman Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, 2019.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1987.

Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd ve Me'ahu Hâşiyetü İbni'l Kayyim: Tehzîbu Süneni Ebî Dâvûd ve İzâhu 'İlelihi ve Müşkilâtıhi*, Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1415.

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-muellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l Ârabî, Beyrut [t.y.].

Bağış, Mehmet, “Mezhebî Tefsirlerde İman-Amel İlişkisi Bağlamında Büyük Günah ve Şefaât Meseleleri (Zemahşeri, Tabersi, Razi Örneğinde)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sayı: 28, 2020.

Başar, Fahameddin-Gökhan, İlyas-Özalp, Ömer Hakan, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

Bayram, Enver, “Razi'nin Hidayet ve Dalaletle İlgili Ayetleri Yorumlaması ve Bu Hususta Mutezileyle Giriştiği Tartışma (Tefsir-i Kebir Bağlamında)”, *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]*, sayı: 61, 2017.

Bayram, İbrahim, “Ebussuûd Efendi'nin Hidayet-Dalâlet Anlayışı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sayı: 1, Tokat 2017.

Bedreddîn el-Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l Arabî, Beyrut [t.y.].

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-şerî'a*, thk. Abdulmutî' Kal'acî, Dâru'r-Rayyân, 1. Baskı, Kahire 1988.

Benli, Mehmet Sami, Miftâhu'l-Ulûm, *DİA*, c. XXX, s. 20-21.

Bilgen, Mustafa, *Abdurrahmân es-Safûri'nin (v. 894/1488) Nüzhetü'l-Mecâlis ve Müntehabü'n-Nefâis İsimli Eserindeki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi (Bâbu'l-İhlâs'tan Bâbu't-Takvâ'ya Kadar)*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019

Bingöl, Abdülkuddûs, Ebherî Esîrüddin, *DİA*, c. X, s. 76.

Budak, Ali, *Tahrîc Literatürü ve Hadis Tenkidindeki Yeri*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, *el-Edebü'l Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l Beşâiri'l İslâmiyye, 3. Baskı, Beyrut 1989.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, *Sahîh*, thk. Muhammed Zühreir b. Nasır en-Nasır, Dâru Tavkî'n-Necat, 1. Baskı, Dımaşk 2001.

Çağlayan, Harun, “Şerhu'l-Akâid ve Kelâmî Değeri Üzerine Bir Deneme”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13, sayı: 14, Yozgat 2018.

Çayır, Mücahit, *İslam Mezheplerinde Tefaduliyet Tartışması: İbn Hazm Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

Çelebi, Kâtib, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Dâru ihyâu't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut [t.y].

Çetin, Osman, Horasan, *DİA*, c. VIII, s. 234-241.

Çınar, Bayram, “İbn Rüşd’ün Halku’l-Kur’an Teorisine Yaklaşımı”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 16, Bingöl 2020.

Çiftçioğlu, İsmâil, “XV. Yüzyıl Osmanlı İlim Hayatında Sadeddin Taftâzânî ve Seyyid Şerîf Cürçânî Etkisi”, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Eylül 2007*, Ankara 2008.

Çölgeçen, Abdurrahim, *Sa'düddin Mes'ud b.Ömer b.Abdullah et-Teftazani Ve Bazı Kelâmî Görüşleri*, (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1997.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnaût-Hasan Abdulmun'im Çelebî-Abdullatif Hırzullah-Ahmed Berhûm, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 2004.

Demirci, Osman, *Osmanlı Medreselerinde Kelâm Öğretimi (İznik, Bursa, Edirne, İstanbul)*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

Demirel, Serdar, “Erken Dönemde Zihinsel Dönüşüm Bağlamında Halku’l Kur’an Meselesi”, *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, c. 5, sayı: 2, İstanbul 2020.

Duran, Recep, “Risaletü'l-Hudûd”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sayı: 2, Lefkoşa 2019.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhumejd, el-Mektebetü'l Asriyye, Beyrut [t.y.].

Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Revvâs el-Kal'acî-Abdülber Abbâs, Dâru'n-Nefâis, 2. Baskı, Beyrut 1986.

Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ'*, Dâru'l Fikr, Beyrut [t.y.].

ed-Dürî, Abdülazîz, Bağdat, *DİA*, c. IV, s. 432-433.

Elbânî, Nâsırüddin, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, Mektebetü'l-Me'ârif, 1. Baskı, Riyad 2000.

Ezer, Aynur, “Hz. Osman’ın Hayatı ve Dönemindeki İç Olaylar’ın Sebepleri”, *Mozaik Kültür Dergisi*, sayı: 3, Bilecik 2020.

Gölcük, Şerafettin, *Kelâm Tarihi*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2015.

Gözün, Abdulvehhab, “Hadisler Işığında Kabir Sorgusu ve Soruları”, *Dergiabant: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9, sayı: 1, 2021.

Gözün, Abdulvehhab, “Hadislere Göre Sırat Köprüsü ve Özellikleri”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 19, 2021.

Gültekin, Ayşe, “Rüyâ, Keşf ve İlhâma Dayalı Olarak Yapılan Yorumlar ve Günümüze Yansımaları”, *Malatya İlahiyat Vakfı İlmî Araştırmalar Serisi*, c. I, Malatya 2017.

Gülverdi, Selim, “Mâtürîdî’nin Gayb Meselesine Bakışı”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, c. 3, sayı: 2, Batman 2019.

Hafızoğlu, Yakup, “Eş’ârî Kelamında İman, İslam ve Küfür Kavramları - Bâkîllânî Örneği-“, *Edebali İslâmiyat Dergisi*, c. 4, sayı: 1, 2020.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafâ ‘Abdulkâdir ‘Atâ’, Dârü’l Kütübî’l İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1990.

Heysemî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Keşfü’l Estâr ‘an Zevâidi’l Bezzâr*, thk. Habîbürrahman el-A‘zamî, Müessesetü’r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1979.

Heysemî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecma‘u’z-Zevâ‘id ve Menba‘u’l-Fevâ‘id*, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî, Mektebetü’l Kudsî, Kahire 1994.

Husayn, Abdullah Ali, *et-Teftâzânî ve mevkifuhu mine’l-ilâhiyât*, (Câmi‘âtu Umî’l-Kurâ, Külliyyetu’d-da‘vâ, Yayınlanmış Doktora Tezi), Mekke 1995.

Işıtan, İbrahim, “Ehli Sünnet Kelam Mezheplerinin Sûfilerin Keşf ve İlham Metodu Hakkındaki Görüşlerinin Kısa Bir Değerlendirilmesi Eş’ariyye Örneği”, V.

Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Eş'arilik-04-06 Mayıs 2018, Kastamonu 2018.

Işık, Dilek, *İman Amel İlişkisi Bakımından Büyük Günah İşleyenlerin Durumu*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz, 1. Baskı, el-Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 1997.

İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, el-Mektebetü's-Selefiyye, 1. Baskı, Medine 1966.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâu't-Turâsî'l 'Ârabî, 1. Baskı, Beyrut 1952.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *İnbâu'l-ğumr bi enbâi'l-'umr fî't-tarih*, thk. Hasan Habeşî, el-Meclisü'l A'lâ li'ş Şuûni'l İslâmiyye-Dâru İhyâu't-Turâsî'l İslâmiyye, Mısır 1969.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-Sâmine*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han, Dâiretu'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 2. Baskı, Haydarâbâd 1972.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî, *Sahîh*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1988.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî, *Sahîh*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1993.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ-İbrâhim el-Ebyârî-Abdülhafîz Çelebî, Matbaatü Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 2. Baskı, Mısır 1955.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk es-Sülemî en-Nîsâbü'rî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l İslâmî, Beyrut [t.y].

İbnü'l İmâd, el-İmâm Şihâbuddîn Ebu'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed el- 'Akkaî el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fî ehbâri men zeheb*, thk. Abdulkadir Arnavût-Mahmûd Arnavût, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, Dımaşk 1986.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzî*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l Fıkr, 1. Baskı Beyrut 1978.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l Fıkr, [y.y] 1986.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâu'l Kütübi'l Arabiyye, [y.y] [t.y].

İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *ed-Delîlü's-şâfî 'ale'l-Menheli's-sâfî*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, Mektebetü'l-Hâncî, Câmi'atu Ummi'l-Kura, Merkezu'l-bahsi'l-'ilmî, Riyâd 1375.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, 1. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *el-Cüz'ül el-Mütemmimi li-Tabakâti İbn Sa'd (et-Tabakâtü'l Hâmise)*, thk. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî, 1. Baskı, Mektebetü's-Sıddîk, Tâif 1993.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *el-Cüz'ül el-Mütemmimi li-Tabakâti İbn Sa'd (et-Tabakâtü'r-Râbiâ')*, Mektebetü's-Sıddîk, Tâif 1996.

Karaaslan, Muhammed Abdülmecit, "İslam Hukukunda Devlet Başkanlığıyla İlgili Kavramların İhtilafı ve Dört Halifeden Sonra Hilafetin Geleceği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 28, 2016.

Karadaş, Cafer, "İsra-Miraç Hâdisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği", *Kisbu İlahiyat Dergisi*, c. I, sayı: I, Kıbrıs 2019.

Karaismailoğlu, Adnan, Bostân, *DİA*, c. VI, s. 307.

Kârî, ‘Alî b. Sultân Muhammed, *Ferâ'idü'l-kalâ'id 'alâ ehâdîsi Şerhi'l-'Akâ'id*, thk. Hasan Selman, 1. Baskı, el-Mektebu'l İslâmî, Beyrut 1990.

Kârî, ‘Alî b. Sultân Muhammed, *Esmaru'l-ceniyye fî esmâi'l-haneftiyye*, thk. Abdulmuhsin ‘Abdullah Ahmed, Merkezi'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l- ‘İlmiyye, Irak 2009.

Keleş, Ahmet, “Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri- “Hilafet Benden Sonra Otuz Senedir” Hadisi Örneği”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, c. 4, sayı: 7, Konya 2006.

Keskiner, Osman, *Dede Cöngî Kemâleddin İbrahim b. Yahyâ Âmâsi'nin “Hâşiye 'Ala Şerhi'l İzzî fî 't-Tasrîfi Li 't-Teftâzânî” Adlı Eserinin Tahkiki*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2016.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî, *et-Tasrîh bimâ tevâtere fî nüzûli'l-mesîh*, 3. Baskı, Dâru'l Kur'ânî'l Kerîm, Beyrut 1981.

Kılıç, Hulusi, İbnü'l-Hâcib, *DİA*, c. XXI, s. 57.

Köse, Saffet, Herevî Muhammed b. Atâullah, *DİA*, c. XVII, s. 226-227.

Kubat, Mehmet, “Mezheplerin Ana İhtilaf Konularından Biri Olarak Kabir Azâbı”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9, sayı: 1, 2020.

Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1986.

Kumbasar, H.Murat, ”Teftâzânî'nin Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum 2006.

Kurt, Mehmet, *İtikadî Mezheplerde Şefaât Anlayışı*, (Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2019.

Kurtuluş, Rıza, Keşfü'l-Esrâr, *DİA*, c. XXV, s. 319.

Kurtuluş, Rıza, Muzafferîler, *DİA*, c. XXXI. s. 419-420.

Küçük, Ekrem, *Sahâbe'nin Fazileti ile İlgili Kütüb-i Sitte Hadislerinin Değerlendirilmesi*, (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilimdalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.

Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut [t.y].

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâu't-Turâsî'l 'Ârabî, Beyrut [t.y].

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2. Baskı, Halep 1984.

Pınar, Fatma, "Pezdevî'nin Hilâfet Teorisinin Temel Dayanakları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. 7, sayı: 4, 2020.

Pekalkan, Merve, *Kur'an ve Tevrat'ta Büyük Günahlar*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.

Okumuş, Zehra Şener, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

Özalp, Ahmet, "Din Eğitimi Bağlamında İnsanın Kutsalla İlişkisinin Araçları Olarak İslam Düşüncesinde Bilginin Kaynakları", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı: 24, 2020.

Özbek, Durmuş, *Sa'duddin Teftâzânî ve Nübüvvet Görüşü*, Sebat Ofset, Konya 2002.

Özcan, Halil, "Sa'deddîn et-Taftazânî ve İrşadu'l-Hâdi Adlı Eseri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* c. 13, sayı: 20, Şanlıurfa 2008.

Özen, Şükrü, Teftâzânî, *DİA*, c. XL, s. 299-308.

Özerol, Mehmet Fatih, “Mutezile Kelâmcısı İbnü'l-Melâhimî'ye Göre Allah'ın Görülmesi Meselesi (Rü'yetullah)”, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, 2020.

Özerverli, M. Sait, “Osmanlı Kelâm Geleneğinden Nasıl Yaralanabiliriz?”, *Dünden Bugüne Osmanlı Aştırmaları: Tespitler- Problemler-Teklifler, Sempozyum [Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Aştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2001]*, İstanbul 2007.

Özgüdenli, Osman Gazi, Moğollar, *DİA*, c. XXX, s. 228.

Özüçalışır, Abdullah, “Kabir Azabı Var mıdır?”, *İlahiyat Aştırmaları Dergisi*, sayı: 13, 2020.

Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr el-Buhârî, *el-Bidâye fî usûli'd-dîn (Mâtürîdiyye Akâidi)*, trc. Bekir Topaloğlu, İFAV, İstanbul 2015.

Sadiker, Ömer, *Ebû Şekûr es-Sâlimî'nin Kelam Anlayışı*, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Adana 2019.

Sahillioğlu, Halil, Dirhem, *DİA*, c. IX, s. 371.

Sâlih, Subhî, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Sancaklı, Saffet, “Günümüzde Polemik Konusu Yapılarak Tartışılan Kabir Azabının Hadislerdeki Dayanağı”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9, sayı: 1, 2018.

Sarioğlu, Hüseyin, Râzî Kutbüddin, *DİA*, c. XXXIV, s. 486-487.

Sayın, Yusuf, “Selçuklu Kurumsal Geleneğinin Yansımalarını Türkiye ve İran'da Aramak: Hilafet ve İmamet Sistemleri”, *İslâm Medeniyeti Mecmuası [İslâm Medeniyeti]*, c. I, sayı: 45, Konya 2020.

Sinanoğlu, Mustafa, el-Makâsıd, *DİA*, c. XXVII, s. 420-421.

Sinanoglu, Mustafa, Şerh, *DİA*, c. XXXVIII, s. 564.

Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Bugyetu'l-vu'ât fi Tabakâti'l-luğâviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Ebu'l-Fazl İbrâhim, el-Mektebetü'l Asriyye, Beyrut [t.y].

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l Mevâkifi li'l Cürcânî ve Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*, thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî, Mektebetü Dâru'l Aksâ, 1. Baskı, Kuveyt 1985.

Şâban, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017.

Şensoy, Sedat, Şerh, *DİA*, c. XXXVIII, s. 556.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Dâr'ul Ma'rife, Beyrut [t.y].

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî, Dârü'l Hameyn, Kahire [t.y].

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Baskı, Kâhire [t.y].

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, Kahire 2001.

Tarı, Nihat, *Teftâzânî ve Sa'dînî Adlı Şerhi*, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâğâtı Bilim Dalı, Diyarbakır 2015.

Taşkıran, Hasan, “Timurlularda Göç ve İskân”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, c. 8, sayı: 12, 2021.

Tatlı, Bekir, “Çağını Aşan Bir Bilge: Haber-i Rasûl ve Beş Gayb Meselesine Yaklaşımı Bağlamında İmam Mâtürîdî”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâtürîdîlik- 05-07 Mayıs 2017*, c. I, Kastamonu 2017.

Teftâzânî, Sa'düddîn, *İrşâdü'l- Hâdî*, nşr. Abdu'l Kerim ez-Zübeydî, Dâru'l Beyân el-Arabî, Cidde 1985.

Teftâzânî, Sa'düddîn, *Şerhu'l-Mekâsîd*, thk. Abdurrahman 'Umeyra, Alemu'l-kutub, 2. Baskı, Beyrut 1998.

Teftâzânî, Sa'düddîn, *Şerhu'l Akâid*, trc. Talha Hakan Alp, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2018.

Teftâzânî, Sa'düddîn, *el-Makâsîd*, haz. İrfan Eyibil-Ahmet Kaylı, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd), *el-Câmi'u's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

Tokat, Latif, “Dini İstismara Açık Bilgi Kaynağı Olarak “Ayrıcalıklı Bilgi”: Keşf, İlham ve Rüya -Felsefi Bir Anlaliz-“, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sayı: 32, Çorum 2017.

Turan, Maşallah, “Hz. Âdem'in Peygamberliği Konusundaki Tartışmaların Kritiği”, *Uluslararası Mardin Artuklu Multidisipliner Çalışmalar Kongresi: Sosyal Bilimler Tam Metin Kitabı (19-21 Nisan 2019)*, Mardin 2019.

Türkmen, Hasan, “Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin İman-İslâm İlişkisine Bakışı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sayı: 56, 2018.

Türkmen, Hasan, “Sa'düddîn Teftâzânî'ye Göre Şefaatin İmkân ve Keyfiyeti”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 16, 2021.

Uçar, Rüveyda, *Hadislerde Büyük Günah Olarak Nitelendirilen Davranışlar*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2019.

Ünverdi, Veysi, “İslâm Kelâmı Açısından Mûcize Kerâmet İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 16, Mardin 2020.

Yalçın, Ebubekir, *Ebû'l-Muîn en-Neseî'de Tenzih Düşüncesi*, (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 2019.

Yalçın, Ebubekir, “Tebîrâtü'l-Edille'de Büyük Günah Meselesi”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]*, c. 57, sayı: 1, 2021.

Yalçınkaya, Mustafa, “Hidayet Kavramının Anlam Alanı ve Kelamî Ekollerin Hidayete Bakışı Üzerine Giriş Niteliğinde Bir Değerlendirme”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 25, Iğdır 2021.

Yavuz, Yusuf Şevki, el-Akâidü'l-Adûdiyye, *DİA*, c. II, s. 216.

Yavuz, Yusuf Şevki, Akâidü'n Neseî, *DİA*, c. II, s. 217-219.

Yavuz, Yusuf Şevki, Usul-i Selâse, *DİA*, c. XLII, s. 212.

Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreselerinde İlm-i Kelâm ve Genel Eğitimdeki Yeri”, *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4, Ankara 1980.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Mîzânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâr'ul Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut 1963.

Zihni, Elhac Mehmed, *Nimet-i İslâm*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 2013.